

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเพทราชา

ภาค ๓

พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์เอก พระยาวิจิตรวิทยาการ (กร อมาตย์กุล)

เมื่อขบถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรฒนาการ

คำนำ

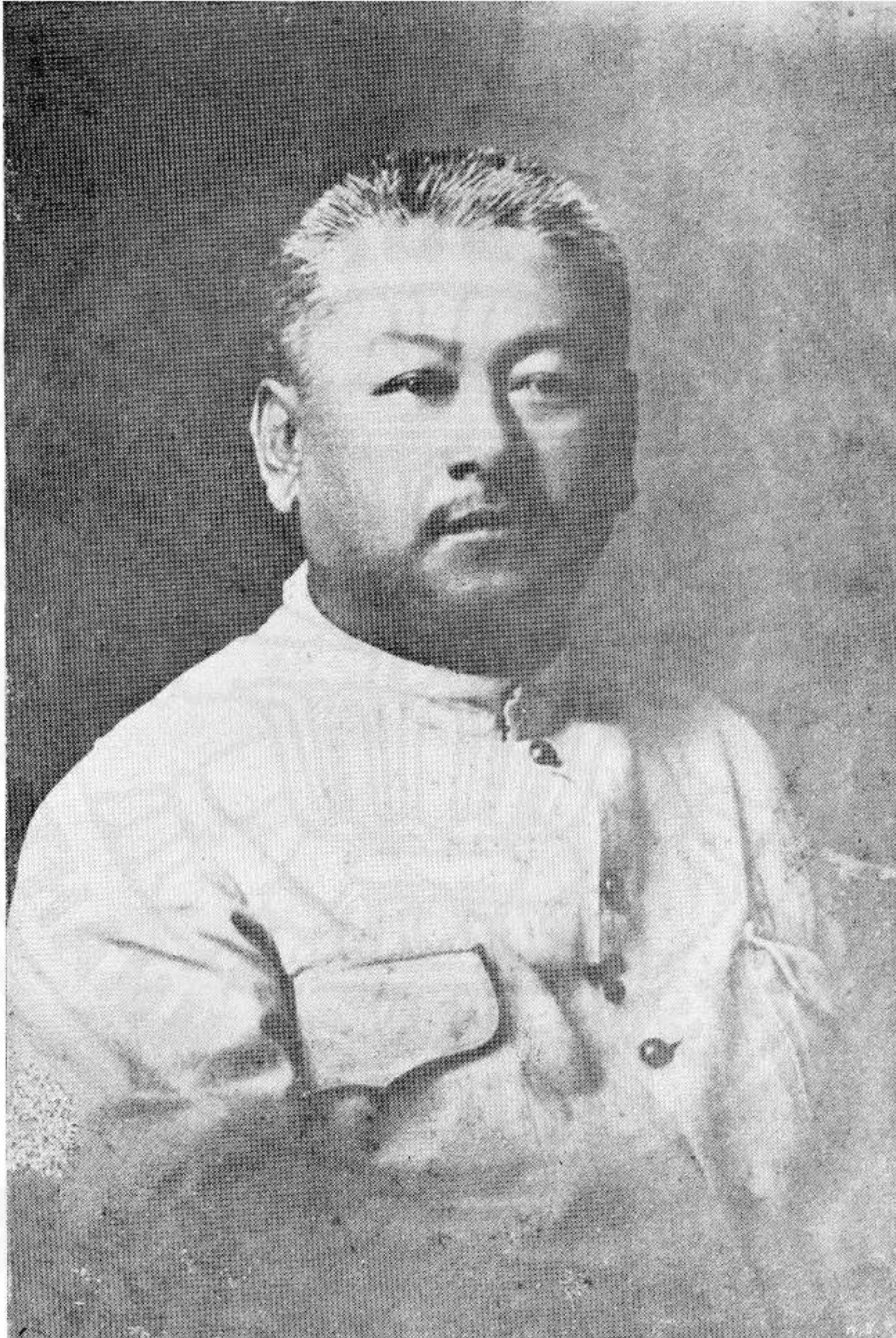
เสวกตรี พระยาภักดีนรเศรษฐี (เลิศ เศรษฐบุตร) มาขอหนังสือ
ที่ราชบัณฑิตยสภา เพื่อจะพิมพ์แจกในงานปลงศพ อามาศย์เอก พระยา
วินิจฉัยพยาการ (กร อมาตย์กุล) ผู้เป็นอาจารย์ กรรมการแนะนำให้
พิมพ์คำแปลจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งอยู่
ในประเทศไทย เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อันเป็นหนังสือซึ่งมี
ประโยชน์มากอยู่ พระยาภักดีนรเศรษฐี เห็นชอบ จึงได้พิมพ์ในครั้ง
จดหมายเหตุของคณะบาทหลวง ซึ่งเข้ามาตั้งอยู่แต่กรุงศรี
อยุธยาเป็นหนังสือเรื่องใหญ่ บาทหลวงโลเนรวบรมพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓
กรรมการแห่งสภานี้ได้จัดให้มีผู้แปลเป็นภาษาไทย แลให้ศาสตรา
จารย์ ยอช เซเตส์ อำนวยการรับรองว่าถูกต้องแล้ว กรรมการจึงจัดไว้
ในหนังสือสารองพิมพ์ ได้พิมพ์เป็นลำดับมา กรมพระตำรงราชานุภาพ
ได้ทรงแต่งอธิบายเหตุที่คณะบาทหลวงฝรั่งเศส เข้ามาตั้งในกรุงสยาม
พิมพ์ไว้ในภาคต้นแล้ว ภาคนี้เป็นภาคที่ ๓.

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๙ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๗๐

พินธุภาสกรพิมพ์

อุปนายก

อำมาตย์เอก พระยาวิจิตรพยาการ

พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๖๕

(๒)

ประวัติสังเขป

อำนวยการเอก พระยาวิจิตรวิทยาการ (กร อมาตยกุล)

วันเกิดและถึงอนิจกรรม

เกิดวันที่ ๓๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๗

ถึงอนิจกรรม วันที่ ๓๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ คำนวณอายุได้ ๕๘ ปี

ตำแหน่งราชการ

๑. แรกเข้ารับราชการเป็นครูของโรงเรียนสุนันทาลัย เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒
๒. ย้ายไปเป็นครูของโรงเรียนธรรมสภา เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕
๓. เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนธรรมสภา เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖
๔. ย้ายไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนไทยอังกฤษ (บ้านพระยานานา) เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๗
๕. ย้ายไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชแพทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๖
๖. ย้ายไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนภาษาอังกฤษกลางคืน และเป็นผู้เล็งเชอร์พิเศษที่โรงเรียนราชแพทยาลัยกับโรงเรียนฝึกหัดครู เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๘

(๓)

๗. ย้ายไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมวิทยา เมื่อวันที่ ๕

มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐

๘. เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชบูรณะด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑

๙. เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

๑๐. ย้ายไปเป็นปลัดสำรวจ (หัวหน้ากองสอบไล่) ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

๑๑. ลาออกจากรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ เพราะชราภาพ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

เงินเดือน

๑. ตั้งแต่เดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๐๐ บาท

๒. ตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๑๒๐ บาท

๓. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๓๓ ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๑๖๐ บาท

๔. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๓๗ ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๒๐๐ บาท

(๔)

๕. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๕
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๒๕๐ บาท
๖. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๖
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๓๖๐ บาท
๗. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๗
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๓๗๕ บาท
๘. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๘
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๔๐๐ บาท
๙. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๔๒๕ บาท
๑๐. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๔๕๐ บาท
๑๑. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๑
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๔๗๕ บาท
๑๒. ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๕๐๐ บาท
๑๓. ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานเงิน
เพิ่มพิเศษเฉพาะตัวอีก ๑๐๐ บาท รวมเป็นเงินเดือน ๖๐๐ บาท
๑๔. ลาออกรับพระราชทานเบี้ยบำนาญ ตั้งแต่เดือนตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๖๔

(๕)

บำเหน็จความชอบ

๓. ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิจิตรวิทย์การ เมื่อ
วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๔

๒. ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์ตรี เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๕๔

๓. ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบญจมาภรณ์ช้าง
เผือก เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

๔. ได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นอำมาตย์โท และเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระวิจิตรวิทย์การ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

๕. ได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็นอำมาตย์เอก เมื่อวันที่ ๖
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

๖. ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์มงกุฎ
สยาม เมื่อวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐

๗. ได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวิจิตรวิทย์การ
เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

สารบรรพ์

จดหมายบาทหลวงคาซายอกชาวที่จะเข้ามาเมืองไทย	หน้า ๒๐๖
ว่าด้วยการทำของต่าง ๆ ที่จะส่งเข้ามาถวาย	,, ๒๐๖
ขอให้เจ้าพระยาพระคลังช่วยส่งเคราะห์พวกบาทหลวง	,, ๒๐๗
จดหมายบาทหลวงคาซายอกขอความช่วยเหลือฝรั่งเศสที่ติดคุก	,, ๒๑๐
จดหมายมองเซนเยอร์ลาโนตีเคียนเจ้าพระยาพระคลังแลชม	
ออกญาพิพิคม ฯ	,, ๒๑๓
จดหมายบาทหลวงคาซายอกสั่งคำสั่งมากับหลวงวรวาท	,, ๒๑๓
คำสั่งบาทหลวงคาซายอกสั่งมากับหลวงวรวาท	,, ๒๑๔
จดหมายมองเซนเยอร์ลาโนให้ความเห็นแก่บาทหลวงคาซายอก	
ที่จะเข้ามาเมืองไทย	,, ๒๑๗
จดหมายมองเซนเยอร์ลาโนบอกข่าวเรื่องไทยให้ไปรษณ	
บาทหลวงคาซายอก	,, ๒๒๐
จดหมายเจ้าพระยาพระคลังขแจ้งถึงอธิการที่บาทหลวง	
คาซายอกจะขอร้องเข้ามาเมืองไทย	,, ๒๒๒
จดหมายมองเซนเยอร์ลาโนเรื่องบาทหลวงคาซายอกยังไม่เข้า	
มาเมืองไทย เพราะพวกฮอลันดาที่ขอมเมือง	
ปอนคีเซรีไต	,, ๒๒๗
จดหมายบาทหลวงคาซายอกชาวเรือถูกพวกฮอลันดาจับ	
แลไตเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสรับสั่งให้มาเมืองไทย	,, ๒๓๓

จดหมายบาทหลวงตาซาบออกข่าวที่ไคเคิรทางมาพบพวก ฮอลันดาจนถึงเมืองมริค	หน้า ๒๓๔
จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงเรื่องบาทหลวงตาซา เข้ามาเมืองไทย	๒๓๗
ว่าด้วยเรื่องไทยเมื่อไครยข่าวว่าบาทหลวงตาซาจะมา	๒๓๗
คำตอบของเจ้าพระยาพระคลัง ถึงบาทหลวงตาซา	๒๔๓
การปรึกษาหารือในระหว่างมิชชันนารี	๒๔๓
เจ้าพระยาพระคลังชักชวนไม่ยอมให้รับรอง บาทหลวงตาซา	๒๔๗
เรื่องของถวายพระเจ้ากรุงสยาม	๒๕๐
เรื่องบาทหลวงตาซากลับไปเมืองเบงกอล	๒๕๒
จดหมายบันทึกซึ่งพวกบาทหลวงไคเคิรยื่นต่อเจ้า พระยาพระคลังกล่าวเรื่องบาทหลวงตาซา มาที่เมืองมริค	๒๕๕
พวกบาทหลวงฝรั่งเศสยื่นเรื่องราวเรื่องการรับรอง บาทหลวงตาซา	๒๕๗
คำตอบเรื่องราวของพวกบาทหลวงฝรั่งเศส	๒๖๐
คำชี้แจงของมองซีเออร์เฟรเดอแก่คำตอบของไทย	๒๖๔
สำเนาจดหมายบาทหลวงตาซา ไคเคิรเรื่องไทยไม่ ยอมรับรอง	๒๖๖

จดหมายมองซิเออร์ โบร์ดซ์แจ้งถึงเหตุที่ไม่ควรให้ข้าคหลวงคาซา	
มาเป็นทูต ควรให้ราชวิธีจัดการกับไทยดีกว่า	หน้า ๒๖๘
สำเนาจดหมายข้าคหลวงคาซาถามว่าไทยจะรับรองหรือไม่	,, ๒๗๒
สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลังตอบว่าจะรับรอง	
ข้าคหลวงคาซา	,, ๒๗๒
จดหมายมองซิเออร์ โบร์ดซ์เรื่องข้าคหลวงคาซาอีกครั้ง ๓	,, ๒๗๘
ว่าด้วยการเตรียมรบในเมืองไทยก่อนหน้าข้าคหลวง	
คาซาเข้ามา	,, ๒๗๘
ว่าด้วยข้าคหลวงคาซาอยู่ที่เมืองมริค	,, ๒๗๙
ไทยจักคนไปรับข้าคหลวงคาซาที่เมืองมริค	,, ๒๘๐
ข้าคหลวงคาซาถึงค่านภายี่	,, ๒๘๓
การโต้เถียงเรื่องจะรับรองพระราชสาสน	,, ๒๘๖
ว่าด้วยไทยไม่ยอมรับพระราชสาสนเต็มเกียรติยศ	,, ๒๘๓
มองซิเออร์เฟเรอคิดจัดการให้รับพระราชสาสน	,, ๒๘๔
ข้าคหลวงคาซาเข้าเฝ้า	,, ๒๘๘
ข้าคหลวงคาซาไปหาเจ้าพระยาพระคลัง	,, ๓๐๓
ข้าคหลวงคาซากลับจากเมืองไทย	,, ๓๐๖
สำเนาพระราชสาสนพระเจ้ากรุงสยามถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส	,, ๓๐๘
สำเนาจดหมายมองซิเออร์ โบร์ดซ์บอกข่าวพวกข้าคหลวง	
ในเมืองไทยแลการถวายของ	,, ๓๑๑

จดหมายมองเซนเยอร์เคเมอเน กรายทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เรื่องตนมาเจรจาการในเมืองไทย	หน้า ๓๔๓
จดหมายมองซีเออร์โยรคเรื่องพวกไทยไม่เห็นชอบในคำ แนะนำของสังฆราชเคอซัวร์	๑, ๓๔๖
จดหมายมองซีเออร์โยรคบอกข่าวสวดกแห่งการสอนศาสนา	๑, ๓๔๗
จดหมายมองซีเออร์โยรคบอกข่าวเรื่องญวนเข้ารีต	๑, ๓๔๗
จดหมายมองซีเออร์โยรคเรื่องศกกลางเมืองไทย (เมืองนครราชสีมา)	๑, ๓๔๘
จดหมายมองเซนเยอร์เคอซีเซว่าด้วยการเกิดความไข้ใน เมืองไทย	๑, ๓๖๓
จดหมายมองเซนเยอร์เคอซีเซเรื่องเมืองทวายคเมือง คนาวศรีเมืองมริค	๑, ๓๖๓
จดหมายมองเซนเยอร์เคอซีเซเรื่องสะพานมาชอเป็นไม้ตรี กัยกรุงสยาม	๑, ๓๖๕
จดหมายมองเซนเยอร์เคอซีเซขอให้มีบาทหลวงตั้งสอน ศาสนาตามหัวเมืองต่าง ๆ ในกรุงสยาม	๑, ๓๖๗
จดหมายมองเซนเยอร์เคอซีเซบอกข่าวการศาสนาในเมืองไทย	๑, ๓๖๘
จดหมายมองเซนเยอร์เคอซีเซว่าด้วยนักเรียนญวนถูกจับ	๑, ๓๗๐

**จดหมายเหตุ
ของคณะบาดหลวงฝรั่งเศส**

ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเพทราชา

(ต่อจากภาคที่ ๒)

เรื่องบาดหลวงตาสาคิดอ่านจัดการ

ให้ฝรั่งเศสกับไทยได้เป็นไมตรี

ติดต่อกันอย่างเดิม

—

สำนักหอสมุด

จดหมายบาดหลวงตาซาถึงเจ้าพระยาพระคลัง
เมืองบาลาซอ

วันที่ ๒๗ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๕๐ (พ.ศ. ๒๒๓๓)

เดิมได้กำหนดไว้ว่าพวกเราจะต้องออกจากประเทศฝรั่งเศสในเดือน
มีนาคมขงปลายนี้ แต่ระคล่าช้ามากไปจึงได้มีกระแสรับสั่งของพระเจ้า
กรุงฝรั่งเศส ให้รอนถงเดือนกันยายนจึงให้ออกเรือ แลเรือที่จะรับพวก
เราไปนั้น ก็ได้จัดส่งให้ไปช่วยกองทัพบกของเรา เพื่อไปช่วยพระเจ้า
กรุงอังกฤษ เพราะท่านปรีนซ์ออฟออเรนซ์ได้ขบไล่พระเจ้ากรุงอังกฤษออก
จากราชอาณาเขต โดยความประทุษร้ายของพวกฮอลันดา ในระหว่างที่
พวกเราได้อยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้นเวลานั้น บริษัทได้รับสั่งพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสให้ ทำของ ต่าง ๆ ซึ่ง พระเจ้ากรุงสยาม ที่ เสด็จสวรรคต จะต้อง
พระราชประสงค์นั้น ของเหล่านี้ทำเกือบหมดแล้วเป็นราคากว่า๒หมื่น
เหรียญ เมื่อเดือนกันยายนได้เตรียมการพร้อมทุกอย่างที่จะลงเรือ
เที่ยวทางกลับต่อไป ยंत्रขอแต่ของเครื่องราชบรรณาการอยู่เท่านั้น ก็พอ
ได้ทราบข่าวอันแน่นว่าได้เกิดการจลาจลชนในเมืองไทยเสียแล้วจึงเป็นการ
ตกลงว่า คนผู้ ๑๐๐ คนซึ่งได้ จัดการรวบรวมชนไว้ตามกระแสรับสั่ง
ของพระเจ้ากรุงสยามที่เสด็จสวรรคต ตามพระราชหัตถเลขาที่ข้าพเจ้า

ถือไว้จะต้องปลดออกหมด การนี้ใครจะทำให้ลงเรือช้าไปหน่อย แต่
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโดยที่ทรงโปรดแลทรงมีพระราชไมตรี กับ เมืองไทย
 ทั้งทรงทราบด้วยว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงเกรงพวกชอลันดา เพราะพวก
 ชอลันดาได้จับพระเจ้าแผ่นดินเมืองบันด้าไว้แล้วนั้น จึงโปรดให้จัดเรือรบ
 ๖ ลำ พร้อมด้วยนายเรือที่มีความชำนาญ เพื่อส่งไปช่วยพระเจ้ากรุง
 สยาม เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงทราบอยู่ว่า พวกชอลันดาคงจะ
 พยายามให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้แตกร้างกัน
 เป็นแน่

ท่านสังคยาปาได้รับรองพวกเราโดยใจไมตรี แลทำการรับรอง
 อย่างใหญ่โตงดงามเท่ากับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเหมือนกัน ถ้าข้าพเจ้าไม่
 ใดทราบบ้างเรื่องที่เกิดขึ้นในเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้าคงจะได้ ไปรายงาน
 ให้ท่านทราบถึงการที่ข้าพเจ้าได้ ไปราชการที่ประเทศฝรั่งเศสแลกรุงโรม
 แต่เมื่อการเป็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าจะได้รับกระแสน้ำของพระเจ้ากรุง
 สยาม แลรรับคำตอของท่านทนต์หรือทเมืองปอนคเชรเสียก่อนจึงจะ
 ได้ ไปยังเมืองไทยต่อไป

ข้าพเจ้าจะขอออกกล่าวให้ท่านทราบ ว่าพอหัวหน้าของข้าพเจ้า
 ได้กระให้ข้าพเจ้าไปยังเมืองไทยนั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเกิดรักคนไทยชนทุก
 แลรู้สึกตัวเหมือนเป็นคนไทยผู้หนึ่งเหมือนกัน แลข้าพเจ้าไม่ทราบเลย
 ว่า ถ้าคนไทยแท้ ๆ จะได้เพียงการต่าง ๆ ดังข้าพเจ้าได้ทำมาหรือไม่
 ถ้าข้าพเจ้าได้ทราบกระแสน้ำของพระเจ้ากรุงสยามเวลาใด ข้าพเจ้าจะ

มีความยินดีไปยังเมืองไทยตามรับสั่ง ถึงข้าพเจ้าจะต้องถูกกักขังหรือ
เสียชีวิตก็ไม่ว่า เพราะต้องการที่จะจัดการต่าง ๆ ให้เรียบร้อยเพื่อให้
พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินไคสนิกฉินแน่นหนายิ่งกว่าเดิม แล
เพื่อยोगกันมิให้เกิดการฆ่าฟันล้มตายกันเกินไป

ข้าพเจ้าไครับสินค้าจากมองซิเออร์คอนซตันซ์ คิดเป็นราคาเพียง
๑๐๐๐๐ ปอนด์แล ๑๐๐๐ เหรียญเท่านั้น ซึ่งเป็นเงินที่พระราชทานสำหรับ
การใช้จ่ายของข้าพเจ้า ของต่าง ๆ ยังตกค้างอยู่ที่สันดอนเป็นอันมาก
เพราะเอาลงเรือไม่ได้ แลในกลางทางก็มีเข้าของเสียหายเป็นอันมาก
เช่นใบชาซึ่งตราค่า ๑๐๐๐๐ เหรียญเสียใช้ไม่ได้ ต้องทิ้งอยู่ในโรงเก็บของ
ของบริษัทเท่านั้นเอง ข้าพเจ้าได้ส่งขานูชี่ของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุงสยาม
ต้องพระราชประสงค์ ทั้งขานูชี่เงินที่มองซิเออร์คอนซตันซ์ได้ฝากมายัง
บริษัทด้วย ท่านคงจะเห็นได้ว่าจำนวนรายจ่ายไม่มากเท่าที่ใครคาดไว้
เพราะของที่เคยขนทุกเรืออังกฤษเสียครึ่งหนึ่งตามคำสั่งของผู้ที่มหนาทจะสั่ง
ไว้ ในส่วนตัวข้าพเจ้าได้ใช้จ่ายหลายอย่างในราชการของพระเจ้ากรุง
สยาม การที่ไปกรุงโรมนั้นต้องใช้เงินค่าโสหุ่ยต่าง ๆ ถึง ๑๕๐๐๐ ปอนด์
เพราะมีคนไปด้วย ๑๕ คนซึ่งต้องเลี้ยงดูตลอดทาง ส่วนคนผู้ติดตามข้าพเจ้า
ได้รวบรวมไว้สำหรับพาไปยังเมืองไทยนั้น ข้าพเจ้าได้จ่ายเงินไปณเพราะ
รายนี้ ๕๐๐๐ ปอนด์ เพราะได้จ่ายเงินเดือนล่วงหน้าให้ ๕ เดือน แล
ยังได้ใช้จ่ายค่าโสหุ่ยต่าง ๆ สำหรับข้าราชการไทยแลไทยหนุ่ม ซึ่งอยู่
ที่โรงเรียนหลุยเลอครั้งด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อได้รวมทั้งหมดแล้วการ

ใช้จ่ายคงตกอยู่ในราว ๖๐๐๐๐ ปอนด์ เงินรายนี้พระเจ้ากรุงสยามได้
โปรดพระราชทานให้ข้าทูลวงเทอลาเซซแลศิวข้าพเจ้าบ้างแล้ว ใน
จำนวนเงินรายนี้ข้าพเจ้าได้ยกเงินสำหรับซื้อเสบียงอาหารส่วนตัวด้วยแล้ว

ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอันมาก ที่ได้ทราบว่าญาติของข้าพเจ้าผู้
หนึ่ง ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินที่เสด็จสวรรคตได้ขออกไป แลที่ยังคงอยู่ใน
เมืองไทยโดยพระราชนุญาตของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่นั้น ได้ถูก
ทำโทษอย่างคนผิดสามัญ แลต้องจำคุกพร้อมกับพวกชะโมยแลผู้ร้าย
ฉกรรจ์ด้วย ข้าพเจ้าทราบว่าพวกที่ต้องโทษนี้คงจะไม่คืนรนอย่างใด
แลพระเป็นเจ้าควรจะจัดการให้คนพวกนี้ไต่พนจากทุกขเวทนาแลคงจะได้
รางวัลให้ต่อไป ข้าพเจ้าไม่จำเป็นที่จะต้องอ้อนวอนขอให้ท่านช่วยจัดการ
ให้พวกนี้ไต่พนจากคุก เพราะเชื่อว่าท่านคงจะจัดการอยู่แล้ว ถ้าท่านได้
จัดการสำเร็จจะเป็นพระคุณของท่านที่สุดที่จะทำให้แก่พวกข้าพเจ้า แล
ข้าพเจ้าขอให้ท่านช่วยจัดการในเรื่องนี้ให้ชาวฝรั่งเศสทั้งหลาย ทั้งโปรด
จัดการในเรื่องท่านสังฆราชด้วย เพราะท่านผู้นี้มีศีลธรรมซึ่งชนในชมพู
ทวีปแลยุโรปนับถือมาก

เพื่อจะไม่ให้ท่านเบื่อหน่ายในจดหมายยืดยาวเช่นนั้นเพราะท่านเป็นผู้
ที่มีราชการมากนั้น ข้าพเจ้าจะมอบธุระให้ข้าราชการไทยได้อธิบายเหตุ
การณทั้งหลายให้ท่านทราบต่อไป ข้าพเจ้าจะขอยอกกล่าวให้ท่านทราบว่า

ข้าราชการไทยเหล่านี้ได้ประพฤติตัวดีมาก กระทำให้คนทั้งหลายพอใจ
ทั่วไป ข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านก็คงจะพอใจเหมือนกัน ข้าพเจ้าได้ส่ง
ชาวต่างประเทศมาพร้อมกับข้าราชการไทยด้วยสองคน เพราะชาวต่างประเทศ
นี้จะกลับไปยังบ้านเมืองของเขา

จดหมายบาดหลวงตาซาถึงเจ้าพระยาพระคลัง

วันที่ ๑๑ เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๕๑

(พ.ศ. ๒๒๓๔)

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้มีจดหมายมายังท่านจากเมืองเบงกอล ฝากมา
กับข้าราชการไทยสองคนที่ได้ไปกับข้าพเจ้าถึงเมืองฝรั่งเศสแล้วบัดนี้
ก็ยังไม่มีความอะไรที่จะเรียนท่านอีก เป็นแต่จะขอเรียนให้ทราบว่าข้าพเจ้า
ยังรอกระแสน้ำของพระเจ้ากรุงสยามอยู่ เพื่อจะได้กลับไปยัง
ประเทศสยามทำราชการตามพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยาม ถึง
ท่านคงจะทราบจากข้าราชการไทยสองคนผู้นำจดหมายของข้าพเจ้านั้นแล้ว
ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่าข้อความตามจดหมายของข้าพเจ้า คงจะได้ทำ
ให้เกิดผลเช่นตามความคาดหมายของข้าพเจ้า แต่เชื่อว่าความฉลาด
ไหวพริบของท่าน ทั้งการที่ท่านรักใคร่พวกฝรั่งเศส คงจะทำให้ท่าน
ได้จัดการเอาพวกฝรั่งเศสออกจากคุก เพราะพวกนี้ได้ติดมาช้านานแล้ว
มองซิเออร์มาแดงผู้บัญชาการของราชบริษัท ก็ได้มีจดหมายมายัง
ท่านฉบับหนึ่งกล่าวในเรื่องนี้เหมือนกัน ท่านผู้เป็นคนที่มอานา ทั้ง

เป็นคนมีความชำนาญแลมีคนยหน้าถือตามาก เพราะฉะนั้นเป็นคน
ที่ท่านจะเชื่อใจได้ ข้าพเจ้าไม่เห็นมีใครที่จะเป็นคนกลางตั้งใจดีแลจะทำ
การใดสำเร็จยิ่งกว่าท่านผู้นี้เลย

จดหมายมองเซนเซอร์ลาโน
ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ
วันที่ ๑๘ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๕๒
(พ.ศ. ๒๒๓๕)

พวกเราซึ่งมีชีวิตอยู่พอเป็นสุขสบายอยู่ข้าง พวกไทยหวัง
ในการที่จะเป็นไมตรีกับฝรั่งเศสต่อไป แลเวลานี้ยังคอยคนไทยที่
เจ้าพนักงานไทยส่งไปรักษาหลวงตาชา ที่เมืองปอนต์เซรตงแต่ยกลายน
การทั้งหลายที่จะสำเร็จไปนั้น ก็จะไม่สู้กระไรเพราะฝ่ายพวกไทย
ก็เอาใจใส่อยู่ข้าง แต่ข้าพเจ้าเกรงว่าจะไปเข้าที่เจ้าพระยาพระคลังผู้
ซึ่งเคยเป็นราชทูตที่ ๒ ไปยังประเทศฝรั่งเศส เพราะตามธรรมเนียมการ
การทั้งหลายต้องผ่านเจ้าพระยาพระคลังก่อนทั้งสิ้น เจ้าพระยาพระคลัง
เป็นคนที่มีแต่ปากแต่ทำอะไรให้สำเร็จไม่ได้จนอย่างเคียว เป็นคนที่
มีความกลัวมาก จนไม่กล้าที่จะนำความอย่างใด ๆ กรายทูลพระเจ้า
แผ่นดินให้ทรงทราบ ทั้งจะเป็นคนไม่พอใจรักษาหลวงตาชา เพราะ
ไทยเคยพดัดเคียนรักษาหลวงตาชาในที่เคยเคยอยู่เสมอ ในเวลานี้ก็ออก
จะมีเสียงเคียนพวกเราอยู่ข้างแล้ว แลเป็นคนมีแต่จะหาความสบาย

ส่วนตัวระบึกไว้เป็นหลักไม่ไปเป็นอันขาด แต่อีกฝ่ายหนึ่งผู้ช่วยของ
 เจ้าพระยาพระคลังชื่อออกญาพิพัฒน์ เป็นคนทักลากรายทูลข้อความต่าง ๆ
 ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งเป็นคนใจเร็วแลตั้งใจค้ำช่วย ท่านออกญาพิพัฒน์เป็น
 ผู้ที่มีบุญคุณต่อพวกเราเป็นอันมาก แลในระหว่างที่พวกเราได้รับความ
 เกล็ดครอนอยู่นั้น ก็มีแต่ออกญาพิพัฒน์คนเดียวที่เขากบพวกเรา ถ้าการ
 ทั้งหลายได้ผ่านมื่อออกญาพิพัฒน์ก็มีทางที่จะหวังดีได้ เมื่อเร็ว ๆ
 นี้เองท่านผู้ใดจัดการให้พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงทราบในความยากจนของ
 พวกเราจนได้ โปรดให้พวกเราได้เงิน ๓ ชั่ง เท่ากับ ๒๕๐ เหรียญ แล
 ที่เราได้ตั้งตัวอยู่ได้จนทุกวันนี้ก็ด้วยเงิน ๓ ชั่งรายนเท่านั้น แล้วท่าน
 ออกญาพิพัฒน์ได้จัดการให้เจ้าพนักงานได้ใช้เงินที่เป็นหนี้พวกเราอยู่ ๒๐๐
 เหรียญเศษ แลรับรองว่าถ้ามีโอกาสเหมาะเมื่อใด จะได้นำรายทูล
 พระเจ้าแผ่นดินขอให้พระราชทานรูปแลของต่าง ๆ เครื่องประดับยศยศ
 เจ้าพนักงานได้รีบไปนั้นคนให้พวกเรา ท่านออกญาพิพัฒน์สมควรที่จะ
 ได้รับความตอบแทนจากพวกเรา แต่เวลานี้เราไม่มีสมบัติอะไรเลย

จดหมายบาดหลวงตาชา

ถึงออกญาพิพัฒน์

เมืองปอนดีเชรี

วันที่ ๕ เดือนพฤษภาคม ค. ศ. ๑๖๕๓ (พ.ศ. ๒๒๓๖)

ข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้ทราบจากหลวงวรวาท^(๑) แล
 ทราบจากทางอื่นว่าท่านได้มีเมตตากรุณาแก่พวกฝรั่งเศสที่ตกถูกกักอยู่

(๑) หลวงวรวาท คือ ลามทซอ แปงเซโร

ในเมืองไทย นอกจากการที่พระเป็นเจ้าผู้สร้างฟ้าแลดินจะให้พรแก่ตัวท่าน แล้วข้าพเจ้าจะต้องบอกกล่าวให้ท่านทราบว่า ข้าพเจ้าจะพยายามที่สุดที่จะตอบแทนความซื่อสัตย์ของท่าน โดยกราบทูลให้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ได้ทรงทราบถึงความดี ความฉลาดแลความประพฤติของท่านโดยละเอียด ซึ่งจะเป็นการที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ คงจะพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง

หลวงวรวาทังจะได้อ่านหนังสือที่ท่านทราบถึงเหตุผลต่าง ๆ ที่ทำให้ข้าพเจ้าไปยังเมืองไทยในขณะนี้ เหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้ข้าพเจ้าได้เขียนจดหมายไว้เป็นข้อ ๆ เป็นภาษาฝรั่งเศสมอบให้หลวงวรวาทังแล้ว เพื่อหลวงวรวาทังจะได้นำข้อความเหล่านี้ไปเรียนให้ท่านทราบ ข้อความต่าง ๆ ที่จดไว้ในเป็นภาษาฝรั่งเศสแลข้าพเจ้าได้ขอให้บาทหลวงเดอลาบายเรียบเรียงให้ท่านฟังแล้ว ข้าพเจ้าได้ตรวจตรองทั้งกลางวันแลกลางคืนถึงวิธีจะสมานพระหฤทัยอันใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง แลให้ประเทศทั้งสองได้กลับเป็นไมตรีกันอย่างเต็ม เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อกันทั้งสองฝ่าย แลให้ศัตรูทั้งหลายได้หมดความคิดไป ข้าพเจ้าทราบได้ คือว่าพระเจ้ากรุงสยามโปรดปรานแลเชิดถือนท่านเท่าไร แลข้าพเจ้าทราบด้วยว่าท่านมีความเต็มใจแลยินดีที่จะช่วยฝรั่งเศสต่อไป เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายมายังท่านโดยไว ๆ ใจได้ ความฉลาดเฉลียวแลความระวังระไวของท่านคงจะหาทางให้ข้าพเจ้าได้กลับมาเมืองไทยได้ โดยเร็วให้จงได้ แลคงจะหาทางให้ข้าพเจ้าได้เป็นประโยชน์ในการที่จะเจรจา กล่าวให้การทั้งปวงได้ดำเนินโดยสะดวก ซึ่งในเวลานี้คงจะไม่ยาก

เท่าไรนัก แต่ถ้ายอดทั้งให้เข้าไปคงจะทำให้ยากขึ้นมาก แต่คนอย่าง
ท่านซึ่งมีบุญญาວ່ອງไวคงจะเห็นหนทางดีกว่าข้าพเจ้ามาก

เพราะฉะนั้นโดยเหตุผลต่าง ๆ ทั้งที่ข้าพเจ้าได้จดไว้เป็นข้อ ๆ แล้ว
แลโดยที่หลวงวรวาทังได้เรียนท่านด้วยปาก ข้าพเจ้าจึงอ่อนน้อมพระเป็น
เจ้าซึ่งมีทศแห่งแต่องค์เดียว ขอได้โปรดให้ท่านไต่รับความเจริญแล
สำเร็จความปรารถนาในสิ่งทีท่านมุ่งหมายไว้ แลขอได้โปรดให้ประเทศ
ทั้งสองได้คืนกลับเป็นไมตรีอีกอย่างเดิม การทงนถาท่านได้ จักเป็น
ผลสำเร็จ ก็จะได้ทำให้ท่านมีเกียรติยศต่อพระผู้เป็นเจ้า แลมนุษย์
ทั้งหลายทั่วไป

ขอท่านได้โปรดกรุณาตอบจดหมายของข้าพเจ้าด้วย หรือมีฉนั้น
ขอได้โปรดบอกให้ยากหลวงเศอลาบเรอย์ ได้ทราบในความคิดของท่าน
เพื่อยากหลวงเศอลาบเรอย์จะได้้นำความบอกให้ข้าพเจ้าทราบ แลข้าพเจ้า
จะได้เป็นข่าวของท่านชั่วชีวิต

(เซ็น) กิตาชา

คำสั่งยากหลวงตาซาให้ไว้กับหลวงวรวาทัง ให้ไปพบในเวลา
ที่หลวงวรวาทังได้กลับไปถึงเมืองไทยแล้ว

วันที่ ๗ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๒๖๕๓ (พ.ศ. ๒๒๓๖)

ข้อ ๑ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีรับสั่งให้ข้าพเจ้าค้นหาทางข้อมันตัว
ต่าง ๆ ก่อนทีข้าพเจ้าจะกลับไปเมืองไทยก็จริงอยู่ แต่ข้าพเจ้าจะไม่คิด

หาเครื่องข้อมันควอย่างอื่น ๆ เป็นอื่นชาติ นอกจากจะถอพระราชโองการ
 ของพระเจ้ากรุงสยามเป็นหลักเท่านั้น เพราะข้าพเจ้าถือว่าพระราช
 โองการของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ดีกว่าที่จะหาอย่างอื่นมาข้อมันตัว
 หลายเท่า แต่ก่อนที่ข้าพเจ้าจะกลับไปเมืองไทยนั้น จะต้องให้พระเจ้า
 กรุงสยามรับสั่งให้ข้าพเจ้าเข้าไปก่อน และจะต้องให้พระเจ้ากรุงสยาม
 ใต้ทรงยอมให้ข้าพเจ้าไ้ข้อยู่เมืองไทยโดยเรียบร้อย และต้องพระราช
 ทานพระราชานุญาตให้ข้าพเจ้าไ้ข้อยู่ในเมืองไทย หรือออกจากเมืองไทย
 ไ้ตามแต่ข้าพเจ้าจะเห็นควร

ข้อ ๒ การที่พระเจ้ากรุงสยามจะทรงพระกรุณาเรียกข้าพเจ้านั้น
 เจ้าพระยาพระคลังหรือเสนาบดีคนอื่น ๆ คงจะไ้สั่งมายังข้าพเจ้าตาม
 กระแสรับสั่ง การที่ข้าพเจ้าจะขอคำสั่งให้เป็นลายลักษณอักษรเพื่อเป็น
 หลักฐานนั้น ไม่ใช่เพราะข้าพเจ้าจะมีความสงสัยว่าเจ้าพระยาพระคลัง
 ไม่ได้รับกระแสรับสั่งเช่นนั้น แต่ประสงค์จะเอาคำสั่งฉนั้นถวายให้
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทอดพระเนตร แลให้เสนาบดีในประเทศฝรั่งเศส
 ว่าข้าพเจ้าไม่ได้ไปข้อยู่เมืองไทยโดยลำพังใจของตัวเอง (เพราะเสนาบดี
 ฝรั่งเศสคงจะมีความเห็นต่างกับข้าพเจ้า แลคงจะโทษข้าพเจ้า เพราะ
 ท่านเสนาบดีไ้มีคำสั่งมายังข้าพเจ้าในเรื่องนี้แล้ว)

ข้อ ๓ ความประพฤติของข้าพเจ้าในคราวนี้ จะกระทำให้เป็นที
 พอใจคนทุกจำพวกคือ ทำให้พวกฝรั่งเศสพอใจ เพราะเขาจะไ้เห็นว่า
 ข้าพเจ้าทำการกล้าไ้กล้าเสียเพื่อเป็นประโยชน์ต่อเขา จะทำให้พวกไทย

พอใจยิ่งนัก เพราะเขาคงจะตรองเห็นได้ว่าการที่ข้าพเจ้าได้เข้าไปยัง
เมืองไทยก็โดยเชื้อพระวาทาของพระเจ้ากรุงสยามอย่างเกี่ยว แลใน
เมืองไทยพวกฝรั่งเคสก็ที่เคยถูกกดขี่อย่างสาหัสมาแล้ว แลที่ข้าพเจ้า
ไปยังเมืองไทยนั้น ก็ประสงค์อย่างเกี่ยวแต่จะจัดการสมานพระหฤทัย
ของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง ซึ่งจะเป็ประโยชน์แลเป็นเกียรติยศต่อ
ประเทศทั้งสองเป็นอันมาก แต่ผู้ที่พอใจมากที่สุดคนนั้น ก็คือพระเป็นเจ้า
เพราะพระเป็นเจ้าไม่ได้ถือว่ามีมนุษย์ทั้งหลายเป็นแต่คนเพราะคนของพระองค์
อย่างเกี่ยว ทรงถือว่ามีมนุษย์ทั้งหลายเป็นบุตรของพระองค์ เพราะ
ฉะนั้นบุตรต่อบุตรได้เป็นไมตรีสมานติดกันเป็นคนเกี่ยวได้แล้วพระเป็น
เจ้าจึงไปรคนักหนา

ข้อ ๔ เพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงสยาม ทรงรักใคร่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
มาก ทรงถือพระองค์ว่าเป็นบิดาของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมากกว่าเป็น
พระเจ้าแผ่นดินนั้น จึงเป็นอันแน่ใจได้ว่าจะทรงพระเมตตาแก่พวก
ฝรั่งเคสในเมืองไทย แลคงจะทรงพระเมตตาแก่เมืองเช่นเยอร์เคอเมเต
โลโปลิศ พวกมิชชันนารี นายทหารแลพวกทหารที่ยังค้างอยู่ในเมืองไทย
โดยฉเพาะ ส่วนท่านขาดหลวงเคอလာยเรอียนนชาวพเจ้าไม่พุดถึง เพราะ
ข้าพเจ้าเชื่อใจว่าไทยคงจะปรานียิ่งกว่าคนอื่น เพราะในชั้นขาดหลวง
คณะของเราที่พระเจ้าแผ่นดินองค์ทสวรรคตแล้วได้ทรงขอร้องไปยังพระเจ้า
กรุงฝรั่งเศส แลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งมา โดยเป็นคนชำนาญ
วิชาเลข ก็เหลือแต่ขาดหลวงเคอလာยเรอียนนคนเดียวเท่านั้น แล

ในการทักท้วงด้วยปากหลวงจำพวกนี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ที่เสด็จ
สวรรคตก็ได้มีพระราชสาส์นไปยังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทรงรับเลี้ยง
เป็นพิเศษ แลจะพระราชทานบ้านใหญ่ ๆ ให้สองบ้านด้วย

ข้อ ๕ ไม่จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องกำชับหลวงวรวาทให้เข้มแข็งต่อ
เสนาบดีของพระเจ้ากรุงสยาม ว่าข้าพเจ้าอยากจะมาเมืองไทยอย่าง
ที่สุด แลให้เรียนว่าข้าพเจ้ามีความนอบน้อมพระเจ้าแผ่นดินสยามอย่างยิ่ง
ทั้งมีความตั้งใจที่สุดที่จะทำการฉลองพระเดชพระคุณ แต่ควรจะระวัง
มือจกการโดยเร็วก่อนเลิกสงคราม เพราะความต่าง ๆ เหล่านี้ ข้าพเจ้า
ได้เข้มแข็งให้หลวงวรวาทฟังบ่อย ๆ มานานแล้ว ถ้าข้าพเจ้าได้รับกระแส
รับสั่งของพระเจ้ากรุงสยามเวลาใด ข้าพเจ้าจะได้รีบโดยสถานเร็วลำแรก
ที่จะไปยังเมืองไทย

ข้อ ๖ ข้าพเจ้าได้เข้มแข็งให้หลวงวรวาทฟังบ่อย ๆ ว่าพระราช
สาส์นที่ข้าพเจ้าได้เชิญมาจากสังคยาฆ่าแลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น เป็น
พระราชสาส์นสำหรับถวายพระเจ้าแผ่นดินที่เสด็จสวรรคตเสียแล้ว แต่
ข้าพเจ้าก็ยอมที่จะถวายพระราชสาส์นนี้ให้พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันได้
ทอดพระเนตร เพื่อจะได้ทรงเห็นในพระราชดำริห์ แลพระราชไมตรี
ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสต่อไป แต่ขอให้งดการรับพระราชสาส์นตาม
เกียรติยศที่ควรเท่านั้น

ข้อ ๗ มองซิเออร์มาแตง ผู้อำนวยการของบริษัท ซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานยศให้นั้น ได้สัญญากับข้าพเจ้าว่าถ้าพระ

เจ้าแผ่นดินทรงเห็นชอบแล้ว มองซีเออร์มาแดงจะไต่จตพนักงารของ
 บริษัทให้ไปกบข้าพเจ้าคนหนึ่ง เพื่อจะไต่ไปจตการของบริษัทในเมือง
 ไทยให้เป็นทีเรียบร้อยแลเพื่อจะไต่ลงมือทำการค้าขายต่อไปด้วย แต่
 เป็นการจำเป็นที่เจ้าพระยาพระคลังหรือเสนาบดีคนหนึ่งคนใดจะต้องรับรอง
 ให้เป็นเกียรติยศบ้าง เพราะมองซีเออร์มาแดงไต่ขันว่าไทยไม่ได้แสดง
 ความนับถือต่อเราเลย แลเขาก็อยู่ในตำแหน่งที่บังคับการงานแทน
 พระเจ้าแผ่นดินด้วย

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโนถึงบาทหลวงตาซา

วันที่ ๗ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๕๓ (พ.ศ. ๒๒๓๖)

ขอให้เราทั้งสองไต่ระลึกถึงแต่พระเยซูเจ้าอย่างเดี่ยวเท่านั้น

ข้าพเจ้าไต่รับจดหมายของท่านหลายฉบับ แต่ยังไม่มีโอกาสที่

จะตอบไต่เลย แลจดหมายของซาเกรกาซีออง (Sacrée Congrégation

ซึ่งท่านไต่ฝากมากับมองซีเออร์แวงซังแปงเฮโรนนั้น ข้าพเจ้าไต่

รับไว้แล้วเหมือนกัน ข้าพเจ้าชอบใจท่านเป็นอันมาก พวกไทยไต่

คอยให้ท่านมากด้วยความรักเป็นอันมาก แต่เมื่อไทยไต่เห็นว่าท่าน

จะไม่มาก่อนที่จะรับความแน่ใจเสียก่อนนั้น พวกไทยจึงไต่จตให้มอง

ซีเออร์เฟเรอไปรับท่านเพื่อให้ท่านไต่รับความแน่ใจ แลเพื่อจะไต่ชแจง

ด้วยปากถึงความคำวิหของข้าราชการไทย ซึ่งในเวลานั้นไม่มีความ

ประสงค์อย่างอื่น นอกจากจะให้ท่านมาเมืองไทยเพื่อจะได้จัดการต่าง ๆ ให้ลงรอยให้เรียบร้อยอย่างเก่าก่อนที่เกิดจลาจลนั้น พวกข้าราชการไทยไม่เต็มใจที่จะให้พวกฝรั่งเศสออกจากเมืองไทยก่อนที่ท่านจะมาถึงโดยอ้างเหตุว่า เกรงพวกฝรั่งเศสจะขี้ขลาด แต่ข้าพเจ้าก็ขยาดหลวงเทศลาบเรื่อยโต้แย้งว่า ในข้อนั้นไม่ต้องกลัวอันใด ถ้าได้ปล่อยให้พวกฝรั่งเศสกลับไปแล้วจะกลายเป็นผลดี และทำให้ท่านมาเร็วเข้าอีก ในเรื่องนข้าราชการไทยได้นำความกราบทูลให้ทรงทราบ จึงพระราชทานพระราชนุญาตให้พวกฝรั่งเศสไปได้แล้ว เพราะฉะนั้นพวกฝรั่งเศสจะโตกลับไปที่ทุกคน บางคนจะลงเรือไปเมืองสุหรัค บางคนก็จะกลับทางเมืองตะนาวศรี แต่บางคนก็ไม่ยอมไปเลยก็มี

เมื่อท่านโตกลับจากประเทศฝรั่งเศส ท่านได้รอฟังข่าวให้แน่เสียก่อนนั้นเป็นการถูกต้อง แต่ในเวลาเดียวกันการโตเปลี่ยนแปลงหมดแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่ท่านจะต้องกลัวแล้ว แต่ถ้าว่านมาพวกไทยจะยินดีรับรองท่านเสียอีก แลข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะเป็นที่พอใจทุกอย่าง ความจริงข้างฝ่ายไทยกำลังคิดอยู่ที่ที่จะขอให้ท่านกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง เพื่อนำค่าตอบแทนของไทยไปถวาย แต่ในข้อนี้ข้าพเจ้าก็ขยาดหลวงเทศลาบเรื่อยโต้แย้งพวกไทยว่าท่านโตเที่ยวทางมานานแล้ว ยางที่ท่านจะต้องการหยุดพักเสียบ้างกระมัง ข้าพเจ้าจะไม่เขียนต่อไปอีก เพราะเกรงว่าความจะซำกับขยาดหลวงเทศลาบเรื่อย เพราะท่านผู้นั้นคงจะโตมีเจตหมายมายังท่านเป็นแน่ ข้าพเจ้าจะขอรับรองต่อท่านแต่อย่างเดียว

ว่า เมื่อพวกฝรั่งเศสที่กลับไปจากเมืองไทยจะพบว่ากระไรขอท่านอย่า
 คำนวณชื่อเกินไปนัก เพราะมีพวกฝรั่งเศสบางคนที่ไม่รู้เรื่องอะไรเลย แต่
 ชอบอวดอ้างว่ารู้การโดยตลอดแลชอบทำนายการต่าง ๆ ของเมืองไทย
 อย่างหมอดู คนทั่วไปเป็นผู้มีความรู้จริง ๆ เหมือนกัน ข้าพเจ้าได้เคย
 คุยกับคนจำพวกนี้มานาน พอที่จะรู้จักอธิบายความประพฤติกเล็ดความผิด
 ของเขาได้

ในส่วนการอื่น ๆ นั้น ข้าพเจ้าขอมอบธุระให้มองซิเออร์เฟรเดอเป็น
 ผู้เล่าให้ท่านฟังโดยละเอียดต่อไป

จดหมายมองเซนเยอร์ลาโน

ถึง มองซิเออร์ เดอ ปองชาตแรง

วันที่ ๓๐ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๘๓ (พ.ศ. ๒๒๓๖)

ในเวลานี้พวกไทยไม่ไต่รบกวนพวกเราเลย เขาคอยให้ยาคหลวง
 ตาชากลับมา เพราะยาคหลวงตาชาได้มีหนังสือออกมาว่า ตัว
 ถัดอำนาจมาสำหรับจัดการต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้นพวกไทยจึงคอยให้
 ยาคหลวงตาชามาจัดการต่าง ๆ ให้ลงรอยเต็มให้เป็นที่เรียบร้อยต่อไป
 แลเพราะเหตุว่ายาคหลวงตาชาเป็นผู้เชิญศฤกษ์ของสังตยาปา แล
 เชิญพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาด้วยนั้น เจ้าพนักงานไทย
 จึงได้มีคำสั่งให้จับพวกต่งแต่เมืองมริทตลอดถึงกรุงศรีอยุธยา เพื่อ
 จะไต่จัดการรับพระราชสาส์นไทยเต็มเกียรติยศ เหมือนเมื่อครั้งรับพระ

ราชสำนักคราก่อนหน้านั้น ในเวลานั้นไทยได้อนุญาตให้ฝรั่งเศษเข้า
 ออกในพระราชอาณาเขตได้ตามชอบใจ แลไทยได้จัดให้ มอนซิเออร์
 เฟเรอ ผู้เป็นมิชชันนารีไปยังเมืองปอนคิเชรี เพื่อไปรับรองกบฏบาทหลวง
 ตามความต้องการของบาทหลวง แลเพื่อจะเร่งให้บาทหลวง
 บาทหลวงรายถึงขอลาบาทหลวงที่ยังมียังเล็กน้อยด้วย บาทหลวงคาซา
 เป็นผู้รักภาษาแลขนบธรรมเนียมของเมืองนี้ เพราะฉะนั้นการที่
 บาทหลวงคาซาจะเคี้ยวทางจากเมืองตะนาวศรีจนถึงกรุงศรีอยุธยา จึง
 เป็นการง่ายสะดวกก็ เพราะเวลานั้นไทยระวังนัก มิให้การเคี้ยวทาง
 ของบาทหลวงคาซาติดขัดได้ ฝ่ายมอนซิเออร์ มาแดง ผู้อำนวยการ
 การใหญ่ของบริษัทอินเดียบริติชว่า จะส่งคนมาเพื่อมาจัดการของ
 บริษัทให้เรียบร้อยด้วย มอนซิเออร์เตลันท์ ผู้อำนวยการของบริษัท
 ฉเพาะในเมืองเบงกอล ได้ทำการให้เป็นทีพอใจของไทยมาก โดย
 ได้มีจดหมายมาแนะนำการต่างๆ ที่จะให้การงานทั้งปวงได้ลงรอยเต็ม
 แต่พวกเราพอใจมากในวิถีที่ มอนซิเออร์ เตลันท์ ได้มีจดหมายมายัง
 ไทย เพราะท่านผู้นั้นได้มาอยู่ในเมืองไทยหลายปี รู้จักนิสัยของไทย
 ได้ดี จึงได้มีจดหมายมาแนะนำจนทำให้ไทยมีความหวังแลกลัว
 ด้วย แต่เมื่อจะตรวจดูข้อแล้ว ก็ไม่มีข้อรับรองอย่างใดเลย
 มอนซิเออร์เตลันท์ ผู้นั้น เป็นคนที่ประพฤติตัวดีแลเป็นคนตั้งใจดี
 เพราะฉะนั้นเมื่อมีเรื่องขึ้นแล้ว เป็นคนที่ไว้วางใจในฝ่ายอินเดียได้คนหนึ่ง
 เพราะเป็นที่นับถือรักใคร่ของคนทั่วไปทั้งชาวยุโรปแลไทย เจ้าพระยา

พระคลังก็ได้มีจดหมายมายังท่านฉย ๗ เหมือนกัน เพื่อแสดงให้
 ท่านทราบว่า ไทยมีความประสงค์อยากจะให้การตั้งปวงไต่เป็นที่
 ประรองคองกันต่อไป แลเจ้าพระยาพระคลังไต่ขอให้ข้าพเจ้ามีจดหมาย
 มายังท่านพร้อมกัจดหมายของเจ้าพระยาพระคลังด้วย ซึ่งข้าพเจ้า
 ยินดีเป็นอันมากที่จะเขียนจดหมายมายังท่านตามความประสงค์ของเจ้า
 พระยาพระคลัง แต่จดหมายของข้าพเจ้านั้น จะต้องแปลให้เจ้าพระยา
 พระคลังฟัง เพราะฉะนั้นจึงต้องเขียนตามแบบของไทย ถ้าแม้ว่าผล
 ทิศของการเรอจะเป็อันตกลงประรองคองกันแล้ว ขอท่านไต่ไปรค
 สังกัผู้ที่จะรับหนาทมาเจรจาในการเรอนั้น ให้คิดอ่านสอคล้องถึง
 ประโยชน์ของพวกข้าพเจ้าด้วย เพราะการทพวกข้าพเจ้าต้องคิดคก
 แลถูกริบทรัพย์สินสมบัติไปหมดนั้น ก็โดยเหตุที่พวกข้าพเจ้าไต่เป็น
 ประกันกองทหารฝรั่งเศสเท่านั้น แลการทไต่เป็นประกันเช่นนั้น ก็
 เพราะเห็นแก่ประโยชน์แลพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

จดหมายเจ้าพระยาพระคลัง
 ถึง บาดหลวงตาซา(๑)

จดหมายที่บาดหลวงตาซาไต่ฝากมากับแขกมวคนหนึ่งชื่อ อเชน
 ซงมาที่เมืองมริคกบเรอแขกมวลาเล็ก แลแขกคนนไต่ไปยังเมือง

(๑) จดหมายฉยบนไซส้าสวนสัปลัย ไต่คักสำเนาตาม
 หนังสืของคำแปลที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ

มสลับกัน เพื่อไปค้าขายไท้กลับมาแล้วนั้น ยาคหลวงเฟเรอ กับ
 ฟรังซ์แวงเฮโร ไ้อ่านแลแปลให้ฟัง แลข้าพเจ้าไ้ทราบความ
 ความคำแปลนั้นโดยตลอดแล้ว ข้อความสิ่งใดในจดหมายฉบับนี้ ที่
 เป็นข้อความไม่สมควรแลขัดกับพระราชไมตรี ข้าพเจ้าไ้คัดออกเสีย
 แลได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามแต่เฉพาะข้อความที่ไม่ขัดกับ
 พระราชไมตรีเท่านั้น

ที่ท่านกล่าวในจดหมายของท่านว่า ข้อความบางอย่างที่เป็นการ
 ไม่สมควร ท่านหาไ้เขียนกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ แต่
 นอกนั้นท่านไ้กราบทูลทั้งหมด เพราะท่านเห็นว่าเป็นเรื่องดีที่มีประโยชน์
 แลว่าท่านไ้ช้แรงให้หลวงวรวาทิ คือ มงซิเออร์ แวงซันแวงเฮโร
 ทราบว่า ท่านไม่ไ้คิดทำการอย่างใดที่ไม่สมควรนั้น ความต่าง ๆ
 เหล่านี้ข้าพเจ้าได้นำชนกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบแล้ว ทรง
 มีพระทัยยินดีเป็นอันมาก แลได้มีรับสั่งว่า ยาคหลวงคาซาทำการ
 มีไหวพริบมาก แลเป็นคนที่ต้องการจะให้พระราชไมตรีระหว่างพระเจ้า
 แผ่นดินทั้งสองไ้คงสนธิสนมต่อไป แลรับสั่งต่อไปว่า เมื่อการ
 ทั้งปวงไ้ลงรูปเป็นที่เรียบร้อยคแล้ว ก็จะเป็นข้อเสียงแก่ยาคหลวง
 คาซา แลที่ยาคหลวงคาซาไ้ทำการคเช่นนั้น ก็จะได้มีข้อเสียง
 ไ้คงคังไปทั่วโลก ประเทศทั้งหลายคจะไ้ชมเชยสรรเสริญยาคหลวง
 คาซาต่อไป

ส่วนการที่เกี่ยวคัวมของเซนเยอร์เดอเมเตโลโปลิศ พวกยาคหลวง
 แลชนสามญนั้น เมื่อข้าราชการไทยสองคนไ้กลับมาจากประเทศ

ฝรั่งเศสได้รายงานถึงพระมหากษัตริย์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส พระเจ้า
กรุงสยามได้ทรงทราบก็โปรดให้มองซีเออร์ เคอเมเตโลโปลิศ
กลับไปอยู่โรงเรียนสามเณรตามเดิม พร้อมกับช่วยขาดหลวงแลคน
สามัญทุก ๆ คน แลการที่โปรดให้ไปกลับไปอยู่โรงเรียนตามเดิมนั้น
ก็เป็นเวลาที่ยังหาได้รับจดหมายของขาดหลวงตาชาไม่

ที่ท่านกล่าวว่า มองซีเออร์แวงซังแปงเฮโร กษัตริย์ราชการไทย
สองคนได้นำจดหมายไปส่งยังท่านฉยชัย มีใจความว่า พระเจ้ากรุงสยาม
โปรดให้ท่านกลับมาเมืองไทยได้ แต่ก็มีคนบางคนได้ขอร้องคัดค้าน
ไม่ให้ท่านมา แลว่าถ้าท่านมาเมืองไทยเมื่อใด ท่านจะได้พาดขาดหลวง
ผู้ชำนาญการแพทย์มาช่วย แลท่านกล่าวต่อไปว่ามองซีเออร์มาแดง
ผู้ช่วยการใหญ่ของราชบริษัทแลเป็นผู้ว่าการเมืองปอนดีเชรี ได้
พูดว่าการที่ท่านจะโดยสานมากก็เรือพ่อค้าธรรมดาเป็นการไม่สมควรแล
ท่านจะขังมองซีเออร์มาแดงไม่ได้ แลว่าเรือที่จะมาจากทวีปยุโรปยังไม่
มาเพราะเหตุว่ายังมีสงครามติดต่อกับพวกซอลันตาอยู่ แลท่านกล่าวว่า
ท่านได้บอกให้มองซีเออร์แวงซังแปงเฮโร มีจดหมายมายังเรา ถ้าจะรอ
ไว้ก็จะช้าเสียเวลาไปอีกขหนึ่ง แลในเรื่องนี้ท่านผู้ช่วยการใหญ่ไม่
อยากจะทำกรอย่างใดที่จะให้พระราชไมตรีเปลี่ยนแปลง จึงเห็นควรให้
ส่งมองซีเออร์แวงซังแปงเฮโรมา เพื่อมาชี้แจงเหตุการณ์ทั้งปวงนั้น

แลท่านอยากจะทราบด้วยว่าพระเจ้ากรุงสยามจะมีพระราชประสงค์
ทอดพระเนตรศฤกษ์ของสังคยาป่า แลพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสหรือไม่ แลจะทรงรับพระราชสาส์นอย่างไรนั้น

ตามที่ท่านกล่าวว่าท่านผู้ว่าการใหญ่ไม่ยอมให้ท่านเชิญศก
อักษรของสังคยา แลพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสลงเรือ
พ่อค้านั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านผู้ว่าการใหญ่คิดถูกแลเป็นคนที่มี
ไหวพริบสอคล้องถึงอันตรายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เพราะศัตรูมีอยู่
รอบข้าง ถ้าแม้ว่าใครเชิญพระราชสาส์นลงเรือพ่อค้าแลได้เกิดเหตุชน
กลางทาง ก็จะเป็นการเสียพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่ง
เป็นการไม่สมควรเลย เพราะในเวลานี้ยังมีสงครามในระหว่าง
ฝรั่งเศสแลฮอลันดาอยู่ ข้าพเจ้าหวังใจว่าพระเป็นเจ้าคงช่วยให้สงคราม
นี้สงบลงสักเวลาหนึ่ง

ส่วนที่ท่านถามว่าพระเจ้ากรุงสยามจะทรงรับศกอักษรของสังคยา
แลพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างไรนั้น ถ้ามีเรือมาจาก
ประเทศยุโรปแลท่านใดเชิญศกอักษรแลพระราชสาส์นมาแล้ว พระ
เจ้ากรุงสยามจะทรงยินดีในอิถินหารแลอาณาภาพของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
อย่างยิ่ง แลจะได้ทรงจัดรับพระราชสาส์นให้สมพระเกียรติยศของ
พระเจ้าแผ่นดินอันใหญ่ยิ่งเพื่อเป็นหนทางให้พระราชไมตรีได้ส่องสว่างแล
ได้ติดต่อยาวนาน ในข้อพระเจ้ากรุงสยามได้มีกระแสรับสั่งอย่างหนึ่ง
ซึ่งข้าพเจ้านำมาบอกให้ท่านทราบ กล่าวคือ ประเทศใดก็ตามเมื่อจะ
ต้องการให้มีราชไมตรีติดต่อกันแล้ว ถ้าจะต้องการอย่างใดที่สมควร
จะทำได้ ก็ต้องทำให้ โดยเต็มใจ แต่ยังมีข้อ ๓ ซึ่งน่ากลัวจะ

ลำบากยิ่ง กล่าวคือ เรื่องอาหารการกินของผู้ที่จะมา เพราะในเมือง
นี้จะหาได้แต่ผลไม้แลผักต่าง ๆ ของพนบ้านเมืองเท่านั้น เพราะได้มี
พระราชโองการให้มาแต่คนที่ทำความร้ายอย่างสาหัสเท่านั้น หาได้มี
พระราชโองการให้มาสัตว์ต่าง ๆ ไม่

ที่ท่านว่าท่านจะพยายาคหลวงผู้ชำนาญวิชาแพทย์มาด้วยนั้น ท่าน
จะพามากได้แลข้าพเจ้าจะยินดีมากถ้าท่านพามาจริง

ตามที่ท่านว่า ถ้ามองซิเออร์แวงซังแปงเซ โรได้กลับมาแล้ว
ข้าพเจ้าคงจะได้ทราบความทุกอย่างนั้น ข้าพเจ้าขอขอกให้ท่านทราบว่า
ข้าพเจ้าได้คอยมองซิเออร์แวงซังแปงเซ โรมาช้านานแล้วแลจนบัดนี้ก็ยัง
หาได้มาถึงไม่

ท่านกล่าวว่าเวลานี้ยังมีสงครามในประเทศยุโรปอยู่ ถ้าเลิกสงคราม
เมื่อใดเมืองไทยจะได้รับความรำคาญมาก ราษฎรพลเมืองของประเทศ
ฝรั่งเศสแลประเทศสยามจะได้รับความเดือดร้อน เพราะพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสคงจะทรงพระพิโรธในการที่ไทยได้ทำกับฝรั่งเศส แต่ถ้าหากว่า
พวกเราได้จัดการให้เรียบร้อยได้แล้วไทยคงจะได้พ้นจากความลำบากเป็น
อันมาก แต่ถ้าจะลงมือทำสงครามกันแล้วภายหลังจะจัดการให้เรียบ
ร้อยได้ โดยมาก

การที่ท่านได้เขียนมาเช่นนั้นทำให้ข้าพเจ้าประหลาดใจเป็นอันมาก
เพราะได้ทราบในพระมหากษัตริย์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งได้ทรงมีต่อ
ข้าราชการไทยสองคนที่ได้กลับมาแล้วนั้น แลข้าราชการไทยสองคนนั้น

ก็โดยออกกยข้าพเจ้าว่าท่านอยากจะทราบความจริงจากข้าพเจ้าถึงเรื่องราว
 ที่เกิดกลางชน ข้าพเจ้าก็ไต่ถามหนังสือมายังท่านโดยยศยาวเล่าถึง
 เหตุการณ์ที่ไต่เป็นไปตั้งแต่ต้น จนตลอดกลางเวลาที่นายพลเคฟาสซ์กับ
 กองทหารได้ออกจากเมืองไทยโดยพาเอาขนนางไทยไปด้วยแล้วภายหลัง
 จึงได้ส่งกลับมา ข้อความต่าง ๆ เหล่านี้ข้าพเจ้าได้เขียนในจดหมายที่
 ได้ฝากมองซีเฮอร์แวงซังแยงเฮโรมาให้ท่าน ในคราวที่มองซีเฮอร์แวง
 ซังแยงเฮโรมายกท่านว่าท่านจะกลับมาเมืองไทยโดยไม่ต้องวิตกเกรง
 กลัวอะไรตามความประสงค์ของท่านก็ได้ เพราะท่านก็ควรจะกลับมา
 เมืองไทยพร้อมกับคนแทนของท่านผู้อำนวยการใหญ่ของบริษัท เพื่อจะ
 ได้มาจัดการของบริษัทให้เรียบร้อยต่อไปนั้น

เมื่อท่านได้ทราบถึงความผิดของนายพลเคฟาสซ์แลกองทหาร แล
 เมื่อได้เพราะเหตุถึงสิ่งที่ถูกแลที่ผิดแล้ว เราก็จะได้ล้มความผิดต่าง ๆ
 ซึ่งได้ทำกันทั้งสองฝ่าย แลผู้แทนของบริษัทกับเจ้าพนักงานพระคลังหลวง
 ก็คงจะได้คิดอ่านทำยาอุชให้สำเร็จเรียบร้อยไป แต่ขาดหลวงตาซาก
 ไม่มา ผู้แทนของบริษัทก็ยังไม่มา แวงซังแยงเฮโร ก็ยังไม่มาทั้ง
 นั้น เพราะฉนั้นการทั้งหลายจึงไม่ใคร่จะให้เรียบร้อยไปได้

ในข้อที่ท่านกล่าวว่า เมื่อเลิกสงครามที่ประเทศยุโรปแล้ว
 เมืองไทยจะได้รับความรำคาญมาก เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสกริ้วใน
 การที่ไทยได้ทำแก่ฝรั่งเศสนั้น ขอนข้าพเจ้าได้พูดครั้งหนึ่งแล้วว่า เป็น
 การนำประหลาดมาก เพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระปรีชา

อนุญาตชนลกดชงหาใตทรวงเชอความผายเคอวไม เพราะฉนนถาจะมรย
สั่งใตทำปรการใตแล้วก็คงจะเปนลิ่งสำหรับปรตยพระเกียรตยศแลเปน
ลิ่งที่คนทัวโลกจะตองสรรเสริญทงนึน ข้าพเจาจึงไมเชอว่าพระองค์จะ
สั่งใตทำการอย่างใตที่จะเป็นลิ่งที่ไม่เปนประโยชน์ แลจะทำให้เกิด
ความรำคาญชน

เปนการนานมาแล้วใตปีรากฎทัวไปว่า ถ้าผู้ใตจะผาณชนเอาเรือ
ข้ามสันตอนเขามาขงเมืองไทยเรอนนถตองแตกทุกลำ คนชนคนพวก
ไทยหากลัวไม เพราะไมตองทำอะไรหมคนอกจากรักษาปากน้ำให้มัน
แลคอยของกันอย่าให้เรือใหญ่เข้ามาใตเท่านี้ก็พอ ถ้าแม้ว่าข้าคก็จะ
เข้ามาในเมืองไทยควยใช้เรือเล็กแล้วก็เทากขนำเหยือมาให้แก่คนไทย
ถ้าเรือใหญ่จะพกอยที่ท่าจอตเรือในเมืองไทยก็ค เมืองมรทกต ก็จะไม่
ไมได้ เพราะซากเสียบยงแลคนเรือจะตองลมเจียมมาก ถ้าเรือใหญ่จะจก
ให้เรือเล็กเข้ามาหาน้ำหาพัน ไทยก็จะจกการของกัน ไมให้มาเอาน้ำเอา
พันใต เพราะฉนนผู้ใตคคการเช่นนี้ก็จะเหนอยเปล้า

เพราะฉนนถาหากว่าบาทหลวงตาชามีปราถนาจะให้พระราชไมตรี
ในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทงสองพระองค์แน่นหนามันคงแล้ว ข้าพเจา
ขอบอกกล่าวอกครั้งหนึ่ง ว่าใตมีกระแสรบสั่งให้มาใตใตโดยไมตองเกรง
กลวอนตราขอย่างใต เมื่อบาทหลวงตาชามีมาถงแล้วจะใตจกการ
ทงปวงให้เรียบร้อย แลจะใตเห็นกันว่าใตถูกใตผิด แล้วค่อไปจะใต
ค่างคนค่างลมลิ่งที่ไม่ค แลจะใตชำระสะส่างบาญชของบริษัท พร้อม

ด้วยเจ้าพนักงานพระคลังหลวง เมื่อได้จัดการเรียบร้อยดังนี้แล้ว ต่อไป
จะได้ไม่มีความลำบากอีก

ข้าหลวงเฟรเดอริคชังข้าพเจ้าได้จัดส่งให้ไปหาท่านนั้น จะได้ชี้แจง
ให้ท่านทราบทุกอย่าง ในที่สุดนี้ขอให้ท่านทราบว่า ไทยยึดในความปฏิบัติ
อันดีของข้าหลวงคาซา สำหรับกระทำให้พระราชไมตรีในระหว่าง
พระเจ้ากรุงสยาม แลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้สนธิสนมจนจะแตกร้างไม่
ได้อีกต่อไป

จากหมายฉบับเขียนเมื่อฉนวนเสาร์ เดือน ๑๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ปี ๒๒๓๗

จดหมายมองเซนเยอ ลาโน ถึง มองซีเออร์ เดอ ปองชาตแรง
วันที่ ๒๓ เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๕๔ (พ.ศ. ๒๒๓๗)

ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่ทราบว่า พวกฮอลันดาขัดขอม
เมืองบ่อนเคิเชร์ไว้แล้ว แลได้พาพวกฝรั่งเศสซึ่งอยู่ณที่นั่นไปยัง
ประเทศยุโรป

พวกไทยได้แสดงความไม่พอใจเมื่อได้ทราบข่าวอนัน เพราะ
เหตุว่าผู้ที่มิอำนาจจะมาเจรจาแลจัดการต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ในอินเดีย
เสียแล้ว ซึ่งจะทำให้การต่าง ๆ ชักช้าไปอีก ท่านเจ้าพระยาพระ
คลังได้ขอให้ข้าพเจ้ามีจดหมายไปยังมองซีเออร์ เฟรเดอริคชังพักอยู่ชาย
ทะเล ขอให้มองซีเออร์ เฟรเดอริคชังส่งจดหมายทูลเจ้าพระยาพระคลังได้
มีมายังท่าน เพื่อท่านจะได้ทราบความประสงค์ของพวกไทย แลที่
ยังไม่ได้จัดการลงไปให้เรียบร้อย ก็เพราะคิคืออยู่ด้วยข้อนี้

ฝ่ายไทยได้จัดการหลายอย่างที่ระบรวงให้ยากหลวง คางซา พอใจ
เพื่อจะได้มายังเมืองไทย แต่ยากหลวง คางซา ก็คงจะอ้างเหตุขัดข้อง
จนรำไป แลยากหลวง คางซา ได้ชักชวนทำให้เสียการไปหมดแล้ว
ในเวลานี้ไม่ทราบกันว่ายากหลวง คางซา จะมีอันตรายตามทาง หรือ
ที่เมืองฝรั่ง कैसेอย่างใด

แต่อย่างไรก็ดี ถ้าเรื่องนี้จะจัดการให้เรียบร้อยโดยไม่ต้องส่ง
ราชทูตหรือส่งคนใหม่มาแล้ว พวกไทยจะพอใจให้ฝรั่ง कैसेมอบธุระกับ
หัวหน้าของราชบริพารคนใดคนหนึ่ง ซึ่งประจำอยู่ในอินทชัยแล้ว เพราะ
คนจำพวกนี้อยู่ในที่นั้นมีความชำนาญในการบ้านเมืองอยู่แล้ว จึงเห็นว่า
จะเหมาะกว่าที่จะส่งคนใหม่ออกมา เพราะคนพวกนี้จะทำการได้สะดวก
กว่าคนใหม่ ในข้อนี้ท่านเจ้าพระยาพระคลังได้กำชับให้ข้าพเจ้าเร่ง
ให้ท่านเข้าใจให้จงได้ แลมอบธุระให้ข้าพเจ้าเร่งแก่ท่านตามแต่ข้าพเจ้า
จะเห็นสมควร สำหรับถือเอาความสุขเป็นใหญ่ แต่นอกจากข้อความ
ที่มอยู่ในจดหมายของข้าพเจ้า แลจดหมายของเจ้าพระยาพระคลังที่
มาถึงท่านฉบับก่อน ๆ แลฉบับนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่เห็นมีข้อใดที่จะเพิ่ม
เติม นอกจากข้อที่ใดกล่าวมาข้างต้นแล้ว แลในความขออนุญาต
อย่างไรก็ดีแล้วแต่ท่านจะเห็นควร อีกประการ ๓ การทั้งหลายก็
เรียบร้อยลงทุกที แลเกือบจะลงรูปเต็มหมดแล้ว พวกไทยก็แสดง
ความไว้วางใจแลไมตรีอย่างเต็ม แลที่ไทยได้ขาดไมตรีไปชั่วคราวหนึ่ง
นั้น ก็เป็นการที่เกี่ยวด้วยการปลุ่ตักยิ่งกว่าอย่างอื่น

ในที่สุดคน ข้าพเจ้าไม่มีอะไรจะแข็งแรงให้ท่านทราบในเรื่องที่ข้าศึก
 ยึดเมืองปอนเคเชริ นอกจากจะอธิษฐานท่านอีกครั้งหนึ่ง ขอให้ท่าน
 กราบทุกพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ให้ทรงพระเมตตากรุณาแก่พวกข้าพเจ้า
 ค่อยไป พวกข้าพเจ้าก็ได้อธิษฐานพระเป็นเจ้าทุกวัน ขอให้พระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสได้ทรงมีชัยชนะแก่ข้าศึกทุกเมื่อ แลขอให้พระเป็นเจ้า
 ช่วยพิทักษ์รักษาพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แลพระราชวงศ์ให้ ไ้มีพระชนม์
 ยืนยาวต่อไปด้วย

มองซีเออร์ เฟเรอ มองซีเออร์ โบรด์

ค.ศ. ๑๖๕๖—๑๗๐๑ (พ.ศ. ๒๒๓๕—๒๒๔๔)

เรื่องเจรจาการบ้านเมืองแลการเป็นไปของคณะบาดหลวง

ค.ศ. ๑๖๕๖—๑๗๐๑ (พ.ศ. ๒๒๓๕ ๒๒๔๔)

เรื่องบาดหลวงตาซาอยู่ที่เมืองมริด

จดหมายบาดหลวง ตาซา ถึง มองเซนเยอร์ ลาโน

เมืองมริด เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๕๗ (พ.ศ. ๒๒๔๐)

นานมาแล้วข้าพเจ้าได้หวังใจว่าจะได้จับมือท่าน แลพระเป็นเจ้า
 ทราบได้ดีกว่าข้าพเจ้าได้มีความอดกลั้นเพียงไร ในการที่มีสิ่งมากคขวาง
 อยู่เสมอมาได้ ๕ หรือ ๖ ปีแล้ว แต่ในที่สุดนี้ พระเยซูเจ้าได้ฟัง
 คำอธิษฐานข้าพเจ้า แลข้าพเจ้าก็จงจะได้ถึงความปรารถนาแล้ว เมื่อ

เมืองปอนคิเชวีโตเสียแก่ข้าศึกแล้วนั้น พวกซอลันคาไทพาข้าพเจ้าไป
ยังเมืองแอมชเตอแดม แล้วจากเมืองนี้ไทพาข้าพเจ้าไปเมืองคันทีก
ตามสัญญาที่ไททำไว้กับพวกซอลันคา

พอข้าพเจ้าไทไปถึงกรุงปารีส พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดมี
รับสั่งให้ข้าพเจ้าไปยังเมือง ฟอนเตนโบล เพราะเวลานั้นประทับอยู่ที่
เมืองนั้น อยู่มาอีกสองสามวันก็ไ้โปรดให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้า ข้าพเจ้า
ไทเฝ้าอยู่ช้านาน แต่ในเรื่องเฝ้าครั้งนี้ เมื่อข้าพเจ้ากลับไปถึงกรุง
สยามจึงจะเล่าให้ท่านฟังต่อไป

รุ่งขึ้นกวณหงษาพเจ้าก็ขวยเป็นใจ จึงจำเป็นต้องกลับไปยัง
กรุงปารีส แลก็ทำอะไรไม่ไ้จนตลอดถึงคณข ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๓๘)
ในเวลานั้นกองทัพเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะออกอยู่แล้ว แลก็
จริงกองทัพเรือไ้ออกกำลังระดมแล้ว เวลานั้นอากาศหนาวจัดอย่าง
ที่สุด จนเกือบจะเอาเครื่องค้ตราอาวุธส่งลงเรือไม่ไ้ เพราะบันท
ลำน้ำต่าง ๆ ก็เป็นน้ำแข็งไปหมด จึงจำเป็นต้องเอาของทุกอย่างบันท
รถมาจากปารีส

ในคราวนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดให้ข้าพเจ้าเฝ้าเป็นครั้งที่ ๒
ที่พระราชวังเวอซาย แลก็โปรดสั่งแก่ข้าพเจ้าเป็นครั้งที่ ๒ ให้ข้าพเจ้า
ไปยังเมืองไทย แลให้รีบไปยกเรือลำแรกที่จะออก เพราะพระเจ้า
กรุงสยามกับเจ้าพระยาพระคลัง มีพระราชประสงค์แลมีประสงค์จะรับ
พระราชสาส์น คือ ศุภอักษรของสังคยาปา อินซิงที่ ๑๓ แลพระ
ราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

แต่เพราะเหตุว่าการที่จะสั่งชาวทางเทศหมายไม่เป็นการแน่แท้
 ข้าพเจ้าจึงระรอให้ ไท้พยกับท่านเสียก่อน จึงจะเล่าความต่าง ๆ โดยละเอียด
 ข้าพเจ้าได้ มีรทหมายไปยังเจ้าพระยาพระคลัง ๑ กล่าวถึงข้อความ
 ต่าง ๆ ทั่วไป แลข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าเจ้าพระยาพระคลัง คงจะมาขอ
 ให้ท่านแปลรทหมายฉบับนั้น เพราะณนั้นข้าพเจ้าขอให้ท่านแปลตามแต่
 ท่านจะเห็นควร ระคักทอนหรือเพิ่มเติมข้อความอย่างไรก็แล้วแต่ท่าน
 จะเห็นเหมาะแก่เวลา แต่ขอได้ ไปรทบอกให้ข้าพเจ้าทราบว่าท่านได้แปล
 ไว้ว่าอย่างไร เพื่อข้าพเจ้าจะได้พุดแลปฏิบัติให้ตรงตามนั้น แลขอ
 ท่านได้ ไปรทแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่า ข้าพเจ้าควรปฏิบัติกรอย่างใด
 เพื่อบังคับให้ ไท้พยได้ทำการตามหน้าที่ ข้าพเจ้าเต็มใจจะทำการแต่เฉพาะ
 ความความเห็นชอบของท่าน เพราะเป็นการจำเป็นที่จะต้องทำการให้เข้า
 รูปจริง ๆ จึงจะเป็นผลสำเร็จได้

ในส่วนข่าวที่เกี่ยวกับพวกยากหลวงแลข่าวเค็รทาง ชาวประเทศ
 ยุโรปแลข่าวต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าได้มอบให้เป็นธุระของยากหลวงเทศลา
 ยเรอัยที่จะเล่าให้ท่านฟัง โดยละเอียด เพราะยากหลวงเทศลา ยเรอัยจะมี
 รทหมายมายังท่านอยู่แล้ว แต่ข้าพเจ้าขอไม่ได้ ที่จะต้องบอกให้ท่าน
 ทราบว่าข้าพเจ้าได้มาพยกับเทวดาแล้ว แลถ้าข้าพเจ้าไม่อธิบายถึงคุณ
 ความดีของเขาต่อไป ก็เพราะเกรงว่าจะอธิบายถึงความดีของเขาไม่พอ
 คน ๆ นี้ ค่อมองซิเออ ยาโรเซีย แลถ้าท่านได้พยกับเขาเมื่อใด ท่าน

ก็ควรจะรู้สึกว่ายากที่จะหาคุณความดีรวมอยู่ในคน ๆ เดียวได้ ข้าพเจ้า
ขอมอบให้มองซีเออร์ยาโรเซีย ไท้ยกข้าวให้ท่านฟัง ถึงโรงเรียน
สามแฉกรทกรุงปารีส เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าเขาคงจะเล่าได้ โดยยักยาว
ข้าพเจ้าได้พบกับบาทหลวงบรซซาเซียสองหรือสามครั้ง แต่ได้พบ
บาทหลวงคัมเบ้แต่ครั้งเดียวเท่านั้น

จดหมายบาทหลวงตาซา ถึง
มองซีเออร์เฟเรอ

เขียนที่ท่าเรือเมืองมริด วันที่ ๕ เดือนกุมภาพันธ์

ค.ศ. ๑๖๕๗ (พ.ศ. ๒๒๔๐)

ข้าพเจ้าต้องขอใจท่านในการที่ท่านได้กรุณาเอื้อเฟื้อแก่ข้าพเจ้า
หลายอย่าง ถ้าท่านได้รับจดหมายสองฉบับของข้าพเจ้าแล้ว ท่านก็คง
จะเห็นได้ว่าข้าพเจ้ารู้สึกคุณของท่านเพียงไร ในการที่ท่านได้เห็น
เห็นอยุ่เที่ยวไปเที่ยวมาสำหรับกิจของข้าพเจ้า แต่การที่ท่านไม่ได้พบ
ข้าพเจ้าที่ฝั่ง (Côte) แลที่เมืองเบงกอลนั้นก็จริง แต่ข้าพเจ้าจะต้องแจ้ง
ให้ท่านทราบว่า จดหมายของท่านสองฉบับก็ได้ทำให้มีผลสัมความ
ปรารถนาที่ท่านเจตนาในเวลามาหาข้าพเจ้าสองเที่ยว เป็นการเคราะห์ดี
มากที่สำเนาจดหมายซึ่งส่งไปยังกรุงลอนดอนได้มาถึงข้าพเจ้า โดย
บาทหลวงคัมเบ้กับบาทหลวงเคอบรซซาเซียได้ส่งมาให้ข้าพเจ้า เพราะ
ท่านทั้งสองนี้ได้อุส่าให้ไปยงทัพภพวาทหลวงด้วยตนเอง พอข้าพเจ้า

ได้รบขทหมายแลวกก็ไคคคสำเนาส่งไปให้มองซีเฮอร์เคอของชาตแรง
 แลไคขอให้ท่านชาตหลวงเคอลาเซซ นำความในขทหมายนั้นกราบทูล
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทรงทราบด้วย ชาวคตต่าง ๆ ที่ท่านไคขอกมายัง
 ข้าพเจ้านนเป็นทพอพระทัยเจ้ากรุงฝรั่งเศสทงสน ดงแม้วว่าพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศสไค มีรบสั่งว่าจะทรงยินดีให้ข้าพเจ้าไคกลับไปเมืองไทยก่อน
 ที่จะไปกรุงปารีสนนี้จริงอย แต่ก็ไค มีรบสั่งกาขบอให้ข้าพเจ้าไป
 เมืองไทยโดยเรือลำแรกทจะออก เพราะฉนจึงไครบสั่งให้ข้าพเจ้าไป
 พร้อมกบกองทัพเรือ ซึ่งไปรคให้ไปยงเบงกอลอยแล้ว ข้าพเจ้ากล่าววว่า
 กองทัพเรือจะไคไปยงเมืองเบงกอลนั้น ก็เพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ไม่ทรงยอมให้กองทัพเรือแวะที่เมืองสุทริค เพราะสินค้ำของราชบริษัท
 จะส่งไปยงเมืองป่อหลยไม่ทนโดยเหตุทอากาศกำลังหนาวมากนนัก กอง
 ทัพเรือนมเรือ ๖ ลำ เป็นเรือทมบนใหญ่ ๖๖ กระบอกสองลำ มบน
 ใหญ่ ๔๖ กระบอกสองลำ อีกสองลำนมบนใหญ่ ๓๐ กระบอก เรือ
 สองลำนี้จะไปแวะที่เมืองเบงกอล ไปรบเรือซึ่งอยู่ในลำน้ำแกนซ์สองลำ
 แล้วยะไคพาข้าพเจ้าไปส่งยงเมืองมริค แต่เรือใหญ่ที่สุดสองลำ มีน้ำ
 หนักมากจึงทำให้ชักช้า กว่าจะไปดงเมืองสุทริคตองเคิรทางดง๓๑เคอน
 การทเรือเคิรชาเชนน ทำให้เกิดการขบยใช้ชนในเรือซึ่งทำให้กำลังคน
 ในเรื่อน้อยไป จนดงกบพวกนายเรือจะคคกขเสียแล้ว แต่ในเรื่อนนเป็น
 ใหญ่อยู่ที่จะคอยของกนสินค้ำทเมืองสุทริค แลทงไคชาวมาจากเมือง
 เบงกอลด้วย ว่าเรือของเราชคโทรมจะกลับไปยงประเทศฝรั่งเศสไม่ไค

เพราะเหตุที่นายเรือแลผู้อำนวยความสะดวกของบริษัทยานยนต์ จึงเห็นกันว่า
 ถ้าจะไปอินเดียก็จะมีอะไรทำ ฝ่ายเรือรบซอลันดา ๘ ลำ ไทแล่นมา
 ใกล้กับเมืองโกอา จะมารบกยเรือรบฝรั่งเศส ๕ ลำ แต่เรือใหญ่ลำ ๑
 ไทพลัดกันที่เมืองอังกอร์ เมืองเรือซอลันตาก็เรือฝรั่งเศสไต่ยงบน
 ใหญ่ไต่คอบกนสักครู่หนึ่ง เรือฝรั่งเศสอยู่เหนือลมจะเทียบเข้าใกล้เรือ
 ซอลันดาไม่ไต่ ฝ่ายเรือซาคักไม่ต้องการจะเข้าใกล้เรือฝรั่งเศส นายเรือ
 จึงตกลงแล่นเรือเที่ยวทางต่อไป พวกซอลันตาก็หาตามไม่ แต่พวก
 ซอลันตาก็อยู่ไต่ลมด้วย เพราะฉะนั้นเรือจึงไต่เที่ยวทางมาถึงเมืองสุหรัท
 ไทเรียบร้อย แลไต่พักอยู่ในเมืองนี้โดยไม่มีใครมารบกวนจนกว่าจะ
 ออกเรือต่อไป ข้าพเจ้าจึงไต่ถายลงเรือเล็กซึ่งชักธงยอดเศศเพื่อไปยัง
 เมืองเบงกอลต่อไป แลจากเมืองเบงกอลไต่อาศรัยเรือแขกมัวร์ไปจนถึง
 เมืองมริทไทเรียบร้อย ท่านคงจะเห็นได้ว่าในที่นี้ ข้าพเจ้าจะอธิบาย
 อะไรๆยังไม่ไต่ จะต้องรอให้พบท่านเสียก่อนจึงจะอธิบายซึ่งเหตุการณ
 ทั้งปวงไต่ แต่ในระหว่างนี้ขอให้ท่านพยายามพุดจาเกลี้ยกล่ายให้พระเจ้า
 กรุงสยามปฏิบัติกาให้เป็นที่พักพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เวลา
 นี้เป็นเวลาว่างสงคราม ซึ่งนับว่าเป็นเวลาที่เหมาะ เพราะข้าพเจ้า
 สงสัยว่าเมื่อเลิกสงครามแล้ว ถ้าไทยยังไม่ไต่ทำการให้เป็นที่พักใจ
 ของฝรั่งเศส พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะคงทรงทำพระทัยค้อยอย่างนั้นหรือ
 ประการไต่ เพราะเมื่อพระเจ้ากรุงสยามที่สวรรคตยังมีพระชนม์อยู่
 จะค้ำพระราชประสงค่อนไต่ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ทรงยินดีทำให้ทุก

อย่าง ที่กล่าวเท่านั้นพอแล้ว ขอให้ท่านเชื่อถือเถิดว่าข้าพเจ้ามีความนับถือ
และรักใคร่กันอย่างที่สุด

พวกขาดหลวงของเราทุกคน ได้ขอให้ข้าพเจ้าแสดงความนับถือ
มายังท่าน แลข้าพเจ้าขอให้ท่านโปรดจัดการพลิกแพลงให้จดหมายที่
ข้าพเจ้าได้มี ไปยังเจ้าพระยาพระคลัง แลออกยาพิพัฒน์ได้มีผลที่ดี เพราะ
ท่านเป็นผู้รู้ถึงการเป็นไปต่าง ๆ เพราะฉะนั้นใจความในจดหมายนั้นท่าน
จะทักทอนหรือเพิ่มเติมประการใด ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควร

จดหมายเหตุของคณะขาดหลวง

เมื่อ ค.ศ. ๑๖๕๗ (พ.ศ. ๒๒๔๐)

ว่าด้วยเรื่องไทยเมื่อได้รับข่าวว่าขาดหลวงตาชาจะมา

เมื่อวันท ๒๗ เดือนกุมภาพันธ์ ออกยาพิพัฒน์ได้ให้ไปตามมอง
ซีเออร์เฟเรอกซ์แวงซังแยงเฮโร ๆ ได้จัดให้บุตรชายชื่อฟรังซัวแยงเฮโร
ไปแต่คนเดียวกับก่อน แลออกสักครู่หนึ่ง พวกมิชชันนารีของเราสองคน
ก็ยกแวงซังแยงเฮโร ได้ตามไปยังบ้านออกยาพิพัฒน์ เจ้าพนักงานจึงได้
มอบจดหมายให้ห่อหนึ่ง ซึ่งยังมีคนยกอยู่ ครั้นเปิดห่อออกก็จึงเห็น
หนังสือมอญ ๕ ฉบับคือ จดหมายขาดหลวงตาชา ๒ ฉบับ ๆ หนังสือสัก
หลังซองถึงมองเซนเบอร์เคอเมเคโล ไปลิศอีกฉบับ ๑ ถึงมองซีเออร์เฟเรอ
กับจดหมายมองซีเออร์บาโรเซียงถึงมองซีเออร์เฟเรอฉบับ ๓ แลจดหมาย

บาทหลวงคาซาถึงแวงซังแปงเฮโรลบี ๑ ตามจดหมายที่มีมาถึงมอง
ซีเออร์เฟเรอนั้น คงได้ความว่าหอจดหมายนี้เดิมกระดาษห่อนอกอีก
ชั้นหนึ่ง ในห่อนั้นจดหมายที่บาทหลวงคาซาเขียนมาถึงเจ้าพระยา
พระคลังแลออกยาพิพัฒน์ แลจดหมายชั้นนอกนี้ได้เขียนให้ส่งถึงโรงเรียน
สามแฉกแซงโยเซฟ หาได้สลักหลังถึงเจ้าพระยาพระคลังหรือถึงออกยา
พิพัฒน์ไม่ แต่ถึงถึงนนั้นออกยาพิพัฒน์ได้เปิดห่อเอาเสียเอง ถ้าแม้ว่า
เจ้าพระยาพระคลังหรือออกยาพิพัฒน์ได้เปิดจดหมายถึงมองเช่นเยอร์เคอ
เมเตโลโปลิศ แลมองซีเออร์เฟเรอ แลได้ให้เจ้าพนักงานแปลจดหมาย
นั้นแล้ว ก็น่ากลัวจะเกิดสงสัยท่านสังฆราชไปต่าง ๆ เพราะมีใจความ
ในจดหมายนั้นที่ไม่ควรจะกล่าวในเวลานี้ ครั้นฝรั่งเศสแปงเฮโรได้แปล
จดหมายถึงเจ้าพระยาพระคลัง แลออกยาพิพัฒน์เสร็จแล้ว ก็ได้ส่ง
จดหมายนั้นมาให้พวกมิชชันนารีอ่าน พวกมิชชันนารีอ่านแล้วก็ส่ง
คืนไปให้ฝรั่งเศสแปงเฮโร

เมื่อออกยาพิพัฒน์ได้ทราบว่าพวกมิชชันนารีมาถึงแล้ว ออกยา
พิพัฒน์ก็ได้ออกมาแจ้งห้องสำหรับว่าราชการ ยนจดหมายถึงเจ้าพระยา
พระคลังแลถึงตัวท่านเอง ส่งให้มิชชันนารีอ่าน แล้วถามว่า ก็หรือไม่
พวกมิชชันนารีตอบว่าดี ออกยาพิพัฒน์จึงได้จัดให้เสมียนนำจดหมาย
แลพาพวกมิชชันนารีไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง

ครั้นเสมียนได้ส่งคำแปลจดหมายเข้าไปยังเจ้าพระยาพระคลังแล้ว
พวกมิชชันนารีจึงได้ตามเข้าไป เวลานั้นเจ้าพระยาพระคลังขวย แลใจ

ไม่สยบ ได้ถามว่า หนังสือฉบับนี้มาจากไหนแลมาอย่างไร แลใช้คำ
 หยิบๆ หลากคำแล้วพูดขึ้นว่า เมืองไทยเดี๋ยวนี้ไม่เหมือนแต่ก่อนเสีย
 แล้ว แลไม่ต้องการทำอะไรให้ชู้ช่าใหญ่โตเหมือนที่เคยทำมาแต่
 ก่อน ๆ คือหมายความว่าจะไม่ยอมจกการรับรองให้ใหญ่โตเหมือนที่
 มา แล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงได้อ่านจดหมาย เมื่ออ่านเสร็จได้ถาม
 แวงซังแปงเฮโรเป็นที่เหมือนจะปรึกษาว่าจะให้ท่านขาดหลวงพักที่ไหนดี
 ถ้าจะให้พักที่ห้างฝรั่งเศสเก่าจะไม่ได้หรืออย่างไร แลก็ถามต่อไปว่า
 มองซิเออร์เฟรเดอจะไปยังเมืองมริคโคหรือไม่ได้ มองซิเออร์เฟรเดอ
 ตอบว่า บัวยไม่มีกำลังแลไม่ได้เดี๋ยวจกออกจากห้องมาได้ ๗ หรือ ๘ เดือน
 แล้ว เจ้าพระยาพระคลังจึงพูดว่า ถ้าเช่นนั้นจะต้องให้มีชู้ช่านารท้อยัน
 คนใดคนหนึ่งไปแทน (คือมองซิเออร์โยเก แลมองซิเออร์ไบรท์ ซึ่ง
 มีงารทำอยู่ที่วัดแลที่โรงเรียน เค็มมือทั้งสองคน)

การที่ไปหาเจ้าพระยาพระคลังในครั้งแรกมีความเท่านั้น แลพวก
 เราก็คงกล่าวเพิ่มเติมว่า ยังมจกหมายชกขบขงขาดหลวงเคอลาบเรอย์
 ไทมีมาถงเจ้าพระยาพระคลังเขียนเป็นภาษาไทยโดยขบคยว แนะนำ
 เหมือนกับขาดหลวงตาซาโตเขียนมาถงแวงซังแปงเฮโร ว่าขอให้จก
 ที่พักให้อยู่ในเมือง ขออย่าให้ไปอยู่ในเขตที่พวกมิชชานนารฝรั่งเศสอยู่
 หรืออย่าให้ไปอยู่ในค่ายปอดตเกศเลย แลในเรื่องนี้จะต้องพูดว่าเมื่อครั้ง
 แวงซังแปงเฮโร ไท้ออกไปรับขาดหลวงตาซานัน ก็ไท้พคกันว่าจะได้
 จกขานของมองซิเออร์คอนซตันซซึ่งถงแก่กรรมแลวณัน ให้เป็นที่พัก

วันที่ ๓ เดือนมีนาคม พวกมิชชันนารีของเราคนหนึ่ง ได้ไปยัง
บ้านเจ้าพระยาพระคลังพร้อมด้วยแวงซังแปงเฮโร แต่หาได้พบเจ้าพระยา
พระคลังไม่ จึงได้เลยไปหาออกยาพิพัฒน์ ๆ ได้ถามว่า เหตุใดขาดหลวง
ตาชาจึงไม่ไปมากยเรือฝรั่งเศสซึ่งกลับมาจากสหรัฐ ขาดหลวงได้
ชี้แจงตามข้อความที่ขาดหลวงตาชาได้อธิบายมาในจดหมาย ออกยา
พิพัฒน์ได้ฟังเป็นที่พอใจแล้ว มิชชันนารีก็ลากลับมา แต่ได้สังเกตตาม
คำถามแลเสียงของออกยาพิพัฒน์ดูเหมือนการจะเปลี่ยนแปลงไปมาก

ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง มิชชันนารีก็กลับไปยังบ้านออกยาพิพัฒน์
อีก ได้ไปพบกับฝรั่งชวแปงเฮโร ซึ่งออกยาพิพัฒน์ได้ให้เรียกไปแต่ก่อน
นั้นแล้ว ออกยาพิพัฒน์ได้สั่งให้ฝรั่งชวแปงเฮโรแปลจดหมายที่เจ้าพระยา
พระคลังจะมีไปยังขาดหลวงตาชาเป็นภาษาขอมเทศ มิชชันนารีผู้ที่ได้ไป
หาออกยาพิพัฒน์พร้อมด้วยแวงซังแปงเฮโร ได้เห็นจดหมายฉบับนั้นซึ่ง
มีใจความเท่ากัขัตติทางไม่ให้ขาดหลวงตาชามาเมืองไทยนั้น จึงได้
เขียนเชิญให้แวงซังแปงเฮโรพุกกับออกยาพิพัฒน์ เพราะแวงเฮโรได้
เห็นจดหมายก็ตกใจ แลสงสัยว่าจะไม่มีทางแก้ได้ แต่ก็ได้ลองพุกกับ
ออกยาพิพัฒน์ ๆ ก็คงใจฟัง แต่สำนวนที่พุกในเวลาตอนนั้นก็น่าจะ
หวังดีได้ เพราะออกยาพิพัฒน์ได้พุกหลายหนว่า “หนังสือข้างเถอะจะ
เป็นอะไร” แล้วออกยาพิพัฒน์ก็เลยเข่าวาง แต่คนอื่นยังอยู่เพื่อชี้แจงให้
เสมือนจนจดถึงการที่แต่งจดมาแต่ก่อน แลถึงทุกครั่งมองเช่นเยอรมัน
โอโปลิศผู้ถึงแก่กรรมแล้วด้วย

คำตอบของเจ้าพระยาพระคลัง

ถึงบาทหลวงตาซา

วันที่ ๒ เดือนมีนาคม เวลาประมาณบ่าย ๒ โมง แวงซังแย่ง
 เฮอร์ล่ามกำลังเตรียมตัวจะไปยังบ้านออกยาพิพัฒน์พร้อมด้วยมิชชันนารี
 คนหนึ่ง ก็พอได้รับจดหมายให้บุตรชายคือฟรังซัวแย่งเฮโรไปยังบ้าน
 เจ้าพระยาพระคลัง ทั้งสามคนจึงได้รีบไปบ้านออกยาพิพัฒน์ก่อน พอไป
 ถึงออกยาพิพัฒน์ก็ให้ฟรังซัวแย่งเฮโรไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลังทันที
 เพื่อจะได้ไปฝากจดหมายที่เจ้าพระยาพระคลังจะมีไปยังบาทหลวงตาซา
 ที่บ้านเจ้าพระยาพระคลังนั้นมีโอรุคแตงโรชาตาล่ามชาติปอดุเกศ อยู่
 ณที่นั้น ซึ่งได้ถูกเรียกไปสำหรับให้สอบว่าคำแปลภาษาปอดุเกศ
 ตรงกับต้นฉบับหรือไม่ ในวันนั้นบ้านออกยาพิพัฒน์ไม่ได้ตามอะไร
 นอกจากซักถามถึงการแต่งทูตเหมือนก่อน เช่นว่าราชทูตมา
 ทางไหน มีเรือมาควยกล้า เรืออะไรบ้าง มาในขื่ออะไรตั้งนี้เป็นต้น
 ลมกล่าวไปว่าเมื่อก่อน มีลามาฮอลันดาคน ๓ ช่อ มาทิว อยู่ที่บ้าน
 ออกยาพิพัฒน์ด้วย เพื่อคอยแก้ไขแลคักคานฟรังซัวแย่งเฮโร ในเวลา
 แปลจดหมายของเจ้าพระยาพระคลังถึงบาทหลวงตาซา จดหมายเจ้า
 พระยาพระคลังมีใจความว่าดังนี้

“ท่านได้กล่าวว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้จัดเรือ ๒ ลำ สำหรับเชิญ
 พระราชสาส์นมาแลท่านได้พักอยู่ที่เมืองสุหรทกกับเรือ ๕ ลำ แล้วเรือ

๕ ลำนั้ไ้ก้กลับไ้ยุโรปโดยท้งท่านแลพระราชาสาส์นไว้ แล้วท่านจึงไ้
 เชิญพระราชาสาส์นโดยสานเรือปอดุเกศไ้ยังเมือง อุกถิ แล้วจากเมือง
 อุกถิท่านไ้ โดยสานเรือแชนมัวไ้ยังเมืองมริค ความท้งนทานขอไ้
 ข้าพเจ้านำกรายทูลพระเจ้ากรุงสยามนั้น แต่ในเรองนข้าพเจ้เห็นว้
 ยังจะกรายทูลไ้ทรงทราบไ้ไ้ เพราะเหตุว้พระเจ้ากรุงฝรังเศส
 ผู้ทรงพระปรีชาข้งคนท้งปวงไ้จ้กไ้ให้ทานเชิญพระราชาสาส์นมากขเรือ๖ลำ
 แต่เรือก็ไ้ไ้มาหมทท้ง ๖ ลำ แลไ้ท้งท่านกับพระราชาสาส์นทเมือง
 อุกถิ จนท่านต้องโดยสานเรือเป็นคนโดยสานอย่างธรรมดามาถึงเมืองมริค
 ก็ถ้าข้าพเจ้านำเรองนชนกรายทูลพระเจ้ากรุงสยามไ้ทรงทราบแล้ ก็
 น่ากลัวจะต้องทรงแต่งราชทูตคอบไป แลราชทูตนั้นก็ต้องไปค้วย
 เรือพอดุเกศเหล่านเอง ซึ่งข้าพเจ้เห็นไ้ไ้เป็นการสมควรเลย ท้งก็
 เป็นการผิดแบชราชประเพณีค้วย ถ้าความเรองนทรงทราบไ้ถึงพระ
 เจ้ากรุงฝรังเศส ก็ะทรงคิเคียนแลหาว่าข้าพเจ้เป็นคนโง่เขลา
 เพราะเมื่อเห็นว้ใครทำผิดแล้จะค้องไปเอาอย่างคนผิดทำไ้”

“เพราะฉนั้นขอไ้ท่านเชิญพระราชาสาส์นกลับไ้ยังเมืองสทรทเดิก
 เมื่อมีเรือมาจากประเทศฝรังเศสเมื่อใด ท่านจึงคอบเชิญพระราชาสาส์น
 มาตามแบชอย่างเคิม ๆ เมื่อเช่นนั้นข้าพเจ้จะนำความกรายทูล
 พระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้ไ้ทรงทราบ พระเจ้ากรุงสยามจะไ้
 ทรงจ้กการรับพระราชาสาส์นตามสมควร แลตามแบชอย่างโบราณราช
 ประเพณี”

“ในข้อที่ท่านได้สัญญาไว้กับแขกอินทนิมหมันท์ นายเรือซึ่งได้พาท่านมาจากเมืองเบงกอลว่าท่านจะได้ชำระเงินค่าท่านภายในทงษาเช้าแล้ว ภายหลังจากเมืองมรคินันท์ ในเรื่องนั้นโดยที่ข้าพเจ้าเห็นแก่พระราชไมตรี ข้าพเจ้าจึงได้ห้ามเจ้าพนักงานมิให้เก็บภาษีอากรอย่างใดแก่แขกคนนั้น และข้าพเจ้าได้ส่งแขกนายเรือลำนั้นเอง ให้รบท่านกับพระราชสาส์น กลับไปยังเมืองสทรวคแล้ว

เขียนเมื่อพฤษภาคม ๔ ค่ำ”

การปรึกษาหารือในระหว่างมิชชันนารี

วันที่ ๓ เดือนมีนาคมเป็นวันอาทิตย์ ได้มีคนเขียนจดหมายมาจากค่ายปอดตุเกศว่ามีเสียงลือกันเชิงแซ่ว่าท่านบาทหลวงตาซาถูกไล่กลับไปยังพร้อมด้วยพระราชสาส์น จนถึงกับบาทหลวงอินทวนคิยาซ หัวหน้าคณะเยซิวิตปอดตุเกศจะยอมพนันเป็นเงิน ๓๐๐ เหรียญ ว่าทำอย่างไรๆ ไทยก็จะไม่ยอมรับรับรองบาทหลวงตาซา แล้วว่าไทยได้เรียกพวกกลุ่มในค่ายปอดตุเกศกับพวกบาทหลวงเยซิวิตปอดตุเกศไปถาม ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศต่าง ๆ ในประเทศยุโรปในการส่งราชทูตว่าประเทศที่แต่งตั้งทูตไปนั้น ไม่ได้จัดเรือของประเทศนั้นให้ราชทูตไปหรืออย่างไร

พวกกลุ่มซึ่งเป็นแขกอินทนิมหมันท์ ครังชาติคงจะไม่มีความรู้ถึงขนบธรรมเนียมของประเทศยุโรปเท่าไรนัก เพราะพวกนี้เคยพูดตรงกัน

พวกบาทหลวงปอตเกศ ว่าพระเจ้าแผ่นดินปอตเกศนายของเขาไม่เคย
แต่ราชทูตให้ไปเรือของคนอื่นเลย มีแต่จักเรือปอตเกศรับส่งราชทูต
เสมอ การที่ราชทูตปอตเกศไต่ลงเรือพ่อค้าเคยมีแต่ครั้งเดียว คือ
เมื่อครั้งราชทูตปอตเกศมาจากเมืองมาเก๊ามาเมืองไทย เพื่อมาจัดการ
ให้ไทยได้พวกมิชชันนารีฝรั่งเศส ออกจากพระราชอาณาเขตครั้งเดียว
เท่านั้น

พวกบาทหลวงไต่มาประชุมกันที่โรงเรียน เพื่อปรึกษาหารือถึง
เรื่องหนังสือของเจ้าพระยาพระคลัง แลเมื่อใด ใครควรวณเห็นว่าบาทหลวง
คาซาได้รับจดหมายเจ้าพระยาพระคลังแล้ว ก็คงจะทำการอันน่าเสียใจ
เป็นแน่ เพราะไทยก็ไม่ยอมให้พวกเรามาหนังสือถึงบาทหลวงคาซาด้วย
จึงไต่ตกลงเห็นพร้อมกันว่า ควรจะต้องคิดอ่านประการใดประการหนึ่ง
ชักชวนไว้อย่าให้ส่งหนังสือขยับขึ้นไปได้ หรืออย่างใดให้เจ้าพระยา
พระคลังมีจดหมายไปอีกฉบับ ๑ ให้ปลงล้างความในจดหมายฉบับก่อนเสีย
เพราะฉะนั้นพวกบาทหลวงจึงไต่เห็นพร้อมกัน เพื่อยोगกันมิให้เจ้าพระยา
พระคลังทำการซึ่งเป็นการหมิ่นประมาทประเทศ แลซึ่งต่อไปจะทำให้
มีผลร้ายขนานนี้ จึงตกลงพร้อมใจกันทำเป็นจดหมายบันทึกยื่นต่อเจ้า
พระยาพระคลัง ในจดหมายบันทึกนั้นให้ยกข้อความต่าง ๆ ซึ่งพวกเรา
เห็นว่าเป็นข้อที่สำคัญสำหรับชักชวนในการที่เจ้าพระยาพระคลังกระทำเช่น
นี้ เพราะในชั้นตนกไต่เตรียมการไว้ทุกอย่าง แลไต่พิทวารรับรองไว้
ว่าจะเรียกให้บาทหลวงคาซามาถึงเมืองไทยอยู่แล้ว

วันที่ ๔ มีนาคม บาคหลวงสามคนกับแวงซังแปงเฮโรล้าม ได้
นำจดหมายบันทึกที่แต่งไว้นั้น ไปยังห้องว่าราชการของออกยาพิพัฒน์
ออกยาพิพัฒน์ได้ตั้งใจอ่านโดยละเอียด แล้วบอกว่าเป็นการดีมาก แล้วจึง
สั่งให้พวกบาคหลวงนำจดหมายบันทึกนั้นไปส่งยังเจ้าพระยาพระคลัง แล
ให้บอกเจ้าพระยาพระคลังด้วย ว่าในเรื่องนี้ออกยาพิพัฒน์เห็นชอบด้วยแล้ว
แล้วออกยาพิพัฒน์ได้ถามว่า ในการส่งทูตมาคราวนี้ เหตุใดจึงไม่มี
พนักงานของราชบริพารมาด้วยจนคนเดียว พวกบาคหลวงได้ตอบว่า
ในเรื่องนี้บาคหลวงยังหาได้ทราบความโดยตลอดไม่ แล้วล้ามจึงได้พูด
กับออกยาพิพัฒน์ว่า ในเรื่องจดหมายที่เจ้าพระยาพระคลังจะมีไปยังบาค
หลวงตาชานันท์ ค่ายปอดยุคในเวลานี้ ไม่ได้พูดกันเรื่องอื่นนอกจาก
พูดเรื่องจดหมายฉบับนั้น แลพวกปอดยุคก็ยินดีมากในการที่ประเทศ
ฝรั่งเศสถูกหมิ่นประมาทในครั้งนี้ ออกยาพิพัฒน์ได้ตอบอีกว่า “หนังสือ
จะเป็นอะไร ใครจะพูดว่าอย่างไรก็ตามใจเขา จะเป็นอะไรไป”

แล้วบาคหลวงจึงได้เลยไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเวลานั้น
ช่วยมาได้ ๘ หรือ ๑๐ วันแล้ว โดยปอดเกมเพราะเป็นผลตักเกม เพราะ
คุณเจ้าพระยาพระคลังจึงทำการารไม่ได้ แลทำให้ ใจหงุดหงิด พยยาก
เมื่อได้ไปร่อยหลายชั่วโมง เจ้าพระยาพระคลังได้เรียกล้ามเข้า
ไป ล้ามจึงยื่นจดหมายบันทึก เจ้าพระยาพระคลังได้รับไว้ บอกว่า แล้ว
จึงจะอ่าน ล้ามก็ออกมาโดยไม่ได้พูดกับเจ้าพระยาพระคลังอย่างใดเลย

วันที่ ๕ มีนาคม ล่ามได้ไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลังอีก แต่ได้รับ คำตอบแต่อย่างเดียวกันว่า เจ้าพระยาพระคลังยังช่วยมาก ยังหาได้ จดหมายบันทึกไม่

พวกข้าทดลองเห็นว่า เจ้าพระยาพระคลังช่วยทำงานไม่ได้ แล้ววัน ก็ล่องไปทุกที จึงเห็นพร้อมกันว่า ควรจะยื่นเรื่องราวต่อออกญาพิพัฒน์ ขอให้ออกญาพิพัฒน์นำความเห็นต่าง ๆ ที่ได้จดไว้ ในจดหมายบันทึกนั้น ขนกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบด้วย

วันที่ ๖ มีนาคม เป็นวันนักขัตฤกษ์ ไทยหยุดงานหมด เพราะฉะนั้น การที่กระษัตริย์จะยื่นเรื่องราวต่อออกญาพิพัฒน์ ต้องรอไปวันพรุ่งนี้

วันที่ ๗ มีนาคม เป็นวันที่ออกญาพิพัฒน์จะเสด็จภรรยาเจ้าพระยา พระคลังซึ่งถึงแก่กรรมมาหลายเดือนแล้ว ไปเฝ้ายังวังทิม แต่พวก ข้าทดลองเกรงจะหาโอกาสที่จะพบออกญาพิพัฒน์ไม่ได้ จึงได้รีบไปหา แต่เช้า ได้ไปพบออกญาพิพัฒน์ออกจากบ้านแล้ว นั่งรอกระซิบแห่ อยู่ท่ากลางกลางทาง การที่จะไปรบกวนท่านในเวลาอย่างนั้นก็ไม่ได้เหมาะ แลจะเสียดชีวิต แต่ข้าทดลองเห็นว่า การที่กระษัตริย์จะยื่นเรื่องราวนี้เป็นเรื่อง สำคัญมาก จะมิควรรออยู่ไม่ได้ ข้าทดลองจึงได้ตรงขึ้นไปยังศาลา ได้คำนับท่านออกญาพิพัฒน์ แล้วยื่นเรื่องราวให้ ซึ่งเป็นการทำหนกม่อ อยู่สักหน่อย ออกญาพิพัฒน์ได้รับเรื่องราวไปอ่าน แล้วตอบว่าอีกสอง สามวันจึงกลับมาฟังใหม่ แล้วข้าทดลองก็ลากลับมา

วันที่ ๘ มีนาคม เวลาบ่าย ๓ โมง พวกข้าทดลองกับล่ามได้ไป ยังบ้านออกญาพิพัฒน์ ท่านออกญาพิพัฒน์ได้ส่งคำตอบจดหมายบันทึกของเรา

แลขอออกขี้นบาทหลวงว่าจะต้องเตรียมการให้เสร็จในข้างขอลี้ภัยก่อนจึงจะนำ
 ความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามได้ เพราะฉะนั้นบาทหลวงจะต้องแต่ง
 จดหมายขันทกแก่กระทรวงของออกญาพิพัฒน์เสียก่อน แล้วจะต้องนำเรื่องราว
 ซึ่งออกญาพิพัฒน์ได้คนมาส่งคนไปหาออกญาพิพัฒน์อีก เพื่อออกญาพิพัฒน์
 จะได้ออบเรื่องราวนั้นต่อไป บาทหลวงได้ถามว่าจดหมายเจ้าพระยา
 พระคลังถึงบาทหลวงตาซาได้ส่งไปแล้วหรือยัง ออกญาพิพัฒน์จึงตอบว่า
 ได้ส่งไปได้สัก ๔-๕ วันแล้ว บาทหลวงจึงพูดว่าเมื่อบาทหลวงตาซา
 ได้เห็นจดหมายฉบับนั้นแล้วก็น่ากลัวจะกลับไปโดยทันที ออกญาพิพัฒน์
 จึงตอบว่าพ่อค้าซึ่งรบบาทหลวงตาซามานมีสินค้าที่จะขายมาก แลไทย
 ก็ยกการเก็บภาษีให้ทั้งหมด คงจะออกเรือโดยเร็ววันไม่ได้อีก ในส่วนเรื่อง
 มงซีเออร์ยาโรเซียซึ่งเป็นพวกเรานั้น พวกเราก็ได้แนะนำกับออกญา
 พิพัฒน์ครั้ง ๑ แล้วว่ามงซีเออร์ยาโรเซียหาได้เกี่ยวในการทศไม่ควรจะ
 เรียกให้มายังเมืองไทยโดยเร็ว เพราะฉะนั้นจึงได้พูดเรื่องมงซีเออร์
 ยาโรเซียอีกครั้ง ๑ แลถามออกญาพิพัฒน์ว่าพวกบาทหลวงจะมีหนังสือ
 ถึงมงซีเออร์ยาโรเซียจะได้หรือไม่ ออกญาพิพัฒน์ตรองอยู่สักครู่ ๑
 จึงตอบว่าถ้าจะมีหนังสือไปก็ข้างที่จะเกิดทำให้สงสัยขึ้น เพราะฉะนั้น
 ออกญาพิพัฒน์จึงห้ามไม่ให้มีหนังสือไป แต่ส่วนในข้อต้นคอกที่จะสั่งให้
 มงซีเออร์ยาโรเซียมายังเมืองไทยนั้น ออกญาพิพัฒน์บอกว่าจะปรึกษา
 กับเจ้าพระยาพระคลังดูก่อน

วันที่ ๑๐ เดือนมกราคม บาทหลวงคน ๑ ก็ย่นตามไถนาเรื่องราวไป
 ยังบ้านออกญาพิพัฒน์ ในคราวนี้คุณกรียาออกญาพิพัฒน์ออกจะตง ๆ แล้ว

ออกยาพิพคมได้พูดว่า เจ้าพระยาพระคลังหรือออกยาพิพคมไม่เคยได้มีหนังสือบอกให้ขาดหลวงตาชามาเรือลำใดก็ตามชอบใจได้เลย แลได้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามแต่ในความ ๓ ข้อเท่านั้น แต่ตามจดหมายบันทึกที่พวกขาดหลวงได้ยื่นกล่าวถึงความ ๗ ข้อนั้น เจ้าพระยาพระคลังหรือออกยาพิพคมไม่ได้อธิบายเรื่องด้วยเลย แลออกยาพิพคมได้ส่งคำตอบจดหมายบันทึกให้แก่ล้ามแลส่งคำตอบมาเป็นลายลักษณอักษรพวกมิชชันนารีก็ได้รับตอบโดยทันที

วันที่ ๑๓ เดือนมีนาคม ขาดหลวง ๓ คนกับล้ามสองคนคือทั้งบิดาแลบุตรได้ไปยังบ้านออกยาพิพคมยื่นความเห็นตามข้อที่ถามมา ออกยาพิพคมได้ตั้งใจอ่านโดยละเอียด จึงเห็นความจริงซึ่งมีพยานหลักฐานตามข้อความที่เราได้จัดไป แลขวางที่ออกยาพิพคมจะเห็นข้อความตรงกับความจริงหรือไม่ หรือจะอย่างไรก็ไม่ทราบ แต่ออกยาพิพคมได้ตอบว่า เป็นการดีแล้ว ขาดหลวงกับล้ามก็ลากลับมาหาได้พูดจาอย่างใดไม่

เจ้าพระยาพระคลังขัดขวางไม่ยอมให้รับรองขาดหลวงตาชาน

วันที่ ๑๘ เดือนมีนาคม ขาดหลวงผู้หนึ่งได้ไปหาข้าราชการผู้น้อยคนหนึ่งซึ่งได้เคยไปยังประเทศฝรั่งเศสกับขาดหลวงตาชาน ข้าราชการผู้นั้นชื่อ ชำนาญ (Chanai) ได้เล่าให้ขาดหลวงฟังว่าข้าราชการโดยมากไม่เห็นด้วยในการที่จะรับรองขาดหลวงตาชาน แลเล่าว่าเจ้าพระยาพระคลังพูดถึง ๆ แลชักข้อขัดขวางในการรับรองขาดหลวงตาชานยิ่งกว่าข้าราชการ

ทั้งปวง ท่านชำนาญได้พูดต่อไปว่า ที่ข้าราชการคิดการเช่นนั้นเป็น
การไร้ปัญญา แลถามว่าที่ไทยทำการเช่นนั้น ข้าราชการในราชสำนัก
ฝรั่งเศสจะไม่เห็นว่าเป็นการหมิ่นประมาทหรืออย่างไร แลฝรั่งเศสจะไม่
คิดส่งเรือรบมาแก้แค้นหรือ

วันที่ ๒๐ มีนาคม บาดหลวงคน ๑ กับฝรั่งเศสแบ่งเฮโรได้ไปหา
เจ้าพระยาพระคลังซึ่งทูตเลขาช่วยขนบ่างแล้ว เจ้าพระยาพระคลังได้พูด
หลายอย่างซึ่งทำให้เห็นได้ว่าท่านไม่ต้องการรักษาบาดหลวงตาซา คือ ๑ ว่า
การที่บาดหลวงตาซาเป็นทูตมาในคราวนี้ บ้างที่จะเป็นแต่ทูตของพวกเขา
บาดหลวงหรือทูตของสังคยาเท่านั้น ถ้าเป็นทูตของพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสแล้ว ก็คงจะมาโดยเต็มเกียรติยศซึ่งที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้เคย
แต่งตั้งมาครั้งก่อน ๆ แล้ว ๒ บาดหลวงหาได้พาคนของราชบริษัทมาด้วย
ไม่ แลคนเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคนซึ่งพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสโปรดแลกรณาทก
คน ๓ บาดหลวงตาซามีหนังสือมากที่ไม่ได้พูดถึงของต่าง ๆ ที่พระเจ้ากรุง
สยามองค์สวรรคตได้ขอให้ราชบริษัทจัดทำขึ้น ๔ บาดหลวงตาซาไม่ได้
พูดถึงคนไทยหนุ่มที่ได้ส่งให้ไปเรียนวิชาที่ประเทศฝรั่งเศสแลที่ได้ส่งให้
ส่งกลับมานั้น จะได้นำมาด้วยหรือประการใดก็หาได้พูดถึงไม่ ๕ เจ้า
พระยาพระคลังได้พูดกับฝรั่งเศสแบ่งเฮโรหลายหนว่า “ฉันรู้ว่าใครเป็น
บาดหลวงตาซา แลตัวท่านเองไม่รู้จักบาดหลวงตาซาออกหรือ คน ๆ น

เป็นคนอย่างไรใครจะไปไว้ใจเขาได้” ยาคหลวงได้ขอให้เจ้าพระยา
พระคลังสั่งให้เรียกมองซิเออร์ชาวโรเซียมายังเมืองไทย เจ้าพระยาพระคลัง
ตอบว่าเรื่องนี้เป็นหน้าที่ของออกญาพิพิคมให้ยาคหลวงไปพุดกับออกญาพิพิคม
เขาเองเถิด

เรื่องของถวย

วันที่ ๓๗ เดือนมีนาคม มีชนชั้นวรรณะ ๑ กษัตริย์แห่งฝรั่งเศสเสด็จ
ไปเสด็จที่เมืองนี้ ซึ่งได้ส่งมาจากเมืองตงเกียไปส่งยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง
ของเหล่านักรบสำหรับถวยพระเจ้ากรุงสยามภาษาฝรั่งเศสใช้แต่คำว่า
“Prince” ๔ อัน ถวยเจ้า ๓ อัน สำหรับเจ้าพระยาพระคลัง ๑ อัน
แต่ยังมีหลายอันให้หมากอีกหลายอัน เมื่อไปหาเจ้าพระยาพระคลัง
คราวนั้นไม่ได้พุดถึงยาคหลวงตาชาเลย แต่เจ้าพระยาพระคลังก็ได้
กล่าวถึงเหมือนกัน การที่เจ้าพระยาพระคลังนั่งเสด็จไม่ได้พุดถึงยาคหลวง
ตาชาเลยนั้น ดูประจักษ์เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าการที่ยาคหลวงตาชา
เป็นราชทูตมาคราวนี้ไม่เป็นการสำคัญอะไรเลย เมื่อก่อนหน้าหลายวัน
ฝรั่งเศสแห่งฝรั่งเศสไปขอหนังสือเดินทางจากเจ้าพระยาพระคลัง เจ้า
พระยาพระคลังจึงตอบว่า “จะไปไหนก็ตามใจเถิดไม่มีพิธีอะไร การ
เรื่องยาคหลวงตาชาเป็นเรื่องที่แล้วไปแล้ว”

แล้วยาคหลวงได้นำคนอื่น ๆ ที่หมากไปให้ออกญาพิพิคมเหมือนกัน
ออกญาพิพิคมเป็นคนที่มีอิทธิพล ยาคหลวงจึงได้สนทนากับออกญา

พิพัฒน์มาน้อย ออกยาพิพัฒน์ไต่พบหน้าเฉยตาเฉยว่ายังไม่ได้รับข่าว
 จากบาทหลวงตาซาเลย แล้วว่าพระเจ้ากรุงสยามได้รบสิ่งถ้ามถึง
 บาทหลวงตาซาหลายครั้งแล้ว ออกยาพิพัฒน์ได้เล่าต่อไปว่าเจ้าแม่ของ
 ตะนาวศรีได้มีหนังสือมาจริง แต่หนังสือนั้นพูดถึงเรื่องอนหาไต่พบถ้ง
 บาทหลวงตาซาไม่

รุ่งขึ้นวันที่ ๓๘ เมษายน เจ้าพระยาพระคลังมีจดหมายมายังแวงซัง
 แปลงเฮโรล่ามให้ส่งตัวอย่างเสื่อไป เพราะพระเจ้ากรุงสยามมีพระราช
 ประสงค์จะพระราชทานเสื่อแลเสื่อยาวให้แก่หัวหน้าของโรงเรียนสามเฉว
 ล่ามเห็นว่าการณ์เป็น โชคดีสำหรับพวกเรา

วันที่ ๒ เดือนพฤษภาคม บาทหลวงคน ๓ กับแวงซังแปลงเฮโรล่าม
 ไต่ไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลังเพื่อไปรับเสื่อแลเสื่อคลุมยาว ที่พระเจ้า
 กรุงสยามโปรดให้ตัดเพื่อพระราชทานแก่หัวหน้าของโรงเรียนสามเฉว
 เสื่อทั้งสองทวนทำด้วยแพรมาจากเมืองจีน เนื้อแพรละเอียดแลหนาดี
 เจ้าพระยาพระคลังไต่ถามว่ามองซีเออร์เฟรอสายคิหรืออย่างไร แต่
 การทถามนกดุเหมือนจะแก่งถาม เพราะเหตุว่าถ้ามองซีเออร์เฟรอส
 ไม่ช่วยแล้วก็เป็นจะต้องมารบเสื่อด้วยตนเอง แลจะต้องสวมเสื้อ
 พระราชทานค่อนหน้าเจ้าพระยาพระคลังด้วย ดังเช่นเคยมีตัวอย่างซัง
 มองซีเออร์เฟรอสต้องปฏิบัติอย่างนั้น เมื่อครั้งมองเซนเซอร์เคอเมเตโล
 ไปลิศไต่ถ้งแก่กรรมครั้ง ๓ แล้ว เพราะเวลานั้นก็พระราชทานเสื่อ
 แพรสีม่วงตัว ๓ เหมือนกัน เจ้าพระยาพระคลังจึงไต่บอกว่า จะได้

นำข้อความอันไพเราะที่มองซีเออร์เฟเรอได้มีจดหมายมานั้นจนกระทั่ง
และได้กราบทูลให้ทรงทราบว่า มองซีเออร์เฟเรอมาด้วยตัวเองไม่ได้
จึงได้จัดให้พวกพ้องมาแทน

เรื่องบาดหลวงตาซากลับไปเมืองเบงกอล

เมื่อบาดหลวงได้ออกจากบ้านเจ้าพระยาพระคลังมาแล้ว ได้ไป
หาออกญาพิพัฒน์ด้วย แวงซังแปงเซโรจึงเรียนออกญาพิพัฒน์ว่า บัดนี้พวก
บาดหลวงทั้งปวงมีความเคียดแค้นมากที่ได้ทราบข่าวว่าบาดหลวงตาซา
ได้ลงเรือแขก มวลำที่พามาขึ้นเรือกลับไปเมืองเบงกอลแล้ว และข่าวนี้
ก็เป็นข่าวที่ทราบมาจากไทยที่มาจากเมืองตะนาวศรีซึ่งยืนยันว่าบาดหลวง
ตาซาได้ไปจริงแล้ว ท่านออกญาพิพัฒน์จะแกล้งทำเป็นไม่เข้าใจ หรือจะ
เข้าใจผิดเพราะพูดอยู่เสมอว่าบาดหลวงตาซาจะไปเร็วไม่ได้ อย่างไร
ก็ไม่ทราบ แต่ก็คงขึ้นพูดอยู่เสมอว่า พระเจ้ากรุงสยามยังสั่งถามถึง
บาดหลวงตาซาอยู่บ่อย ๆ แล้วเจ้าเมืองตะนาวศรียังไม่ได้มีใบบอกมา
ในเรื่องนี้เลย ออกญาพิพัฒน์ยกเหตุว่าถ้าบาดหลวงตาซาได้ลงเรือไป
จริงแล้วเจ้าเมืองตะนาวศรีคงจะบอกเข้ามาเป็นแน่ แวงซังแปงเซโรจึง
เรียนออกญาพิพัฒน์ว่า บาดหลวงตาซามีเหตุที่ไม่ไว้ใจไทยหลายข้อ
กล่าวคือ ๑ เพราะว่าไทยได้มีหนังสือไปถึงบาดหลวงตาซาเป็นล้านวน
ไม่อ่อนหวานเลย ๒ หนังสือที่ไปนั้นก็เขียนภาษาไปตเกศซึ่งไม่ได้บอกให้
พวกบาดหลวงรู้เลยแต่ทั้งห้ามไม่ให้บาดหลวงมีหนังสือไปถึง บาดหลวง

คาซา ด้วยกลัวจะเกิดความสงสัยต่าง ๆ เช่นนี้ ออกยาพิพัฒน์จึงตอบว่า
 “ เหตุใดจึงไม่ไปเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสเล่า ไม่ใช่ฝรั่งเศสัวแปงเฮโร
 เป็นผู้แปลออกหรือ ” แวงซังแปงเฮโรจึงตอบว่า “ ฝรั่งเศสัวแปงเฮโร
 เป็นผู้แปลจริง แต่ท่านไปเรียกถามมาจากค่ายไปตฤเศสองคนสำหรับ
 มาสอนคำแปลหรือไม่ ถ้าจะเขียนหนังสือเป็นภาษาฝรั่งเศสจะต้องเรียก
 คนไปตฤเศมาทำไมเล่า ” ออกยาพิพัฒน์ไม่รู้อาจจะตอบอย่างไร แลได้
 รับรองว่า จำได้ว่าทำไมไม่ให้พวกเขาตกลงมีหนังสือไปจริง แวงซัง
 แปงเฮโรจึงพูดว่า “ ข้าพเจ้าเชื่อว่าเมื่อพวกเขาตกลงคาซาได้อ่านจดหมาย
 ขยับบนซึ่งเขียนเป็นภาษาไปตฤเศแลไม่ได้รับจดหมายจากพวกเขาตกลง
 เลยจนที่ตกลงตกลงอีกคน ๓ ซึ่งอยู่กับพวกเขาตกลงคาซา แลเป็นคนคณะ
 เดียวกันก็ไม่ใคร่ขบหนังสือเหมือนกัน ก็คงจะทำให้พวกเขาตกลงสงสัย
 ว่าจะมีเหตุอะไรสักอย่าง ๓ เป็นแน่ แลบางทีจะสงสัยว่าท่านได้ขบพวก
 พวกเขาตกลงเข้าคุกเสียหมดแล้วก็เป็นได้ ถ้าไทยได้ทำการร่วมกับพวก
 พวกเขาตกลงแล้ว พวกเขาตกลงก็คงจะไม่ไ้มีความสงสัยอย่างใด
 แลคงจะไม่รีบกลับไปทั้งนี้ ทั้งเราก็คงได้ทราบด้วยว่าการที่พวกเขาตกลง
 คาซามาคราวนี้ช่วยใครบ้างจากผู้ใด ” ตามที่แวงซังแปงเฮโรชี้แจง
 กงนี้ สังเกตออกยาพิพัฒน์ก็ไม่เห็นร้อนใจอย่างใด แล้ออกยา
 พพัฒน์จึงพูดว่า จะไปเรียกพวกไทยที่มาจากเมืองตะนาวศรีมาถามก่อน
 ภายหลังไม่กวน ขอบอกเจ้าเมืองมริทก็มาถึง มีใจความว่า
 พวกเขาตกลงคาซาได้ลงเรือแขกมัวลาที่พามาขึ้นเองกลับไปเมืองเบงกอล

แล้ว เมื่อออกยาพิพัฒน์ได้อ่านใบขอกแล้ว ก็หาได้เรียกพวกเขาไปบอก
ข่าวให้ทราบไม่ ยากหลวงจึงได้ให้ไปสืบที่เจ้าพระยาพระคลังฯ ได้
บอกว่า ยากหลวงตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ ได้ออกจากเมืองมวกแล้ว ยังอยู่
แต่คนเดียวกับเสมียนอีกคน ๓ ที่เมืองมวกเท่านั้น

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอยู่เช่นนี้เสมอวนั้นไปอย่าง ๑ พวกรุ่นเปลี่ยนไป
อีกอย่าง ๑ ดังนั้นเป็นการนำพิศวงมาก ที่เป็นดังนี้เรารู้ไม่ใคร่ว่าจะเป็น
ภัยพวกไปตฤศคิทธิชิตขวางในเรื่องยากหลวงตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ หรือจะ
มาคิทธิชิตขวางในเวลาที่ไทยเรียกพวกไปตฤศคมาปรึกษาที่ทราบไม่ได้
แต่พวกฮอลันดาเราทราบว่าเขาไม่ได้คิทธิชิตขวางแต่เกี่ยวข้องกับเรื่อง
นี้อย่างใด เป็นแต่เพียงล้ามของพวกฮอลันดาช่วยแปลหนังสือเจ้า
พระยาพระคลังถึงยากหลวงตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ ไปตฤศคเท่านั้น

เดือนพฤศจิกายน ก่อนวันที่ ๕ เดือนนี้สองสามวัน ฝรั่งเศสแบ่ง
เฮโรได้ ไปยังบ้านออกยาพิพัฒน์ ได้เกิดพูดเรื่องยากหลวงตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ
ออกยาพิพัฒน์จึงพูดว่า ได้ทราบมาเป็นแน่แล้วว่าหนังสือต่าง ๆ ที่ยากหลวง
ตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ นำมาแสดงว่าเป็นพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น เป็น
หนังสือที่ยากหลวงตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ ได้แต่งเขียนประวิชัยชูชิตเองทั้งสิ้น ขอนราย
มากที่ออกยาพิพัฒน์แล้วพวกไทยเชื่อเอาถือว่า ยากหลวงตาชากษัตริย์คนอื่น ๆ
จะทำการทุจริตได้ ถึงเพียงนี้

จดหมายบันทึกซึ่งพวกบาทหลวงได้แต่งยื่นต่อเจ้าพระยาพระคลัง
กล่าวเรื่องบาทหลวงคาซามาที่เมืองมริค

ข้าพเจ้า ยี่แยเฟเรอ มีความปรารถนาอยากจะไปหาท่าน (หมายความว่าพูดคุยกับเจ้าพระยาพระคลัง) ด้วยตนเอง แต่ข้าพเจ้าไปไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าไม่มีแรงเลย ด้วยข้าพเจ้าได้ขอยมาหลายเดือนแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้วานให้ มอนซีเออร์ โปเก มอนซีเออร์ โบริต์ กับมอนซีเออร์ เทชเตรซี ไปแทนตัวข้าพเจ้า เพื่อเรียนให้ท่านทราบว่า บาทหลวงคาซาซึ่งได้เป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสยามที่เสด็จสวรรคตเสียแล้วนั้นได้ไปเฝ้าท่านสังคยาและได้เฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และได้รับพระราชสาส์นและศฤงคารตอบ ยศนั้นก็มาถึงเมืองมริคแล้ว พวกข้าพเจ้าทั้งหลายได้มีความเสียใจมาก ที่ได้ทราบว่าท่านได้มีจดหมายถึงบาทหลวงคาซาให้กลับไปยังเมืองสุหรัค โดยท่านยกเหตุว่าบาทหลวงคาซาหาได้กลับเรือฝรั่งเศสไม่ ข้าพเจ้าต้องขอเรียนว่า การที่ท่านทำดังนี้และที่ท่านไล่บาทหลวงคาซากลับไปเช่นนั้น เป็นการตักพระเจ้าไม่ตรีอย่างแท้จริง และซึ่งจะเชื่อมให้ตอกตักกันไม่ได้ อีกแล้ว

ข้าพเจ้าได้ทราบต่อไปว่าในจดหมายที่บาทหลวงคาซาได้เขียนถึงท่านจากเมืองมริคนั้น ก็มีข้อความบอกมาว่า บาทหลวงคาซาได้รับจดหมายของท่านและของออกญาพิพัฒน์ที่เมืองโกวา บาทหลวงคาซาจึงมีจดหมายตอบฝากมากับแวงซังแปงเฮโร ขอรับมาด้วยความ ๘ ข้อ ในความ ๘ ข้อนี้ท่านก็ได้มีจดหมายตอบไปแล้วว่าท่านได้เข้าใจความโดย

คตลอด และได้นำความขึ้นกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของท่านให้
 ทรงทราบแล้ว ก็ในความ ๑ ขอนบาคหลวงคาซาซากิบอกมาว่า ถ้า
 พระเจ้ากรุงสยามจะไปรบให้ข้าตหลวงคาซาซาเซียวพระราชสาสนมายังเมือง
 ไทยแล้ว ขนบาคหลวงคาซาซาจะไต่ลงเรือลำแรกที่หาได้และหวังใจว่าจะ
 ทำการต่าง ๆ ให้เป็นที่ต้องพระทัยพระเจ้ากรุงสยามทุกอย่าง และที่
 ขนบาคหลวงคาซาซากิปฏิบัติดังนี้ ก็เป็นการที่ไทยหรือฝรั่งเศสจะติเตียน
 ไม่ได้เลย พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีพระราชโองการสั่งโดยเด็จฯ ชาติให้
 ท่านมีเจตหมายไปยังขนบาคหลวงคาซา ให้ขนบาคหลวงคาซาเซียวคุภักษ
 ของสังคยาปาและพระราชสาสนของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมา และพระเจ้า
 กรุงสยามทรงสัญญาว่าจะไต่ทรงรับพระราชสาสนตามสมควร ในจด
 หมายของท่านยังมี ความอีก ข้อ ๓ ว่า หนังสือของท่านกับหนังสือ
 ออกญาพิพัฒน์เท่ากันเป็นหลักฐานสำหรับให้ขนบาคหลวงคาซาแน่ใจ และ
 ท่านก็ได้ขอให้ขนบาคหลวงคาซาไต่ทำการทุกอย่าง สำหรับให้พระราช
 ไมตรีไต่มีติดต่อกันเสมอไป และว่าถาที่ขนบาคหลวงคาซาไต่ทำเช่นนั้นจะ
 เป็นการที่ประเทศทั้งหลายจะไต่ยกย่องสรรเสริญ และถ้าขนบาคหลวงคาซา
 เห็นควรจะทำกรเพิ่มเติมหรือตัดทอนอย่างไรสำหรับให้พระราชไมตรีไต่
 คงต่อไปนั้น ท่านก็อนุญาตให้ขนบาคหลวงคาซาทำได้ตามแต่จะเห็นควร
 ท่านก็ยังได้มีเจตหมายไปถึงขนบาคหลวงคาซาเซซ ผู้ล้างบาปของ
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสลับ ๓ บอกไปว่าท่านไต่รักให้มองซีเซอร์แปงเซโร
 ขุนนางชั้นกระบี่ผลทงคำไปเชิญขนบาคหลวงคาซา เพื่อให้ขนบาคหลวงคาซา

ไม่ เมื่อได้เกิดฐานเรือป้อมก่อกมาถึงเมืองเบงกอลแล้วก็ไต่ลงเรือแขก
 มิวมายังเมืองมริท เพราะพวกแขกมิวกับพวกฮอลันดาเป็นไมตรีกัน
 ท่านก็คงจะทราบได้ทั่วว่า พวกพนักงานเรือราชบริษัทยุทธ์ที่เมืองเบงกอล
 จะรักเรือฝรั่งเคสส์ส่งขาดหลวงตาซาไม่ไต่อยู่เอง เพราะเหตุว่ามิวเรือรบ
 ฮอลันดาล่าจอกอยู่ทีไต่แม่น้ำเมืองเบงกอล อีกประการเมื่อขาดหลวง
 ตาซาไต่เชิญพระราชสาสนมาแล้ว ถ้าไทยไม่ต้องการตอบพระราชสาสน
 ก็จะไม่ไต่ตอบก็ไต่ เพราะฉนั้นข้าพเจ้าและขาดหลวงทั้งปวงจึงขออัญ
 ्ञให้ท่านจัดการทุกอย่างให้สมกับพระราชไมตรีที่ไต่มีไว้ ในระหว่างพระเจ้า
 แผ่นดินทั้งสอง และโปรดจัดการให้พระราชไมตรีนั้นไต่สนิทแน่นเข้า
 อีก เพื่อเป็นการที่ประเทศทั้งปวงจะไต่ชมเชยสรรเสริญท่านต่อไป
 ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าท่านคงจะมีความรู้ถึงขนบธรรมเนียมของประเทศ
 ต่าง ๆ เพราะเมื่อพระเจ้ากรุงเปอเซียไต่แต่งตั้งมาเจริญทางพระราช
 ไมตรีกับกรุงสยาม ทุกทีหาไต่มาในเรือของเปอเซียไม่ไต่แต่ก็เกิดฐาน
 มากับเรือพ่อค้า เมื่อครั้งราชทูตของพระเจ้ากรุงป้อมก่อกไต่มายังกรุง
 สยาม ราชทูตก็หาไต่มาเรือของประเทศยุโรปไม่ ไต่แต่ก็ไต่อาศัย
 เรือพ่อค้ามาจากเมืองมาเก๊า ถึงดังนั้นพระเจ้ากรุงสยามที่เสด็จสวรรคต
 ก็ไต่โปรดให้จตุรราชทูตเหล่านั้นตามสมควร

เรื่องราวพวกขาดหลวงฝรั่งเศส

ยื่นต่อออกญาพิพัฒน์

ข้าพเจ้า ขยายเฟเรอ ไต่วานให้มองซีเออร์ โปเก มองซีเออร์ ไบรด์
 กับมองซีเออร์ เกซเตรซีไปเรียนท่านว่า เวลาที่ท่านเจ้าพระยาพระคลัง

ยังช่วยอยู่จึงไปพบบ้านไม่ได้ ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าบาทหลวงคาซาได้รับ
 จกหมายซึ่งเจ้าพระยาพระคลังได้มีไปนั้น บาทหลวงคาซาก็คงจะรีบ
 กลับโดยเร็วที่สุด และท่านก็คงจะทราบได้ว่าการที่บาทหลวงคาซาจะได้
 มายังเมืองไทยนั้น ก็โดยเหตุที่ไทยได้มีจกหมายออกไปให้มา และ
 ก็มีกระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงสยามด้วยว่า ให้บาทหลวงคาซาลงเรือ
 ลำใดก็ได้ตามพอใจ เพราะเหตุว่าไทยได้รีบรองไปเช่นนั้น ซึ่งบาทหลวง
 คาซาเชื่อว่าเป็นการจริงคงจะกลับกลายไม่ได้ จึงได้มายังเมืองมริค
 ครั้นบาทหลวงคาซาได้มาถึงเมืองมริคแล้วไทยก็ไม่ยอมรับรอง กลับ
 มีหนังสือไล่ให้บาทหลวงคาซากลับไปเมืองสทริค เพื่อไปคอยเรือฝรั่งเศส
 จึงจะให้บาทหลวงคาซามาเมืองไทยได้ ทั้งนี้ก็โดยมีใต้นำความกราบทูล
 ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบอย่างใด ซึ่งเป็นการน่าปลาดมาก

อีกประการ ๑ ทั้งเจ้าพระยาพระคลังและมองเซนเยอร์เคอเมเตโล
 ไปลี้ภัยได้มีจกหมายไปยังมองเซนเยอร์เคอปองซาดแรง และถึงบาท
 หลวงเคอลาเซซว่า ถ้าบาทหลวงคาซามายังเมืองไทยๆ ก็จะได้จัดการ
 รับรองอย่างดี เพราะฉะนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงทรงยอมให้บาทหลวง
 คาซากลับมายังเมืองไทย แต่ถึงดังนั้นมาขคนไทยก็ไม่ถือตามความ
 ที่เขียนไป และไม่ทำตามทีใดสัญญาไว้ว่าจะได้จัดการรับรองบาทหลวง
 คาซาตามสมควร

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอขอร้อง ขอท่านได้โปรดนำข้อความตามจก
 หมายบนทักขณกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบ ข้าพเจ้าเชื่อว่า

ถ้าท่านได้นำความกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ก็คงจะไปรทมิ์รับสั่งให้
จัดการรับรองขาดหลวงตาชาตังได้มีพระกระแสรับสั่งไว้แต่เดิมแล้ว และ
ข้าพเจ้าขอรับรองต่อไปให้ท่านระวังในเรื่องนี้ให้มาก และขอให้ท่านไตร่
พิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่าให้เป็นข้อขัดขวางกันอีกในระหว่างประเทศ
สยามและประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าเชื่อในวุฒิของท่านที่จะจัดการใน
เรื่องนี้ได้ทุกประการ

คำตอบของออกญาพิพัฒน์
ตอบเรื่องราวของขาดหลวงฝรั่งเศส

เรื่องราวที่ มงซีเออร์เฟเรอได้ให้ มงซีเออร์ โยเก มงซีเออร์
ไซร์ก มงซีเออร์เคชเตรซิกซ์ มงซีเออร์แวงซังแปงเฮโร มายันยัง
ข้าพเจ้านั้นได้รับและทราบความทุกประการแล้ว

ท่านเจ้าพระยาพระคลังได้มีจดหมายไปยังขาดหลวงตาชาตังสองครั้ง
แต่ในจดหมายทั้งสองฉบับนั้นหาได้ขอกขาดหลวงตาชาไม่ว่า ให้เชิญพระ
ราชสาส์นของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและศุภอักษรของสังคยาปามาด้วย และ
หาได้ขอกไม่ว่าให้ขาดหลวงตาชามายังเมืองไทยด้วยเรือพ่อค้า และ
หาได้ขอกให้เตรียมเรือสองคร่าวตั้งขาดหลวงตาชาได้ทำไม่ เพราะ
การที่ท่าเช่นนี้ผิดด้วยพระราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินอันมีพระอานภาพ
ด้วยผู้ที่เป็นราชทูตจำเป็น ต้องปฏิบัติ การให้ต้องด้วยพระราชไมตรีใน
ระหว่างพระเจ้าแผ่นดิน และต้องปฏิบัติ การในระหว่างที่ตัวเป็นราชทูต
ทั้งไปและมาให้ถูกต้องตามพระราชประเพณี

การที่โคเขียนจดหมายไปถึงบาทหลวงตาชานนิกได้ให้แวงซังแปง
 เฮโรเป็นผู้เขียน และให้บอกบาทหลวงตาชานนิกด้วยว่า มองซีเออร์
 เทลานต์หัวหน้าของราชบริพารที่เมืองเบงกอลได้มีหนังสือมาบอกว่ราชบริพาร
 จะให้จิตชาวฝรั่งเศสมาคน ๓ สำหรับที่จะมาศึกษาวิชชของบริพารพร้อม
 ด้วยเจ้าพนักงานพระคลังหลวง เพราะฉนั้นบาทหลวงตาชานนิกซึ่งเป็นคน
 มีสติปัญญาควรจะระวังให้พระราชไมตรีได้คงอยู่ และควรคิดอ่านให้
 พระราชไมตรีได้สนิทกันอย่างเดิม เพราะฉนั้นถ้าบาทหลวงตาชานนิกได้
 ตั้งใจโดยสุจริตแล้ว เมื่อจะมายังเมืองไทยก็ควรจะพาพนักงานของ
 บริพารมาด้วยถึงมองซีเออร์เทลานต์ให้บอกมา เพื่อจะได้มาศึกษาวิชา
 กันให้เป็นทีเรียบร้อย และเพื่อจะได้มารู้ในสิ่งที่ดีและที่ผิดที่นาย
 พลเคฟาชักยกกองทหารฝรั่งเศสได้ทำไว้ เมื่อได้ทราบความตลอดแล้ว
 จะได้นำความนั้นไปกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ซึ่งทรงปกครองประ
 เทศอันใหญ่และทรงประกอบไปด้วยพระปรีชาสามารถรอบรู้ในการการ
 ทั้งปวงให้ทรงทราบ และเมื่อได้ทรงทราบความโดยละเอียดแล้ว ก็เชื่อ
 ได้แน่ว่าคงจะทรงหาทางที่จะไม่ให้พระราชไมตรีแตกร้างไปได้ คงได้
 เคยทรงปฏิบัติตั้งแต่ชั้นต้นมาแล้ว

อีกประการ ๑ ก็ให้ขอให้บาทหลวงตาชานนิกเป็นธุระนำของต่าง ๆ ที่
 พระเจ้ากรุงสยามใคร่ขส่งให้ ไปทำที่ประเทศฝรั่งเศส ทั้งขอให้พาคณ
 ไทยหนุ่มซึ่งได้ส่งให้ไปเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ยังประเทศฝรั่งเศสกลับมา
 ด้วย ถ้าบาทหลวงตาชานนิกปฏิบัติตามที่ตองการนี้แล้ว คนทั้งหลาย

ก็คงจะชมเชยสรรเสริญว่าบาทหลวงตาซาได้ทำการดีมาก และได้ใช้
สติปัญญาทำการมิให้ประเทศทั้งสองขาดหนทางกันได้

บาทหลวงตาซาได้มีเจตหมายตอบฝากมากับมของซีเออร์แวงซังแปง
เฮโร ในเจตหมายฉบับนั้นเนื้อความ ๗ ข้อ เจ้าพระยาพระคลังจึงมี
เจตหมายตอบฝากไปกับมของซีเออร์เฟรเดอซึ่งได้ให้ไปพบกับบาทหลวงตาซา
แต่ได้ตอบแต่เฉพาะเนื้อความ ๓ ข้อเท่านั้นซึ่งเป็นข้อที่จำเป็นจะต้องตอบ
ในความ ๒ ข้อแรกนั้น บาทหลวงตาซาได้บอกมาว่าจะต้องการมาพร้อม
กับมของซีเออร์แวงซังแปงเฮโรแต่มีใครคน ๓ ได้ห้ามไว้ และถ้าบาท
หลวงตาซาจะมาเมื่อใด จะได้พบบาทหลวงเบเชวิตซึ่งเป็นผู้ชำนาญวิชา
แพทย์มากด้วยสองสามคน และบอกมาว่าท่านผู้อำนวยการใหญ่ของ
บริษัทได้บอกกับบาทหลวงตาซาว่าการที่จะมากับเรือพ่อค่านั้นเป็นการไม่
สมควร และว่าในเวลาเรือจะมาจากยุโรปไม่ได้เพราะเหตุว่ายังทำ
สงครามกับพวกซอลันตาอยู่ แต่เพราะเหตุว่าเป็นเวลาสิ้นมรสุมแล้ว
ท่านผู้อำนวยการใหญ่จึงได้แนะนำให้บาทหลวงตาซาส่งมของซีเออร์แวงซัง
แปงเฮโรกลับมาเสียก่อน เพื่อนำความต่าง ๆ มาแจ้งให้ไทยทราบ
และเพื่อจะได้ทราบให้แน่ว่าพระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบันนี้ จะไปรักให้รับ
พระราชสาสนหรือไม่ และจะรับด้วยประการอย่างไรด้วย

ในข้อนี้ท่านเจ้าพระยาพระคลังได้ตอบบาทหลวงตาซาไปว่า การ
ที่ท่านผู้อำนวยการได้ห้ามไม่ให้บาทหลวงตาซาส่งเรือพ่อค่านั้นเป็นการที่
คิดถูก เพราะในระหว่างที่ทำสงครามกันประเทศฝรั่งเศสมีศัตรูมาก

ถ้าแม้ว่าบาทหลวงคาซาโตมาเรือพ่อค้าและไต่เกิดอันตรายขึ้น ก็จะเป็น
การเสียพระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส แต่เจ้าพระยาพระคลัง
หวังใจว่า พระเป็นเจ้าคงจะไปรื้อช่วยให้เลิกสงครามกับพวกฮอลันดา
เสียโดยเร็ว

ในข้อที่บาทหลวงคาซาตอมานมาว่าพระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบันจะ
ทรงรับพระราชสาส์นหรือไม่และจะทรงรับอย่างไรนั้น เจ้าพระยาพระคลัง
ไต่ตอบไปว่า ถ้ามีเรือมาจากประเทศยุโรปและบาทหลวงคาซาโตเชิญ
พระราชสาส์นมาด้วยแล้ว พระเจ้ากรุงสยามผู้เป็นนายและซึ่งทรงนับถือ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้นจะไต่ทรงให้จัดการรับพระราชสาส์นให้สมพระเกียรติ
ยศ เพื่อเป็นทางสำหรับให้พระราชไมตรีไต่มีติดต่อกันชั่วนาน อีก
ประการ ๑ พระเจ้ากรุงสยามก็ไต่มีรับสั่งกับข้าพเจ้าว่า ถ้าผู้ไต่ไต่มา
เช่นไมตรีกับเมืองไทยอย่างสนิท และผู้นั้นต้องประสงค์สิ่งใดในประเทศ
นี้แล้ว ประเทศไทยก็จะต้องจัดให้ตามความต้องการเท่าที่จะทำได้ตาม
สมควร แต่ในส่วนที่จะส่งอาหารการกินเลี้ยงผู้ที่จะมานั้น จะจัดหา
ไต่แต่เพียงผลไม้ในพินยานเมืองเท่านั้น เพราะพระเจ้ากรุงสยามไม่
โปรดในการฆ่าสัตว์ จนที่สุดการที่จะประหารชีวิตมนุษย์นั้นก็ต้องเป็น
คนที่มีตัวอย่างร้ายแรงจึงจะประหารไต่ ส่วนสัตว์ที่มีชีวิตนั้น ไม่ว่าสัตว์
เล็กหรือใหญ่ไม่โปรดให้ฆ่าเลย ในส่วนบาทหลวงเยซุอิตซึ่งบาทหลวง
คาซาตอก่อนมาเป็นผู้ชำนาญวิชาแพทยนั้น ถ้าบาทหลวงคาซาตอมายัง
เมืองไทยจะพามาด้วยก็ไต่ แต่มองซิเออร์แวงซึ่งแบ่งเฮโรซึ่งบาทหลวง
คาซาโตส่งกลับมาก่อนนั้น ยังหาไต่มาถึงไม่

นี้แหละเป็นข้อความข่มขู่ในจดหมายสองฉบับถึงบาทหลวงคาซา ส่วนจดหมายที่เจ้าพระยาพระคลังกับมองซิเออร์เดอเมเตโลไปลัดได้มี ไปถึงบาทหลวงเตอลาเชซนั้น หาได้มีข้อความข่มขู่ให้บาทหลวง คาซาเกร์सानเรือพ่อค้ามาไม่ เพราะฉะนั้นในข้อนี้มองซิเออร์เฟรเดอ จะเขียนเอาเองกระมังว่าให้บาทหลวงคาซามากับเรือลำใดก็ตามแต่จะมาได้ เพราะข้อความในจดหมายไม่ตรงกับความเป็นจริงที่อันใดเลย เพราะ ฉะนั้นให้มองซิเออร์เฟรเดอรีบตรองดูให้ถี่ถ้วนตรวจตราเสียใหม่ และ เมื่อได้ตรวจตราสอบสวนเสร็จแล้วให้มองซิเออร์เฟรเดอทำคำชี้แจงมา

คำชี้แจงของมองซิเออร์เฟรเดอ

แก้คำตอบของออกญาพิพัฒน์

ด้วยข้าพเจ้าได้รับจดหมายบันทึกของท่าน ข้าพเจ้าได้อ่านและ เข้าใจข้อความโดยตลอดแล้ว การที่ข้าพเจ้าจะตอบตามคำสั่งของท่าน นั้น จำเป็นข้าพเจ้าจะต้องยืนยันความทวนมาดังแต่ต้น

ท่านคงจะไต่ทราญแล้วว่าบาทหลวงคาซาได้เชิญพระราชสาส์นของ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และศุภอักษรของสังตปาปามาเพื่อถวายพระเจ้า แผ่นดินองค์ที่เสด็จสวรรคตเสียแล้ว แต่เมื่อเรือแล่นมาใกล้จะถึงเมือง มริค ลมก็พัดมาปะทะหน้าผากทางจึงเข้าไปยังเมืองมริคไม่ได้จำเป็นต้อง ไปยังเมืองเบงกอล ครั้นถึงเมืองเบงกอลแล้วบาทหลวงคาซาจึงได้ ใจให้ออกขุนวิเศษและออกขุนชำนาญ นำจดหมายและจดหมายเทศน์

ของบาทหลวงตาซามาถึงเมืองไทยเพื่อให้มาซึ่งแห่งเหตุการณ์ทั้งปวงให้
 ท่านทราบ ส่วนตัวบาทหลวงตาซาก็ไปยังชายทะเล (Côte) เพื่อไป
 คอยฟังข่าวจากเมืองไทยว่าถ้าบาทหลวงได้มายังเมืองไทยแล้ว ไทยจะ
 รั้งรองอย่างไร ในจดหมายของบาทหลวงตาซานั้นมีข้อความหลายอย่าง
 ซึ่งท่านจะปฏิเสธว่าไม่ทราบไม่ได้ ในครั้งนั้นพระเจ้ากรุงสยามได้โปรด
 ให้มองซีเออร์แวงซังแปงเฮ ไรออกมารับบาทหลวงตาซา แต่เพื่อญมีคน
 บางจำพวกได้ห้ามมิให้บาทหลวงตาซามาพร้อมกับมองซีเออร์แวงซังแปง
 เฮไร เพราะฉะนั้นบาทหลวงตาซาจึงได้หนังสือฝากมากับแขกมีวคน ๑
 ข้อ อูเฟน ในหนังสือฉบับนี้มีเนื้อความ ๓ ข้อ จดหมายฉบับนี้จะได้ออก
 ไปโดยให้มองซีเออร์เฟเรอเป็นผู้ถือไป

ครั้นมองซีเออร์เฟเรอเตรียมตัวจะไปยังแล้ว ก็พอดิมองซีเออร์
 แวงซังแปงเฮไรได้มาถึง นำจดหมายของบาทหลวงตาซามาออกฉบับหนึ่ง
 ในจดหมายฉบับนี้มีเนื้อความ ๑ ข้อ เป็นหนังสือเซ็นชื่อและประทับตรา
 ของบาทหลวงตาซาถึงเจ้าพระยาพระคลัง ความในจดหมายฉบับนี้เจ้า
 พระยาพระคลังได้นำขึ้นกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม จึงได้มีพระราช
 โองการคำสั่งสั่งเป็นเท็จชาคว่า ถ้าบาทหลวงตาซาเชิญพระราชสาสน์
 มาถึงเมื่อใด ก็ให้จัดการรับรองตามสมควร ในจดหมายฉบับนี้ยังมี
 ข้อความอีกหลายอย่างซึ่งข้าพเจ้าไม่คงกล่าวถึง เพราะท่านคงจะทราบ
 ได้คเท่ากกับข้าพเจ้าอยู่แล้ว

ข้าพเจ้าขอให้ท่านโปรดตรรกตรองถึงความทุกข์ของข้าพเจ้าเรียนมานี้ เพราะการที่ข้าพเจ้าเรียนชั่งมาทางนี้ไม่มีประสงค์อย่างใด นอกจากจะต้องการให้ประเทศสยามและประเทศฝรั่งเศสได้ปรองดองกันต่อไปเท่านั้น เพราะฉนั้นการที่ขงจะเป็นอย่างไรต่อไปนั้น ข้าพเจ้าเชื่อในความปรีชาสามารถของท่านที่จะจัดการให้เรียบร้อยตลอดไปได้

(จดหมายบันทึกหรือคำโต้ตอบเหล่านี้ ข้าพเจ้า ป. เฟรเดอ ผู้รัยตำแหน่ง โนแตร้อาปอดโตลิก เป็นผู้แปลอย่างถูกต้อง)

สำเนา จดหมายบาดหลวงตาซาถึงเจ้าพระยาพระคลัง

เมืองมริค วันที่ ๒๖ เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๕๗ (พ.ศ. ๒๒๔๐)

ข้าพเจ้าได้ มีความสงสัยมานานแล้วว่า จดหมายที่ข้าพเจ้าได้รับฉบับ ๑ ประทับตราของท่านจะเป็นจดหมายของท่านจริงหรือไม่ ถ้าออกพระมริคไม่ใค้มายืนยันว่าในข้อหนึ่งสองนั้นก็มีจดหมายของท่านถึงออกพระมริคฉบับ ๑ เหมือนกันแล้ว ข้าพเจ้าก็จะเชื่อที่เคียวว่าศัตรูของประเทศสยามได้เขียนจดหมายฉบับนี้มายังข้าพเจ้า ทำให้เป็นจดหมายของเจ้าพระยาพระคลังไม่ ในเวลาที่ข้าพเจ้าได้ ไปยังเมืองไทยสองคราวนั้น ข้าพเจ้าก็ได้รับรู้สึกลอยลุ่มว่า พระราชาของพระเจ้ากรุงสยามเป็นคำที่เท็จขาดจะแก้ไขกลางเปลี่ยนแปลงอย่างใดไม่ได้ และเมื่อเสนาบดีของพระเจ้าแผ่นดินได้รับพระราชโองการนั้น ๆ มาแล้ว ก็เป็นการที่วางใจได้ว่าเป็นการจริงและจะเปลี่ยนแปลงไปอีกไม่ได้ แต่มาในครั้งน

ท่านไค้หลอกลวงข้าพเจ้าอย่างน่าอดสูที่สุด ข้าพเจ้าไค้มาขังเมืองมริค
ก็ไค้โดยท่านไค้ มีจดหมายมายังข้าพเจ้าหลายฉบับว่า ท่านไค้รับพระราช
โองการพระเจ้ากรุงสยามนายของท่านให้ข้าพเจ้ามาขังเมืองไทยไค้ เพื่อ
จะไค้ไปถูกฆาตกรอกยท่านถึงการที่จะให้พระราชไมตรีไค้ ตัดต่อกันอย่าง
เกิม แต่ครั้นข้าพเจ้าไค้เชิญพระราชสาสนของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเพื่อ
มาถวายพระเจ้ากรุงสยามองค์ที่สวรรคตผู้เป็นพระสหายของพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสนั้น พอข้าพเจ้ามาถึง ท่านก็มีจดหมายมาบอกให้ข้าพเจ้า
กลับไปเสีย แต่พระราชสาสนนั้นท่านก็ต้องการนัก เพราะท่านไค้แต่ง
ให้คนมารับถึงสองคราว คราว ๑ ให้ขุนนางไทยมา ๓ คน อีกคราว ๑
ให้มองซิเออร์เฟเรอมารับ และทั้งสองคราวก็ไค้มีจดหมายอันไพเราะ
มาจากท่านถึงข้าพเจ้าด้วย การที่ท่านทำให้ข้าพเจ้าเสียหายและอับอาย
ให้ประเทศทั้งหลายฝ่ายทิศตะวันออกเห็นเช่นนั้น เป็นการที่ท่านจะเสียหาย
และอับอายเองทั้งสิน ข้าพเจ้าจะขอถามท่านว่าที่ท่าเช่นนี้ข้างฝ่ายไค้จะ
เสียชื่อและเสียเกียรติยศ ผู้ที่ถูกหลอกลวงโดยเชลยค้ำของเสนาบดีซึ่งรับ
พระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดิน หรือเสนาบดีผู้นั้นเองซึ่งอาจสามารถ
อ้างพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นนายของตัว ข้างฝ่ายไค้
จะเสียชื่อและเสียเกียรติยศแน่ เมอบรรดาประเทศทั้งปวงไค้ทราบ
ถึงข้อความที่ท่านไค้สัญญาไว้เป็นหลักฐานมั่นคง และภายหลังท่าน
มาทำการอัยธรรมต่อข้าพเจ้าเช่นนั้น ประเทศทั้งหลายจะว่าอย่างไรบ้าง
ตามความในจดหมายฉบับหลังที่ท่านมถึงข้าพเจ้านั้น ท่านพูดถูกที่ว่า

ข้าพเจ้าควรจะมากับเรือรบเพื่อจะได้จัดการรับพระราชสาสน์ให้สมเกียรติยศ
 แต่ท่านไม่ทราบคอกหรือว่าเรือรบไม่สมกับคนที่หาเลี้ยงชีพอย่างข้าพเจ้า
 และคนอย่างข้าพเจ้าสมควรแต่จะพยายามอันน้อยนิดของกันมิให้พระเจ้า
 แผ่นดินผู้ทรงอำนาจยิ่งกว่าเจ้าแผ่นดินทั้งปวงในโลกนี้ใดกรวดได้ คิดว่า
 ฤทธิ์ทำให้กรวดท่านและประเทศของท่านโดยพาเรือรบมาเช่นนั้น ถ้าแม้ว่า
 ท่านจะต้องการเรือของฝรั่งเศสแล้ว เหตุใดท่านจึงบอกให้ข้าพเจ้าลง
 เรือของพวกพ่อค้าอินเดียเล่า จนที่สุดท่านจะต้องการเอาใจพวกพ่อค้า
 เพื่อให้เขารับข้าพเจ้ามายังเมืองมรุต ถึงกับท่านยอมยกภาษีอากรต่าง ๆ
 ให้ดังนี้ ท่านควรจะพูดเสียตรง ๆ คิดว่าท่านกลัวว่าข้าพเจ้าจะมา
 สยบสาวราวเรื่องจนไต่ความแน่นว่า การที่เกิดวุ่นวายกันขึ้นในระหว่าง
 ฝรั่งเศสกับไทยในเวลาที่ฝรั่งเศสจะยกออกจากบางกอกนั้น เป็นด้วย
 ตัวท่านเองเป็นต้นเหตุทำให้เกิดวุ่นขึ้น แต่คนอย่างข้าพเจ้าไม่ได้นึก
 อะไรรอกจากจะหาทางแก้ตัวให้คนที่ทำผิด คนอย่างข้าพเจ้าคิดแต่จะ
 บังคับความผิดของบุคคลไม่ได้คิดที่จะเบียดเบียนให้แพร่หลายเลย ในทันที
 ข้าพเจ้าจะไม่ตัดพ้อต่อว่าท่านอย่างใด เพราะน้ำใจของท่านควรรู้สึกพอ
 อยู่แล้ว และถึงการใดเป็นไปได้เพียงนั้นแล้วกต ก็ขอให้ท่านเชื่อใจเถิด
 ว่าข้าพเจ้าคงจะอันนวยนกราบไหว้พระเป็นเจ้าผู้สร้างฟ้าและดินขอให้
 พระเป็นเจ้าไต่กรุณาและเบียดแสงสว่างให้ท่านเพื่อเบียดทางให้ท่านไต่ ขน
 สวรรค์ไต่ ถ้าข้าพเจ้าจะให้ท่านไต่รับความกรุณาของพระเป็นเจ้า
 โดยข้าพเจ้าต้องออกนอกเนื้อของข้าพเจ้าให้ท่านแล้ว ข้าพเจ้าก็จะยอม
 ให้ โดยยินดีที่สุด

ข้าพเจ้าได้ออกเงินให้แก่ออกชนกษัตริย์ชาห์หลวงของพระเจ้าแผ่นดิน
 นายของท่าน ที่เมืองเบงกอลเป็นเงิน ๑.๒ รูเปีย การที่ข้าพเจ้าได้
 ให้ยืมเป็นนี้ก็เพราะออกชนกษัตริย์ชาห์หลวงได้เป็นหนี้ในทางราชการของ
 พระเจ้ากรุงสยาม เพราะฉะนั้นขอท่านได้โปรดมอบเงินรายนี้ให้ไว้แก่
 มงซีเออร์เฟเรอ และข้าพเจ้าก็ได้มีจดหมายถึงมงซีเออร์เฟเรอด้วย
 แล้ว

จดหมายมงซีเออร์โบรด์ ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๓ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๕๗ (พ.ศ. ๒๒๔๐)

การที่ข้าพเจ้าจะออกความเห็นข้างเล็กน้อย ถึงการที่ไทยได้ให้
 ยาคหลวงตาชากลับไปนั้น ขอท่านอย่าได้นึกอย่างไรเลย และขอ
 ใ้ให้ถือแก่ข้าพเจ้าด้วย

เมื่อ ยาคหลวง ตาชาได้มายัง ทวีปอินเดียน ด้วย กองทัพเรือ ของ
 มงซีเออร์คูเคนนั้น ยาคหลวงตาชาได้เชิญพระราชสาส์นของพระเจ้า
 กรุงฝรั่งเศส เพื่อมาถวายพระเจ้ากรุงสยามองค์สวรรคตด้วย ฝ่าย
 พระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบันนั้นก็ทรงขอมท จะรับพระราชสาส์นจนถึงกับได้
 เตรียมการที่จะจัดรับอยู่แล้ว โดยจัดให้คนออกไปเชิญให้ยาคหลวงตาชา
 เข้ามายังเมืองไทย การในชั้นต้นนั้นเคยบรรยายทุกอย่าง ถ้ายาคหลวง
 ตาชาได้มายังเมืองไทยเสียแล้วพวกไทยก็จำจะต้องรับรองทุกอย่าง แต่
 ยาคหลวงตาชาหาได้ไม่เคยมาเมืองไทยไม่ กลับยืมกลับไปที่ประเทศ

เสียอีก แต่การที่กลับไปก็นับว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบากที่จะทำอย่าง
 อื่นไม่ได้ก็จริง ครั้นกลับไปถึงประเทศฝรั่งเศส ยาคหลวงตาซาก์
 ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของเขา แล้วภายหลังก็ยกมือออก
 มาอีกและยังคงเชิญพระราชสาสน์ที่จะถวายพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคต
 มาด้วย ในการที่ยาคหลวงเชิญพระราชสาสน์ออกมาอีกในคราวนี้ท่าน
 จะเห็นได้หรือไม่ ว่าพระราชสาสน์ฉบับนั้นไม่มีราคาอะไรเสียแล้ว แต่
 พระราชสาสน์ก็เป็นพระราชสาสน์ที่แท้จริงอยู่นั่นเอง ยาคหลวงตาซาก์
 บอกว่าตนได้มาแทนพระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจใหญ่ยิ่งในทวีปยุโรปก็
 เป็นการจริงอยู่ แต่ไทยก็ได้ทราบจากยาคหลวงตาซาก์เองว่าตนได้มา
 ถือของทัพเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสซึ่งมีเรือรบอยู่ ๖ ลำ แต่ไทยก็ได้
 เห็นว่ายาคหลวงตาซาก์ได้ลงเรือเล็กซึ่งขมเขามาและได้มาพร้อมด้วยยาค
 หลวงเขชวิต ๕ หรือ ๖ คน เมื่อการเป็นเช่นนั้นและไทยกล่าวว่าที่ยาค
 หลวงตาซาก์มาด้วยอาการเช่นนั้นไม่สมควรเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินซึ่ง
 มีอำนาจมาก เพราะไทยก็ได้เคยเห็นเป็นตัวอย่างมาแล้วว่าราชทูตที่
 มาแต่ก่อน ๆ ได้มาเป็นเกียรติยศเพียงใด การไทยพูดเช่นนั้นจะถือ
 ว่าผิดผิดได้หรือ และจะไม่ควรให้ไทยเกิดความสงสัยได้หรือ ว่าการ
 ที่ยาคหลวงตาซาก์มาคราวนี้คงจะมาแทนพวกคณะยาคหลวง หาได้เป็น
 ราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหรือไม่ คงเจ้าพระยาพระคลังได้พูดถึง
 ต่อหน้าคนชั้นสูง ๆ อยู่แล้ว ความจริงข้าพเจ้าก็แลไม่เห็นว่ามีเมื่อไทย
 ได้ทำกับฝรั่งเศสถึงเพียงนี้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะต้องแต่งทูตมาทำไม

แต่คงจะเป็นด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสพระองค์นั้นมาพระทัยคนก็ จึงมีพระ
 ราชประสงค์จะให้โตทำความตกลงกันฉันมิตร และต้องมีพระทัยค
 อย่างนั้นได้ จึงจะไม่ถือในการทะเลาะอำนาจและเกียรติยศ แต่ที่จริงการ
 เรืองนี้ไปเห็นกันเสียว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย และถ้าไม่ปฏิบัติการให้ถูกต้อง
 ตามควรแล้วก็ไม่ควรจะอ้างตัวว่าเป็นราชทูต การที่เป็นมาแล้วเช่นนี้ถ
 ะพูดรวมความก็ไม่โตทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีเกียรติยศเช่นเลย ยาก
 หลวงตาชากก็ตาม หรือยากหลวงคนใด ๆ ก็ตาม ไม่ใช่เป็นบุคคลที่
 สมควรจะมาจัดการที่เกี่ยวด้วยเรื่องบ้านเมืองเช่นนี้ การที่มอบให้บุคคล
 ชนิดนั้นมาเจรจาบ้านเมืองนั้นเป็นการไม่ถูก และส่วนตัวของยากหลวง
 ตาชาไม่ควรจะหวังเลยว่าจะทำการสำเร็จได้แต่ผู้เดียว ถ้าโตอ่าน
 จดหมายเหตุที่พวกเขาโตจดเขียนไว้ก็คงจะเห็นได้ว่าในเรื่องนี้เจ้าพระยา
 พระคลังפקว่าอย่างไร และคงจะเห็นได้ว่าไทยมีความสงสัยยากหลวง
 ตาชาเพียงไร อีกประการ ๓ การที่จะพากองทัพมากเป็นการณ์นำกลัว
 อันตรายอย่างยิ่ง และข้าพเจ้ากลัวที่จะพูดได้ว่าถ้าฝรั่งเศสไม่มีท่าเรือ
 ใด ๆ ในฝ่ายอินเดียเสียก่อนแล้ว ถึงจะยกกองทัพมาอย่างไรก็จะทำ
 การสำเร็จไม่ได้ และข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปด้วยว่าถึงจะจัดการระวางอย่าง
 ใด ๆ แลจะยกกำลังมากมาเพียงไรก็ตามก็นำกลัวการที่คิดไว้นั้น
 จะต้องล้มละลายกลับกลายเป็นหมด

เพราะฉะนั้นเมื่อพระเจ้ากรุงสยามโตมีกระแสรับสั่งไว้แล้วว่า การ
 ที่ยากหลวงตาชาไม่มากก็ไม่เสียหายอะไร และว่าถ้าผู้ช่วยการ
 ใหญ่โตได้ส่งคนมากก็จะโปรดให้เจ้าพนักงานเจรจาว่ากล่าวกับคนแทนของ

บริษัทกงนแล้ว ทางคหบดีควรจะมอบหมายการทรงปวงให้ราช
 บริษัทเป็นธุระต่อไป และบริษัทจะไ้ระเวลาเดหาโอกาสที่จะมาทำการ
 ค้าขายต่อไปในเวลาเมื่อการทรงปวงได้ตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว
 พวกไทยก็ประสงค์เพียงเท่านั้นเอง และถ้าได้ใจคอย่างนั้นแล้วก็จะไม่
 เปลี่ยนไสหุ้ย ทั้งจะข้องกันความเสียหายและการน้อยใจต่าง ๆ ได้ด้วย
 นี้และข้าพเจ้าเห็นว่าท่านควรจะพยายามจัดการให้เป็นที่เรียบร้อย
 และการที่ข้าพเจ้ากล่าวหาญพูดออกความเห็นเช่นนี้ ขอท่านได้ให้อภัย
 แก่ข้าพเจ้าด้วย

บาดหลวงตาชามาเจรจาการ ครั่งสุดท้าย
 การรับรองบาดหลวงตาชามาของพระเจ้ากรุงสยาม
 สำเนาจดหมายบาดหลวงตาชามา ถึงเจ้าพระยาพระคลัง
 เมืองมริค วันที่ ๑๘ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๘ (พ.ศ. ๒๒๔๑)

การที่ข้าพเจ้าไทยขนกลับมายังเมืองมริคอกนนี้ ควรจะเป็นการ
 ทำให้ท่านเชื่อใจว่าข้าพเจ้าได้ตั้งใจดีแลปรารถนาอันดีต่อพระเจ้ากรุงสยาม
 และประเทศไทย เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองมริคเมื่อ ๒ ขัทล่วงไป
 แล้วนั้น ข้าพเจ้าได้มีจดหมายบอกมายังท่านว่า ข้าพเจ้าได้มาตาม
 กระแสรับสั่งของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เพื่อมาจัดการให้พระราชไมตรี
 ในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองและประเทศ ทั้งสองได้มีติดต่อกันใน
 ระหว่างที่ยังมีสงครามอยู่ในทวีปยุโรปนั้น เพราะเหตุว่าพอเลิก
 สงครามแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะต้องส่งเรือมายังอินเดียนั้น

แต่หากว่าศัตรูของประเทศไทยและฝรั่งเศสได้มาแนะนำการไม่ตีและสัญญาข้อเท็จจริง ๆ จึงเป็นการชักชวนแก่ความเจตนาดีของข้าพเจ้าซึ่งหมายถึงเป็นประโยชน์แล้วให้ความสงบเรียบร้อยแก่ชมพูทวีป แต่การที่ท่านไม่ยอมรับข้าพเจ้านั้นหาได้ทำให้ข้าพเจ้าย่อท้อไม่ กลับทำให้ข้าพเจ้าเจตนาดีและรักพระเจ้ากรุงสยามมากกว่าเก่าอีก

ความจริง พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสซึ่งไม่มีผู้ใดจะต่อสู้อำนาจได้ มีพระราชประสงค์ จะแสดงพระเมตตากรุณา โดยให้ความสุขแก่ทวีปยุโรปทั่วไป ในเวลาที่พระองค์ควรจะประหารเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ ซึ่งริษยาต่อเคษานภาพของพระองค์นี้ และทั้งในชั้นนั้นเองในเวลาที่กำลังทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกันอยู่ กองทัพฝรั่งเศสได้ยึดที่สำคัญสามแห่งคือหน้ากองทัพซาคก แต่ถึงดังนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสยังอุสาห์สั่งให้รถกองทัพเรือลำใหญ่ ๆ ให้ไปยิงอินเคียพร้อมด้วยเรือของราชบริพาร และได้มีกระแสน้ำซึ่งโดยเฉพาให้ผิงคัยการนำเรือไปยังเมืองเบงกอลแล้วให้เลยไปเมืองมริค เพื่อจะได้ทราบโดยเร็วว่าการที่ข้าพเจ้ามาเจรจากรเมืองกับไทยได้ มีผลอย่างไรบ้าง

ในครั้งนั้นข้าพเจ้าได้ระฤกถึงแต่สิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่พระเจ้ากรุงสยามและอาณาประชาราษฎร์สยามและระฤกแต่ถึงความเมตตากรุณาที่ข้าพเจ้าได้รบเมื่อข้าพเจ้ายังอยู่ในราชอาณาจักรของกรุงสยามเท่านั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้บอกแก่ผิงคัยการกองทัพเรือ ว่าพระเจ้ากรุงสยามพร้อมอยู่ที่จะได้ รบ พระราชสาสน์ให้สัม พระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และบอกที่ท่านเจ้าพระยาพระคลังได้เชิญให้ข้าพเจ้าไปยิงเมืองไทยพร้อม

ด้วยเรือฝรั่งเศสหลายครั้งแล้วเพื่อจะได้จัดการให้พระราชไมตรีในระหว่าง
พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ได้เชื่อมติดต่อกันอย่างเต็ม และท่านเจ้า
พระยาพระคลังก็ใคร่รับรองกับข้าพเจ้าว่าเมื่อข้าพเจ้าไปถึงเมืองไทย ก็จะได้
ได้รับความสรวกเขินที่พอใจทุกอย่าง

เมื่อข้าพเจ้าได้มีความมุ่งหมายเช่นนั้นแล้วข้าพเจ้าจึงได้ขอเรือดำเล็ก
ที่สุด ในกองทัพเรือให้พาข้าพเจ้ามายังเมืองมริค โดยไม่ไต่ส่งเสีย
เลยว่าเป็นคราวนี้พระเจ้ากรุงสยามและข้าแผ่นดินไทยทั้งปวงคงจะเล็ง
เห็นว่า ถ้าไม่ฉวยโอกาสอันเหมาะคราวนี้แล้ว ผลที่สุดก็น่ากลัว
จะร้ายมาก

ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะพาคณะของราชบริษัทไปด้วยบางคน แต่
ผู้บังคับการกองทัพเรือ ได้บอกกับข้าพเจ้าว่าเป็นการผิดด้วยพระราช
ประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และบอกต่อไปว่าถ้าไทยได้รับรอง
ข้าพเจ้าได้แล้ว ให้ข้าพเจ้าแจ้งให้ท่านทราบว่า เมื่อเหตุการณ์ทั้งปวง
ในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ตกลงเป็นที่เรียบร้อย และพระราช
ไมตรีได้สนิทกันอย่างเต็มแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้โปรดให้พ่อ
ค้าคนใดคนหนึ่งของราชบริษัทมายังเมืองไทย เพื่อบินตกลงกันว่าจะ
ควรจัดการอย่างไรให้เรียบร้อยทั้งสองฝ่าย และเมื่อได้ตกลงกันแล้วจะ
ได้ชำระเงินเสียให้เสร็จ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าอาจจะบอกให้ท่านทราบว่า
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้มีกระแสรับสั่งให้มองซิเออร์มาแตง ผู้อำนวยการ
ใหญ่ ฝ่ายอินเดียไปยังเมืองมริค ก่อนที่จะไปรับเมืองบ่อนคิเชริ
จากพวกซอลันดา เพราะเวลานี้ได้ตกลงว่าพวกซอลันดาจะต้องคืนเมือง

ปอนติเซอโรให้แก่ฝรั่งเศส พร้อมทั้งเครื่องศัสตราอาวุธ และกระสุนดินดำซึ่ง
 ฝรั่งเศสได้ทิ้งไว้ในเมืองนั้น ทั้งข้อมต่าง ๆ ซึ่งพวกซอลันตาได้ไป
 สร้างขึ้นก็ควรยกให้แก่ฝรั่งเศสทั้งหมดด้วย เพราะฉนั้นลมมรสุม
 ที่จะพัดไปทางเมืองปอนติเซอโร จะตั้งต้นในราวเดือนธันวาคมหรือต้นเดือน
 มกราคม และทั้งข้าพเจ้าจะต้องขอให้ผู้บังคับการกองทัพเรือทราบ
 ก่อนวันสิ้นเดือนหน้า ว่าการที่ข้าพเจ้าจะมาเมืองไทยจะร้ายดีประการใด
 จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องส่งคำสั่งของพระเจ้ากรุงสยามไปยังเมืองมริค
 โดยทันที เพราะเหตุว่าถ้าไทยจะไม่ยอมรับข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะ
 ไกลงเรือรบซึ่งพาข้าพเจ้ามานั้นกลับไป แต่ถ้าหากว่าไทยจะยอม
 รับข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะได้เชิญพระราชสาสนของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมี
 อานภาพอย่างยิ่งฝ่ายทิศตะวันตกเข้าไปยังเมืองไทยโดยทันที เพื่อไทย
 จะได้จัดการรับพระราชสาสนให้สมเกียรติยศ เพราะเรือรบฝรั่งเศสจะต้อง
 ออกจากเมืองมริคอย่างช้าในราววันที่ ๑๕ หรือ ๒๐ เดือนพฤศจิกายน
 เพื่อจะได้ทันลมมรสุม และจะไต่ไปยังเมืองเบงกอล แล้วจึงจะได้
 กลับมากับกองทัพเรือฝรั่งเศสทั้งหมด เพื่อกำหนดว่าไทยได้จัดรับพระ
 ราชสาสนของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสอย่างไร และไทยได้ตอบว่าอย่างไร

แต่จะอย่างไรก็ตามข้าพเจ้าขอขอกให้ท่านทราบ ว่าน้ำใจข้าพเจ้าเต็ม
 ไปด้วยความกตัญญู และเต็มไปด้วยความรักซึ่งอยากจะผลของพระเดช
 พระคุณพระเจ้ากรุงสยามและประเทศสยาม และอยากจะทำกาให้เป็น
 ประโยชน์แก่ตัวท่านด้วย และในคราวนี้ข้าพเจ้าหวังว่าจะได้แสดงให้
 เห็นปรากฏที่เคี้ยว

(เซ็น) กิ ทาซา

สำเนาจดหมายเจ้าพระยาพระคลัง ถึงบาทหลวงตาซา

กรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๘ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๔๑)

เมื่อขกกลายเป็นข้าพเจ้าได้มีจดหมายคอบท่านที่เมืองมริค ตามเนอ
 ความที่ท่านได้มีจดหมายมา ในจดหมายของท่านนยเนมเนอความบอก
 มาว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ให้เรือมากับท่าน ๖ ลำ แต่เรือเหล่านั้นได้
 มาถึงเมืองสหรัคแต่เพียง ๕ ลำเท่านั้น เรือ ๕ ลำนั้นได้ส่งท่านชนทเมือง
 สหรัคพร้อมกะพระราชสาสนแล้วก็ได้กลับไปยังประเทศยุโรป แล้วท่าน
 จึงได้เครสานเรือชาติขอตฤกต์ไปยังเมืองอูกลิ แล้วจากเมืองอูกลิท่านได้
 เครสานเรือแขกมัวร์ไปยังเมืองมริค ท่านได้ขอให้ข้าพเจ้านำความเหล่านี้
 ขนกราบทุกพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าให้ทรงทราบว่า ท่านได้มา
 ถึงเมืองมริคแล้ว แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่เป็นการสมควร เพราะพระ
 เจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงพระปรีชาสามารถได้ให้กองทัพเรือ ๖ ลำเชิญพระ
 ราชสาสนมา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่ากองทัพเรือไม่ควรจะทิ้งท่านแลพระราช
 สาสน จนถึงกับท่านต้องเชิญพระราชสาสนลงเรือพ่อค้า และต้องถ้ายลำ
 ถึงสองทอดจึงได้มาถึงเมืองมริค การที่เช่นเช่นนี้ข้าพเจ้าเห็นเป็นการ
 ปรลาดอย่างยิ่ง และถ้าข้าพเจ้าได้นำความขนกราบทุกให้ทรงทราบแล้ว
 ถ้าหากว่าพระเจ้ากรุงสยามจะโปรดให้คอบพระราชสาสน มีต้องส่งพระ

ราชสาสน์ไปกัยเรือพ่อค้าข้างหรือ ซึ่งเป็นการผิดประเพณีอยู่ ข้าพเจ้าได้นึกเหมือนกันว่า ผู้ที่เชิญพระราชสาสน์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมานั้น ได้ทำการผิดแบบธรรมเนียม เมื่อข้าพเจ้าได้รู้สึกว่าเป็นการผิดแต่คงทำการผิดไปด้วย พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะติเตียนข้าพเจ้า และคงจะคิดว่าข้าพเจ้าโง่งงได้เอาอย่างคนที่ทำผิดแบบธรรมเนียมเช่นนั้น เพราะเหตุฉนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นควรต้องมีหนังสือมาถึงท่าน บอกให้ท่านกลับไปเสียก่อน เพื่อดูเรือของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อมีเรือฝรั่งเศสมาเมื่อใดก็ให้ท่านกลับมา ข้าพเจ้าจะได้จัดการรับรองให้เป็นเกียรติยศตามแบบประเพณีโบราณ

ครั้นมาบัดนี้ ท่านได้บอกมาว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ส่งกองทัพเรือมาที่เมืองอุบล เพื่อรับท่านและพระราชสาสน์มายังเมืองมริค ข้าพเจ้าจึงได้นำความทงนชนกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามนายของข้าพเจ้าให้ทรงทราบว่าคุณได้มาถึงแล้ว พระเจ้ากรุงสยามผู้ทรงมีความรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส จึงได้มีพระราชโองการให้ข้าพเจ้าจัดการทุกอย่างที่จะจัดรับพระราชสาสน์ ตามแบบธรรมเนียมโบราณ เพราะฉนั้นในเวลาอันการที่จะให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้คงอยู่ และได้สนิทแน่นหนาต่อไปนั้น ก็ตกอยู่ในความไหวพริบและความอ่อนส้นอ่อนขาวขอท่านเท่านั้น

จดหมายมองซิเออร์โบรด์

ถึงผู้อำนวยการ คณะการต่างประเทศ

กรุงศรีอยุธยา

วันที่ ๕ เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๔๒)

เรื่องบาดหลวงตาชากลับมาอีกครั้ง ๑

พระเจ้ากรุงสยามตกลงจะรับบาดหลวงตาชา

เพราะเหตุที่ท่านอยากจะทราบว่าในเรื่องบาดหลวงตาชามาถึงเมือง
ไทยได้เป็นอย่างไรบ้าง และพระราชสาส์นที่บาดหลวงตาชาได้เชิญมา
สำหรับถวายพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคต ตั้งแต่ครั้งปี ค.ศ. ๑๖๘๘
(พ.ศ. ๒๒๓๒) ไทยได้จัดการรับอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าจึงมีความยินดี
ที่จะให้ท่านทราบตามความประสงค์ และจะได้เล่าการโดยละเอียด
และจะไม่ลืมเล่าถึงเรื่องแม่แต่เป็นเรื่องเล็กน้อย เพื่อท่านจะได้ทราบ
เรื่องไทยตลอด

เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๔๑) ในกรุงศรีอยุธยา
ได้ทราบความจากผู้ที่รู้เห็น ว่าที่ประเทศยุโรปได้ทำหนังสือสัญญา
สงบศึก ซึ่งประเทศฝรั่งเศสต้องทำศึกสงครามกับประเทศใกล้เคียง
หลายชนมาแล้ว พอข่าวนี้มาถึงเมืองไทย ก็ได้ทำให้พระเจ้ากรุงสยาม
และบรรดาเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ต้องนั่งครุ่นตรอง เพราะเกิดวุ่น
ใจขึ้น และเมื่อเร็ว ๆ นี้ได้ข่าวต่อมาอีกว่า มีเรืออังกฤษหลายลำได้มา
ยังอินเดีย ก็ได้ทำให้ไทยวุ่นใจมากขึ้นอีก คือมีนายเรือฮอลันดาคน ๓

มายอกข่าวว่า กองทัพเรือฝรั่งเศสได้ผ่านแหลมเคปออฟกูคโฮย มาแล้ว
 และว่ากองทัพเรือนี้จะมายึดเมืองปอนตีเซวี และบางที่จะมายึดเมืองมวิต
 ควีย ชาวอินได้ทำให้ไทยตกใจมากจนอีก

ชาวอินได้ทำให้ข้าราชการในราชสำนักตกใจเป็นอันมาก พระเจ้า
 กรุงสยามจึงได้ตั้งต้นเกณฑ์คนฝึกทหารต่าง ๆ บางทีหัดให้ปล้ำกัน
 บางทีหัดให้ต่อสู้มวย บางทีหัดกระบี่กระบอง และหัดการต่าง ๆ ชนิด
 อีกหลายอย่าง การฝึกหัดเหล่านี้ได้ทำให้พวกขุนนางข้าราชการมิงการ
 มากขึ้น และพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงกรรวกรวดอยู่เป็นนิตย์ ขุนนาง
 ข้าราชการจึงได้เดือดร้อนมาก เพราะใครจะมีความผิดอย่างใดแม้แต่
 เล็กน้อยก็ของถูกเฉยชน และการที่ข่มขืนกันมีทุกวันมีไต่เวนเลย
 ผู้ที่ถูกลงอาญาไม่เลือกกว่าข้าราชการผู้น้อยหรือผู้ใหญ่ ทั้งถูกกัน
 ทุกคนมีไต่เวน หลังของเจ้าพระยาพระคลังและออกญาพิพัฒน์เนอชาติ
 อยู่เสมอ จนร้านยาของเราก็ไม่มียาจะใส่แผลที่หลังของท่านทั้งสอง
 แล้ว มีเสียงพูดกันว่าข้าราชการแตกสามัคคีกันหมด และบางคน
 ก็คิดการขบถก็มี จนที่สุดการการอย่างใดเป็นอันไม่ได้ทำกัน คอยิ่งเหยิง
 จนไม่รู้ว่าเป็นใครแล้ว การในเมืองกำลังกระสับกระส่ายวุ่นวาย
 อยู่เช่นนั้น พอได้ข่าวมาว่าเรือฝรั่งเศสได้มาถึงเมืองมวิต และไต่รบ
 หนึ่งสอขาดหลวงตาชา มีมาถึงเจ้าพระยาพระคลังและออกญาพิพัฒน์
 ลงวันที่ ๑๘ เดือนตุลาคม เจ้าพระยาพระคลังจึงได้ให้คนมาตามพวก
 เราไปยังห้องว่าราชการของเจ้าพระยาพระคลัง เพื่อให้แปลหนังสือ

เหล่านี้เป็นภาษาไทย และในคืนวันนั้นเองเจ้าพระยาพระคลังได้นำ
 ความขื่นกราบทูล พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีพระราชโองการโดยทันที
 ให้ตอขยายทูลวงศาซาไปว่าไทยจะได้จัดการรับของ พวกเราได้อัป
 คำตอบเป็นภาษาฝรั่งเศส และได้มีจดหมายในส่วนพวกเราไปยัง
 ขาดหลวงศาซาด้วยฉบับ ๓ จดหมายต่าง ๆ เหล่านี้ไทยได้มอบให้
 พวกเราห่อและผนึกตามธรรมเนียมของเรา และภายหลังอีกสองวัน
 นักการก็ได้มารับหนังสือเหล่านี้ไปยังเมืองมริค ฝ่ายในกรุงก็เตรียม
 การที่จะรับขาดหลวงศาซาทุกอย่าง

ไทยได้จัดให้ข้าราชการล่วงหน้าไปรับขาดหลวงศาซา คนสำคัญ
 ที่เป็นหัวหน้าเป็นัน มีขุนนางที่เคยเป็นราชทูตที่ ๓ ไปยังประเทศฝรั่งเศส
 คน ๓ ขุนนางผู้น้อยซึ่งไม่เคยไปฝรั่งเศสและกลับมากับขาดหลวงศาซา
 และเคยผ่านมาทางเมืองเบงกอลมายังเมืองไทย เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๒
 (พ.ศ. ๒๒๓๕) คน ๓ กับมองซีเออร์แวงซังแปงเฮโรล่ามของเราคน ๓
 รวม ๓ คนเป็นหัวหน้าออกไปรับขาดหลวงศาซา คนเหล่านี้ได้ออกเค
 ทางภายหลังนักการสามหรือสี่วัน ฝ่ายเจ้าเมืองตะนาวศรีก็ได้แจ้งต่อ
 ขาดหลวงศาซา ว่าข้างกรุงได้มีคำสั่งมาว่า ถ้าขาดหลวงศาซาได้กลับ
 มายังเมืองมริคอีก ก็ให้เจ้าเมืองตะนาวศรีจัดการรับของ เพราะคน
 ขาดหลวงศาซาจึงได้ลงจากเรือชนบกโดยเชื่อใจ และเจ้าเมืองตะนาวศรี
 ได้พาขาดหลวงศาซาจากเมืองมริคไปยังเมืองตะนาวศรี โดยมีการ
 รับของให้เป็นเกียรติยศตลอดทาง เมื่อขาดหลวงศาซาได้ขึ้นบกไปแล้ว
 เรือก็ได้ถอนสมอแล่นไปออกนอกไปเข้ากองตามเค็ม

ในขณะที่พวกฮอลันดาซึ่งใช้พวกแขกมัวร์เป็นสาย ได้คิดพยายาม
 ที่จะให้การทั้งหลายได้ยุ่งเหยิงขึ้น เพื่อจะทำให้ไทยสงสัยขาดหลวงตาชา
 เพราะไทยได้เรียกพวกฮอลันดาเข้ามาถามถึงข่าวที่เล่าลือว่า มีเรือฝรั่งเศส
 หลายลำได้มาประจำอยู่ในที่หลายแห่งรอบพระราชอาณาเขต และไทย
 ก็ได้ถามความเห็นของพวกฮอลันดา ว่าถ้าเรือฝรั่งเศสมาที่เมืองมริค
 จะควรทำประการใด ในขณะที่พวกเราได้สังเกตว่าไทยได้เปลี่ยนกิริยา
 ทัศนคติ แต่ก่อน ๆ ไทยเคยเร่งรัดขึ้นที่จะให้ขาดหลวงตาชา มาบังคับ
 มีแต่เจ้าพนักงานราชทัณฑ์ของไปต่าง ๆ จนที่สุดการที่จะให้ขาดหลวงตาชา
 พักในพระนครก็เกิดขัดข้องขึ้น จนถึงกับเจ้าพนักงานมาถามพวกเรา
 หลายครั้งว่า จะให้พักในโรงเรียนของเราจะไม่ได้หรืออย่างไร และ
 ได้ให้เจ้าพนักงานมาตรวจและวัดที่ควย เพราะมีเสียงพูดกันว่าไม่ช้า
 ขาดหลวงตาชาก็จะมาถึงอยู่แล้ว แต่จะอย่างไรก็ตามเมื่อไทยได้รับ
 จกหมายของขาดหลวงตาชา ซึ่งมีแต่ข้อความกล่าวแต่เรื่องไม่ตรี
 การที่กรวดกราดต่าง ๆ ทั้งเดือนนั้นก็สงบนิ่งกับปลัดทั้ง พวกขุนนาง
 ข้าราชการก็หายใจคล่องขึ้น แผลถูกเขยขึ้นก็แห้งเข้า และเสียงเล่าลือ
 ต่าง ๆ ก็ซาลง ลงท้ายที่สุดการผูกพันต่าง ๆ ก็ไม่มีใครเอาเป็นธุระ
 และทั้งหมดไม่ได้คิดอย่างอื่น นอกจากคิดถึงการเล่นให้เพลิดเพลิน
 มีการเล่นว่าวเป็นต้น และมีนักชกฤกษ์ผลของวัด ซึ่งพระเจ้ากรุงสยาม
 ได้ทรงสร้างและทำแล้วสำเร็จภายในแปดหรือเก้าเดือน แต่ถึงดังนี้

ก็ยังคงอยู่เสมอ ถึงการที่รวบรวมพระราชสาสน์ และก็ยังคงเตรียมการ
 อยู่เสมอ แต่ทำช้าอยู่สักหน่อย
 ข้า ๆ นาน ๆ ข้าพเจ้าเคยไปเยี่ยมเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งกำลัง
 บัญอยู่ และเคยไปหาออกญาพิพัฒน์ผู้ช่วยของเจ้าพระยาพระคลังด้วย
 เพราะฉนั้นวัน ๑ ข้าพเจ้าได้ลองพูดกับออกญาพิพัฒน์ว่า การที่
 ยาคหลวงตาชาจะมายังเมืองไทยนั้น ไม่ควรจะมีคำสั่งอย่างใด
 การที่ฝรั่งเศสทำให้ยาคหลวงตาชานั้นก็โดยเจตนาอันดี เพราะฉนั้น
 ยาคหลวงตาชาจึงได้กล่ามา และโดยเชื่อใจในคำรับรองต่าง ๆ ของ
 ไทย อันบรรดาถ้อยคำที่พวกศัตรูจะกล่าวต่าง ๆ นั้นไทยไม่ควรเชื่อ
 ดอเลย ออกญาพิพัฒน์ได้ตอบข้าพเจ้าด้วยน้ำเสียงอ่อนหวาน ว่าในชั้น
 พวกข้าพเจ้าไม่ควรจะวิตก การทั้งหลายก็ให้ดำเนินโดยสะดวก และ
 ยาคหลวงตาชาได้เดินทางมาโดยสะดวกแล้ว ออกญาพิพัฒน์จึงถาม
 ข้าพเจ้าว่า จะให้ยาคหลวงตาชาอยู่กับพวกข้าพเจ้าหรือไม่ ข้าพเจ้า
 จึงได้ตอบว่า ยาคหลวงตาชาได้ มีเจตนาขอกความประสงค์มาให้
 ทราบดังแต่ก่อนแล้ว ออกญาพิพัฒน์จึงได้บอกกับข้าพเจ้าว่า พระ
 เจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะทรงทราบข้อความในพระราชสาสน์ เพื่อ
 จะได้ทรงเตรียมพระองค์ที่จะมีรับสั่งตอบยาคหลวงตาชาในวันที่เสด็จออก
 แยกเมือง และถามข้าพเจ้าว่า จะขอรับพระราชสาสน์จากยาคหลวงตาชา
 ก่อนวันเสด็จออกแยกเมือง เพื่อจะได้แปลถวายตามแบบธรรมเนียม
 ของบ้านเมืองจะได้หรือไม่ ข้าพเจ้าจึงตอบว่า การที่จะทำเช่นนั้นผลด้วย

แบบแผนของราชทัณฑ์ แต่เรือนและเรือนอื่น ๆ ก็คงจะพอพอกับขาดหลวง
 ตาชาในเวลาที่มาถึงแล้วได้ และข้าพเจ้าได้บอกความเห็นไว้บ้างที่
 จะขอให้ขาดหลวงตาช่ายอกใจความของพระราชสาสน์ได้ แต่ที่คนอื่น
 จะรับพระราชสาสน์ไปจากขาดหลวงตาช่ายเห็นจะไม่ได้ เพราะพระ
 ราชสาสน์ขาดหลวงตาช่ายจะต้องถวายตรงต่อพระหัตถ์ของพระเจ้ากรุง
 สยามพระองค์เดียวเท่านั้น

ในเวลานั้นข้าพเจ้าได้ขอให้ออกญาพิพัฒน์ไต่ช่วยนำของถวายพระเจ้า
 กรุงสยามสิ่ง ๓ ซึ่งเป็นของงามมาก ของสิ่งนั้นข้าพเจ้าได้ให้ออกญา
 พิพัฒน์กุสามส์เคอนมาแล้ว และขอให้ให้นำถวาย ทั้งพระเจ้ากรุงสยาม
 และถวายเจ้าทวย แต่ออกญาพิพัฒน์ไม่ยอมรับไปถวายให้ (เห็นจะ
 เป็นด้วยเวลานั้น ออกญาพิพัฒน์เห็นว่ากำลังกรวดราคัน) แต่มา
 ครึ่งนี้ ออกญาพิพัฒน์ยอมรับของไปถวายให้ เมื่อพระเจ้ากรุงสยาม
 ได้ทรงรับของถวายแล้วก็ไปรตมาก และไปรตให้เจ้าพนักงานกรวดรา
 วจพระเจ้าราชทานเงินมาใช้ค่าของนั้น เป็นราคาสองเท่าค่วทเจ้าพนักงาน
 ทไว้ แล้วไปรตให้ไปเที่ยวเสาะหาผ้าแพรอย่างงามที่สุดที่จะหาได้ เพราะ
 จะไปรตให้เอาแพรนตกลือยาวอย่างย่น จะพระราชทานข้าพเจ้าและ
 มองซีเออร์ยาโรเซียบคนละตัว สำหรับสวมในวันเสด็จออกแขกเมือง

ขาดหลวงตาช่ายมาถึงค่านภายี่

ข้าราชการสามนายซึ่งได้ให้ออกไปรับขาดหลวงตาช่ายนั้น ได้ไป
 พบขาดหลวงที่เมืองตะนาวศรี แล้วได้ยกออกจากเมืองตะนาวศรีทันที

เพื่อเชิญพระราชสาสน์มาโดยรีบด่วน จึงได้มาถึงคานาภายในวันที่ ๒๗ ธันวาคมตอนกลางคืน ได้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคน ลงไปคอย รัยบาทหลวงตาซาตอย่างกอกกัม ไคอย่างกอกกัม และได้ให้เกียรติยศ แก่บาทหลวงตาซาตโดยเรียกว่า ยอเอกเซลเลนซี ยังเชิญในเวลานั้นเป็น นักขัตฤกษ์คริสต์มาสข้าพเจ้าที่กระอยู่จึงลงไปรัยบาทหลวงตาซาตไม่ได้ถึง ความประสงค์ แต่รุ่งเช้าวันที่ ๒๘ ธันวาคมพอสว่างข้าพเจ้าก็ไคลงไป ทำความเคารพต่อบาตรหลวงและได้นำอาหารเข้าไปเลี้ยงด้วย ผู้ที่มากับ บาทหลวงตาซาตไม่มีใครนอกจากบาทหลวงเดอลายเวอย์ คน ๑ สามเนอ มอริเซ คน ๑ คนใช้ ๓ คน แต่คนใช้นี้ก็เป็นคนใช้ของนายทหารเรือ กับแขกอินเดียเด็ก ๆ สองสามคนสำหรับเป็นคนเคาะโต๊ะเท่านั้น คนทั้งหมดที่มาราวนให้แต่งตัวอย่างน่าทึ่งที่สุดและตลกปรกไม่มีที่เปรียบได้ การที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะต้องออกจากเมืองเบงกอลโดยไม่รู้ตัว ในเรื่องนี้ เจ้าพระยาพระคลังได้ทราบก่อนบาทหลวงตาซาตได้มาถึงคานาเสียอีก และได้เสียดวงจากถูกหลายครั้ง ก็ได้พุกกัยข้าพเจ้าว่าการที่เจ้าพระยา พระคลังขุ่นเช่นนั้นไม่ใช่เพราะเป็นการถูกไทยตอก แต่การที่จะมาโดย เกือบจะเปลือยกายและไม่มีเจ้าพนักงานราชาราชการติดสอยห้อยตามมา พอสมควรตามประเพณีของทิศตะวันออกเช่นนี้ ไม่เป็นการทำให้พระเจ้า กรุงฝรั่งเศสและประเทศฝรั่งเศสมีเกียรติยศเลย บาทหลวงตาซาตคนนี้ เจ้าพระยาพระคลังรู้จักนิสัยดีว่าเป็นคนทำอะไรไม่ได้ตรรกตรองเลย แต่ ที่เจ้าพระยาพระคลังพุดเช่นนั้นก็โดยเข้าใจผิด เพราะบาทหลวงตาซา

หาได้วางตัวว่ามาเป็นราชทูตไม่ เพราะฉะนั้นเป็นเรื่องที่ควรจะต้องระวังที่จะไม่ใช้นามว่าราชทูต เพราะจะทำให้เกิดลำยากติดขัดขึ้น เพราะคำที่ใช้ว่าราชทูตและพระราชสาสนนั้นไทยถือว่าเป็นคำเดียวกัน เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดว่าไม่ใช่ราชทูตก็เท่ากับบอกว่าหนังสือที่ขาดหลวงเชิญมาไม่ใช่เป็นพระราชสาสนของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเหมือนกัน ข้าพเจ้าได้สังเกตว่าขาดหลวงตาซาตพอใจในการรับรองที่เมืองมริค และพอใจในการที่ให้เกิดเกียรติยศต่อพระราชสาสนตลอดทางที่มา เว้นแต่อาหารการกินดูเหมือนบ้านเมืองจะยากจนคับแคบไป หรือมีฉันทน์ผิดมีหน้าทหาเสียบอาหารมาเลี้ยงจะไม่ได้กระทำการเต็มตามหน้าที่ ในคืนที่มาถึงท่านภานันเอง ขุนนางผู้น้อยชื่อ ระกำ (Racam) ซึ่งได้ออกไปรับขาดหลวงตาซาตที่เมืองมริคนั้น ได้ลวงหน้าขนไปยังกรุงศรีอยุธยาเพื่อไปแจ้งความให้ทราบว่าขาดหลวงตาซาตได้มาถึงแล้วและเพื่อรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วย แต่ขุนนางผู้นั้นถึงจะมีชื่อครึกเตียนก็จริงอยู่หาพอใจในขาดหลวงตาซาตไม่ และได้เบียดทะเลาะกันมาตลอดทาง รุ่งขึ้นวันที่ ๒๙ ธันวาคมท่านเอกซเลนซ์ได้คอยอยู่ตลอดวันหาได้รับข่าวจากใครจนคำเดียวไม่ วันที่ ๓ มีขุนนางชั้นหลวงมากำนียบขาดหลวงคน ๑ แต่การที่มากำนียบนั้นก็ทำโดยเสียไม่ได้และหาได้ให้เกิดเกียรติยศ เอกซเลนซ์ ก็กับท่านขาดหลวงไม่ ท่านหลวงผู้ใดมาแนะนำให้ขาดหลวงตาซาตไปพักยังบ้านของมองเซนเยอร์เดอเมเตโลโปลิศ และได้แจ้งการต่าง ๆ ซึ่งกระทำให้เห็นว่าพระเจ้ากรุงสยามจะรับพระราชสาสนอย่างเดียวกับเมื่อครั้งรับพระราชสาสนจากมองเซนเยอร์ เดอเบรือ และมองเซนเยอร์ เทลีโอโปลิศ

บาดหลวงตาซาจึงได้ถามท่านหลวงผู้ว่าราชการที่นครวณิคราฐ
 ให้มา จะเป็นพระเจ้ากรุงสยามมีรับสั่งให้มาแทนพระองค์หรืออย่างไร
 ท่านหลวงพูดอ้อมอ้อมแล้วจึงตอบว่าเจ้าพระยาพระคลังใช้ให้มาเพราะเจ้า
 พระยาพระคลังยังขวยชอบ บาดหลวงตาซาจึงพูดคิดว่าการที่มา
 ชักของในเรื่องบ้านทพคนดูน่าปลาบปลื้มมาก ขออย่าได้มาพูดในเรื่องนี้อีก
 ต่อไป ส่วนพระราชสาส์นที่บาดหลวงตาซาเชิญมานั้น ขอให้จัดการรับ
 โดยอาการกิริยาและพิธีอย่างเดียวกับคราวรับพระราชสาส์นที่ มอนซิเออร์
 เคอโซมองได้เชิญมา ถ้าจ้กรับอย่างอื่นแล้วบาดหลวงตาซาจะไม่ถวาย
 พระราชสาส์นนี้เป็นอันขาด และพูดต่อไปว่าถ้าเจ้าพระยาพระคลังขวยชอบ
 ก็ให้ส่งผู้ช่วยมา หรือมิฉะนั้นก็ให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาแทนพระเจ้า
 แผ่นดินที่เกี่ยว บาดหลวงตาซาจะไม่ยอมเจรจากับคนอื่น ๆ เป็นอันขาด
 ท่านหลวงผู้ว่าจึงลากลับไป ทำทางดูไม่พอใจอย่างยิ่งแล้วไปรายงาน
 ตามที่ใดพูดจากับบาดหลวงตาซาให้เจ้าพนักงานทราบ

ภายหลังอีกสองวันท่านหลวงคนนั้นเองได้มาหาบาดหลวงตาซาอีก
 คราวนี้นำจดหมายมาด้วยฉบับ ๑ ในจดหมายฉบับนั้นยกเหตุผลต่าง ๆ
 เพื่อให้เห็นปรากฏว่าบาดหลวงตาซาเป็นแต่เพียงบาดหลวงเท่านั้น หา
 ได้เป็นสังฆราชไม่ เพราะฉะนั้นถ้าจะรับบาดหลวงตาซาเท่ากับรับ
 สังฆราชฝรั่งเศสไปแล้ว ก็จะเป็นการเกินไป แต่ส่วนมอนซิเออร์เคอโซมอง
 นั้น ได้มีข้าราชการเจ้าพนักงานมาด้วยตามเกียรติยศ เพราะฉะนั้นไทย
 จึงจำเป็นต้องจ้กรับให้สมเกียรติยศที่มา

พอท่านหลวงเอ๋ยปากจะพูดให้ตรงกับความจริงในหนังสือ ขาดหลวง
 ตาชาห์แล้วว่าจะพูดอย่างไร จึงทำท่าเอะอะลุกขึ้นจากเก้าอี้จะเดินเข้าไป
 ในห้องข้างใน และพุกก็ท่านหลวงว่ามองซีเออร์ฝรั่งเศสช่วยปาลูจะเป็นใคร
 ขาดหลวงตาชาห์รู้จักไหม เมื่อครั้งมองซีเออร์เคอโซมองเป็นราชทูต
 มาด้วยขาดหลวงตาชาห์เองก็อยู่ด้วย มองซีเออร์เฟเรอาก็ได้ มีจดหมาย
 ไปบอกว่า ไทยจะไ้จัดรับพระราชสาส์นเหมือนกับครั้งรับพระราชสาส์น
 ที่มองซีเออร์เคอโซมองได้เชิญมา เจ้าพระยาพระคลังก็ได้มีจดหมาย
 ไปหลายฉบับข้อความก็ตรงกันกับที่มองซีเออร์เฟเรอาก็ได้ ถ้าแม้ว่า
 ไทยจักการรับพระราชสาส์นคราวนี้จะลดพิธีแม่แต่เล็กน้อยแล้ว ขาดหลวง
 ตาชาห์จะไม่ยอมถวายพระราชสาส์นเป็นอันขาด ขอให้ผู้ใดมาแทนพระเจ้า
 กรุงสยามเพื่อพูดว่ากล่าวในเรื่องนี้ให้ตกลงกันเสีย หรือมิฉะนั้นขอให้
 ไทยจักการส่งขาดหลวงตาชาห์กลับไปยังเมืองมริคเสียเถิด เพราะเรือรบ
 ฝรั่งเศสจะไปถึงอยู่แล้ว ท่านหลวงได้พับหนังสือแล้วลากลับไป

แต่ก่อน ๆ มาช้า ๆ นานเข้าพเจ้าไ้เคยไปบ้านออกญาพิพัฒน์เพื่อไป
 ฟังข่าวคราวต่าง ๆ ในวัน ๑ ข้างเจ้าไ้ได้ ไปยังบ้านออกญาพิพัฒน์พร้อมด้วย
 ฝรั่งเศสแปงเฮโรคามเคย ยังเชิญเป็นเวลาประจวบกับวันที่ท่านหลวงผู้นั้น
 ไปหาออกญาพิพัฒน์เพื่อไปรายงานการที่ได้พูดจาโต้ตอบกับขาดหลวง
 ตาชาห์ เวลาที่ท่านหลวงเข้าไปหาออกญาพิพัฒน์นั้นดูน่าตมมาก ท่านหลวง
 ได้กระหึกระหอยเข้าไปและเล่าถึงการที่ขาดหลวงตาชาห์โกรธมากเกิน
 กว่าความจริง ท่านหลวงไ้เล่าว่าขาดหลวงยังไม่ทันฟังอ่านหนังสือ

ถึง ๓ บรรทัด ก็ลุกขึ้นเก็บขามท่านหลวงเข้าไปในห้องใน โดยมีภริยา
 ไทยะและทำท่าย่างๆ ด้วย แล้วท่านหลวงก็ยื่นคำขอของบาทหลวง
 ตาซาซึ่งไท้จักไว้ ออกญาพิพัฒน์ไต่ถามอย่างอย่างแล้วก็เข้าไปในวัง ท่าน
 หลวงก็ตามเข้าไปด้วย

บาทหลวงตาซาไต่ถามข่าวจากไทยอยู่สองหรือสามวันแต่ก็หาได้
 มีใครมาไม่ ในระหว่างนั้นออกญาพิพัฒน์ไต่ให้คนไปสืบที่แขวงซึ่งแบ่ง
 เซโรล่าม ว่าบาทหลวงตาซาจะพศอย่างไรบ้าง แต่แล้วมาก็ได้ตอบเสมอ
 ว่าบาทหลวงตาซายังคงยืนอยู่ตามทไต่พักไว้ ไม่ไต่เปลี่ยนความคิดเลย
 ภายหลังออกญาพิพัฒน์ไต่ให้คนมาบอกข้าพเจ้าว่าออกญาพิพัฒน์จะไปหา
 บาทหลวงตาซาเอง ออกญาพิพัฒน์ไต่ไปหาบาทหลวงพร้อม กับ
 ข้าราชการผู้ใหญ่อีกคน ๓ มียศเป็นออกญาเหมือนกัน ก่อนที่ออกญาทั้ง
 สองจะไปพบกับบาทหลวงตาซานั้นไต่แวะเข้าไปยังวัดแห่งหนึ่งซึ่งใกล้กับ
 บ้านภายใน เพื่อปรกษาหารอกันก่อน ครั้นข้าพเจ้าได้ไต่ถึงวัดก็มีคนมา
 บอกให้ข้าพเจ้ารออยู่ก่อนแล้วมาบอกอีกให้ข้าพเจ้าล่วงหน้าไปก่อนเถิด อีก
 สักครู่ ๑ ออกญาทั้งสองก็ไปถึงแต่ไต่ว่าจะไต่ลงมือพูดหากันก็ถึงบ่าย ๔ โมง
 ออกญาพิพัฒน์ซึ่งมีตำแหน่งต่ำกว่าออกญาอีกคน ๑ เป็นผู้ไต่ออกหน้าพูดจา
 ไต่ตอบ ออกญาพิพัฒน์ไต่ตั้งคนแสดง ความเสียใจว่ากระที่เจ้าพระยา
 พระคลังช่วยนั้นไต่ทำให้การทั้งหลายชักช้าไป แล้วก็แนะนำการต่างๆ
 เป็นความอย่างเดียวกับที่ท่านหลวงไต่มาพูดครั้ง ๑ แล้ว บาทหลวงตาซา
 จึงไต่ถามชนว่า การที่ออกญาทั้งสองมาในคราวนี้ พระเจ้ากรุงสยาม

ใช้ให้มาหรือเจ้าพระยาพระคลังใช้ให้มา ครั้นออกญาพิพัฒน์ตอบว่าเจ้า
 พระยาพระคลังใช้ให้มา ยาคหลวงตาซาจึงได้ท้อเป็นใจความคล้าย
 กยที่ได้ออกไปกับท่านหลวงครั้ง ๓ แล้ว ยาคหลวงตาซาได้พยายาม
 ชี้แจงให้เห็นว่าพระราชสาสน์ที่ยาคหลวงตาซาเชิญมาคราวนี้ กับพระ
 ราชสาสน์ที่มองเซนต์เยอร์ฟรังซ์ว่าลาญเชิญมานั้นต่างกันจะมาเทียบกัน
 ไม่ได้ เพราะพระราชสาสน์ที่มองเซนต์เยอร์ฟรังซ์เชิญมานั้นเท่ากับเป็น
 หนังสือแนะนำฝากฝังเท่านั้น แต่พระราชสาสน์ที่ยาคหลวงตาซาเชิญ
 มาคราวนี้ เป็นพระราชสาสน์ที่เกี่ยวกับราชการในระหว่างพระเจ้า
 แผ่นดินต่อพระเจ้าแผ่นดิน และเกี่ยวกับพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้า
 แผ่นดินทั้งสอง

ในระหว่างที่ทะเลาะกันอยู่ช้านานนั้นออกญาทั้งสองได้ออกมาจากมา
 หลายคำที่ทำให้เขาใจได้ว่าไทยมีความสงสัยยาคหลวงตาซา ซึ่งทำให้
 ท่านยาคหลวง โกรธมากและก็ควรจะโกรธอยู่บ้าง ยาคหลวงตาซาได้
 กลับโทษะอยู่ช้านานจนที่สุดทนไม่ได้ ก็ปล่อยโทษะ ออกมา และได้
 พดหลายหนว่าไทยได้สัญญาว่าจะจัดการรับรองยาคหลวงตาซาเหมือน
 เมื่อครั้งรับมองซีเออร์เทอ โชนอง แต่ไทยปฏิเสธซึ่งเป็นการที่ไทยไม่
 รักษาวาจาเลย แต่อย่างไรก็ตามไม่เห็นจำเป็นจะต้องวุ่นวายอย่างใด
 เพราะยาคหลวง ตาซาไม่ได้มุ่งหมายจะข่มขืนให้ ไทยรับพระราชสาสน์
 ขอแต่ให้ ไทยอนุญาตให้ยาคหลวงได้กลับไปเป็นแล้วกัน เพราะเรอรว

ฝรั่งเศสก็จวนจะมาถึงเมืองมริคแล้ว เพราะฉะนั้นจะตกลงกันอย่างไร
 ก็ขอให้รีบตกลงกันเสีย และขอให้นำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม
 ให้ทราบโดยทันทีว่าบาทหลวงคาซาโตมาถึงท่านภายในแล้ว (ในทันที ควร
 จะกล่าวสักหน่อยว่าความจริงอะไร ๆ พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงทราบหมด
 ทุกอย่าง และที่ออกญาพิพัฒน์ทำการอย่างใดก็โดยกระแสรับสั่งของ
 พระเจ้ากรุงสยามทั้งสิ้น เพราะไม่มีใครไปปลุกษาหาหรือเข้าพระยา
 พระคลังเลย ด้วยความเห็นของเจ้าพระยาคลังไม่ต้องทูลพระอัครยาชัย)

ออกญาทั้งสองก็ลากลับไปและพาล่ามไปยังวัดด้วย ออกญา
 ทั้งสองได้เป็นอุระเจตถ้อยคำที่บาทหลวงคาซาโตชี้เหตุผลต่าง ๆ และคำ
 โต้ตอบลงในสมุดเพื่อนำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ กว่าจะตกลง
 สมุดเสร็จก็เกือบสว่าง

เวลาล่วงไปได้อีกสามหรือสี่วันก็ยังไม่ตกลงอย่างไรกัน ด้วย
 ทางในวังกำลังคิดหาเรื่องที่จะแก้ตัวออก เพื่อจะยกเหตุผลที่จะไม่ต้องทำ
 พิธีบวชพระราชาสาสนน การที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเหตุที่พวกศัตรูได้คิดอ่าน
 ขนโดยแข็งแรงว่าพระราชาสาสนนเป็นหนังสือเก่าที่มีมาสำหรับถวายพระเจ้า
 แผ่นดินองค์ที่สวรรคต แต่ฝรั่งเศสต้องการส่งกองทัพเรือมายังเมือง
 มริคจึงเอาพระราชาสาสนนขึ้นมาอ้าง เพราะในเวลานั้นไม่จำเป็นที่ฝรั่งเศส
 จะต้องแต่งทูตมาเลย ความที่เป็นจริงในเรื่องนักคอบบาทหลวงคาซาโต
 หนีข้อที่เรวกว่าราชทูต แต่ก่อนบาทหลวงคาซาโตเห็นว่าไม่จำเป็นจะต้อง
 อ้างตัวเป็นทูตจริง

พวกไทยก็เกรงกองทัพเรือฝรั่งเค็สอยู่ แต่ก็ยังไม่ยอมที่จะทำพิธีรับ
ราชทูตซึ่งมามีเปล้าหาได้มีเครื่องราชบรรณาการมา ตามประเพณีของ
ฝ่ายขวั้นออกไม่ เพราะฉนั้นไทยจึงต้องการลดการวิจัยรองให้น้อยกว่าที่เคย
รับราชทูตครั้งก่อน ๆ แต่ฝ่ายบาทหลวงคาซาจะต้องการให้เพิ่มให้มาก
ยิ่งกว่าเก่าขึ้นไปอีก

ภายหลังท่านออกญาทั้งสองได้กลับมาหาบาทหลวงคาซาอีกแจ้งว่า
เจ้าพระยาพระคลังใช้ให้มา คราวนี้ได้ออกหนังสือมาขยับหนังสือซึ่งยกเหตุผล
ต่าง ๆ และแจ้งว่าใครรับคำสั่งมาให้อ่านหนังสือให้บาทหลวงฟังโดย
ตลอด ในหนังสือฉบับนี้อ้างเหตุผลอย่างเดียวกันที่ใครพูดกันมาแล้ว
และผลที่สุดก็ลงรอยเต็มมันเอง จนบาทหลวงคาซาก็สิ้นไทยะไม่ใคร่จะไป
ไปกระซอกเขาหนังสือออกจากมือสามแล้วนั่งทบทวนหนังสือแล้วและบอกว่า
ภายหลังจึงจะคนให้ ออกญาทั้งสองได้ชักใช้ไล่เลียงถึงพระราชสาสน
ว่า พระราชสาสนนั้นประทับตราอย่างไร หีบที่บรรจุพระราชสาสน
มาเป็นหีบอย่างไร และใครถามข้ออื่น ๆ ซึ่งทำให้ต่างคนทะเลาะโต้เถียง
กัน บาทหลวงคาซาจึงใคร่พูดชักออกดังที่ใครพูดมาแล้วว่า บาทหลวงไม่มี
ความปรารถนาที่จะข่มขืนให้ไทยรับพระราชสาสนอย่างไรเลย ขอแต่ให้
ไทยอนุญาตให้บาทหลวงไปกลับไปแล้วกัน ออกญาพิพิคมจึงตอบ
ว่าการที่จะให้บาทหลวงคาซาไปเช่นนั้นเป็นการผิดแบบธรรมเนียม
และเท่าที่ข่มขืนให้บาทหลวงทำความผิดอีกครั้ง ๓ เหมือนที่บาทหลวง
ไปทำความผิดมาแล้วที่ใดลงเรือพ้อคามาเมืองมริคแต่ชก่อน ๆ นั้น

เพราะฉะนั้นถ้าทำผิดอีก น่ากลัวพระเจ้ากรุงฝรั่งเค็สจะลงพระราชอาญา
 ฆาตหลวงตาซาจึงตอบว่า “จริง แต่ขอให้ข้าพเจ้าไปเถิด ข้าพเจ้ามี
 ความยินดีที่จะไปรับพระราชอาญา แต่ก็จะจะได้เห็นกันว่าใครจะเป็นผู้
 รับพระราชอาญาแน่ ข้าพเจ้าหรือผู้ที่ทำการร้ายต่อพวกเราแน่” ใน
 คราวที่ท่านหลวงโตคำมท่านออกญาทั้งสองมาด้วย และท่านหลวงสอก
 ปากเข้ามาพูดไม่หยุดเลย ฆาตหลวงตาซาจึงได้ตะหวาคเอาแล้วพูดว่า
 “อย่างไรกัน ท่านเป็นแต่เพียงหลวงซึ่งเจ้าพระยาพระคลังใช้มาเท่านั้น จะ
 มากล้ำสอกปากพูดไม่หยุด ต่อหน้าท่านออกญาทั้งสองซึ่งมาแทนพระเจ้า
 แผ่นดินทศเคียวหรือ ขอให้ห้ามขยำให้คนนพคอีกต่อไป และอย่ามาให้
 ข้าพเจ้าเห็นหน้าอีกเลย” การที่เกิดอะระยาตหมางกันเช่นนั้นเหมือน
 จะเป็นด้วยเจตนาของไทยที่จะให้เป็นที่นี้ เพราะท่านออกญาทั้งสองมิได้
 ทำอะไรนอกจากนั่งหิวเพราะเท่านั้น แล้วออกญาทั้งสองได้พูดกับฆาตหลวง
 ว่าจะทำอย่างไรก็จึงจะไกลคพธรรยลงบ้างเล็กน้อย ฝ่ายฆาตหลวงตาซาก็
 ยกเหตุผลมาอ้างให้เห็นว่าควรจะทำพิธีพระราชสาสนให้ใหญ่โตยิ่งกว่า
 เก่าขึ้นไปอีก ออกญาทั้งสองลุกขึ้นแล้วพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นท่านฆาตหลวง
 อยู่ทนกับพระราชสาสนต่อไปเถิด เราจะไต่มีหนังสือถึงท่านผู้อำนวยการ
 มาแดง” ฆาตหลวงตาซาจึงร้องขึ้นว่า “ข้าพเจ้าไม่รู้จัก มองซีเออร์
 มาแดง มองซีเออร์มาแดงไม่มีหน้าที่จะมาเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ข้าพเจ้า
 ขอร้องให้ท่านรับส่งข้าพเจ้ากลับไปเถิด เพราะถ้าเรอรวยฝรั่งเค็สโตมาได้
 ถึงเมืองมริคและไม่ได้อเห็นข้าพเจ้าก็จะทำให้เขารอนใจอย่างยิ่ง และบางที

เรอรรจะถงเมืองมวคแลวกัจะเปนไค” แลวบาคหลวงตาซาไค้อนนวน
 ทานออกญาอึกครง ๑ ขอไคทานออกญาไค้นำความกราบทลพระเจ้ากรุง
 สยามไค้ทรงทราบ แลขอไค้จัดการอย่างไคอย่างหนึ่งไค้การท้งปวงไค้
 เปนทเวยบรอย เพราะบาคหลวงเชือว่าพระเจ้ากรุงสยามเปรีบประค
 พระอาทิตย เมื่อพระอาทิตยสองมาแลวเมชมหมอกแลความลำยาก
 ท้งปวงคงจะหายสูญไปหมค บาคหลวงจึงหวังในพระบารมีของพระเจ้า
 กรุงสยามไค้จะไค้การท้งปวงไค้ลงรอยเปนทเวยบรอยค้อไป

ทานออกญาท้งสองจึงลาถลไปแลไค้ไปแวะท่วคเพื่อจัดการ
 รวบรวม ถ้อยคำ ไค้ไค้พูดไค้ตอบกัน ลงสมุคตั้งไค้ ทำแต่ครั้งก่อนมาแลว
 ในวันออกญาพิพฒไค้เรียกฝรั่งชวแปงเซโรมาถามว่า “ถ้าไทยจะค้อง
 การรบพระราชสาสนแต่บาคหลวงไม่ยอมมอบไค้ตั้งว่าเช่นนี้ บาคหลวงจะ
 ทำประการไค้ จะเอาพระราชสาสนเผาไฟหรือจะเอาไปทิ้งน้ำอย่างไค้”

ตั้ง แต่ออกญาท้งสองไค้มาไค้ไค้เถียงกับบาคหลวงตาซาครั้งหลังน
 ค่อนนมาฝ่ายไทยกันงเงยบเอาที่เคียว และมีเสียงเล้าลือเซ่งแซ่ไป
 หมคว่าไทยจะไม่ยอมรบราชทูต แลยังมีเสียงลืออันน่าเกลียดไม่น่า
 พงยงกว่านอ ก ฝ่ายบาคหลวงตาซากัค้องทนอย่างแคคอย และมีควม
 เสียใจมากทไค้เซอใจในวาจาของไทยเกินไป แต่ในระหว่างนไทยก็ยง
 คงเตรียมมจคบ้านชงอยู่ในถนนของพวกแขกมว และยงคงเตรียมการ
 อย่างอื่น ๆ อึกหลายอย่าง ตามปรกติออกญาพิพฒก็ไค้คนไปลือท
 ลำมอยู่เสมอ ๆ ว่า บาคหลวงตาซาพูดว่าอย่างไค้บ้าง แลวันหนึ่ง

ฝรั่งเศสแบ่งเฮโรไปหาออกญาพิพัฒน์ ออกญาพิพัฒน์จึงพดขันธ์ว่า “การ
 ทักษะหลวงตาชามาคราวนี้เป็นกรให้รายต่อข้าพเจ้าอย่างขง” การที่
 ออกญาพิพัฒน์พดขันธ์จึงทำให้เป็นทหน้าสงสัย ว่าการทคคจะทศรียาตหลวง
 ตาชาตามแบบอย่างที่เคยรับมองเช่นเยอรมันฝรั่งเศสยาลันนั้น คงจะเป็นความ
 คคคของออกญาพิพัฒน์กรายทลแนะนำนั้นเอง เพราะเมอชนตนเจ้าพนก
 งารกโคเตรียมการทศรียาตหลวงคนนตามแบบอย่างที่เคยรับมองซีเออร์
 เดอโซมอง และมองซีเออร์เดอลาลูแบอย์แล้ว เพราะฉนั้นพระเจ้า
 แผ่นดินทรงเห็นว่า คำแนะนำของออกญาพิพัฒน์ไม่เป็นการสำเร็จอย่างใด
 จึงโทษว่า ออกญาพิพัฒน์ทำการไม่ถูก เพราะเหตุฉนั้นเองออกญาพิพัฒน์จึง
 สลคใจอยู่เสมอและข่มอยู่ไม่ขาดว่า ยาตหลวงตาชาหวกอมาก จน
 ออกญาพิพัฒน์จวนจะคองถูกข่มอยู่แล้ว

มองซีเออร์เฟเรอคคจัดการ

แต่จะอย่างไรก็ตามเวลาก็ล่วงไปททและยาตหลวงตาชาก็รำคาญ
 ทสก ยาตหลวงตาชาจึงได้ คคเขียนเรื่องราวเพอถวายพระเจ้ากรุงสยาม
 แต่ออกญาพิพัฒน์ก็พดว่า ข้อความในเรื่องราวนี้ก็ไม่ผิดแปลกอะไรก็
 ทโคพดกันมาแล้ว เพราะฉนั้นถาจะถวายก็ไม่ใช่ประโยชน์อะไร ใน
 การทไทยคและชานนี้คงจะเป็นค้วยในวังจะมีพธิใหญ่และมีงารหลายวัน
 แต่อย่างไรก็คคสังเกตคการงารไม่เป็นที่เรียบร้อยเลย ถาจะคคคหน้า
 ของออกญาพิพัฒน์แล้วก็จะคองรู้สกโคไว้ว่า พระเจ้ากรุงสยามคงจะไม่

สหายพระทัย เพราะในเวลา^{นี้}ไม่มีใครกล้ารอนหน้าและไม่มีใครพูดถึง
 พระราชสาสน์เลย ข้าพเจ้าก็ออก^{ไป}รู้สึกครั้นคร้ามอยู่^{อย่าง} แต่ถึง
 ington ถ้าจะไม่จัดการเสียเลยการก็ไม่ดำเนินไปได้ ข้าพเจ้าจึงได้ตก
 ลงในใจจะไปหาออกญาพิพัฒน์พร้อมด้วยฝรั่งชัวแปงเฮโร (เพราะบิดา
 ของฝรั่งชัวแปงเฮโรประจำอยู่กับบาทหลวงคาซาทากานาญ) ข้าพเจ้า
 ได้ไปลงบ้านออกญาพิพัฒน์ เห็นท่านผู้^{นี้}กำลังทำธุระที่จะมีทองตราตั้ง
 เจ้าเมืองมริคคนใหม่ และมีทองตราส่งไปยังเจ้าเมืองตะนาวศรีซึ่ง
 เป็นหัวหน้าของเจ้าเมืองมริค ให้ทำข้อม ทำกินขึ้น ให้เกณฑ์คนมา
 ฝึกหัด ให้เกณฑ์คนเท่านั้นพันสำหรับไปตีและห้ามเสนา ให้เตรียมคน
 ไว้ให้พร้อมและอย่าให้คนเหล่านี้กระจ่ายไปได้ และออกญาพิพัฒน์ก็
 เอาแผนที่เมืองมริค เมืองตะนาวศรี มาตรวจและได้ คัดลอกแผนที่เพื่อนำ
 ผนวดย การที่ไทยเตรียมการอยู่เช่นนี้ก็พอเห็นได้ว่า เพราะคิดจะ
 สู้กองทัพเรือฝรั่งเศส ถึงกับเกณฑ์คนส่งไปช่วยเมืองมริคก็มี

ออกญาพิพัฒน์ในระหว่างที่ทำธุระอยู่นั้น ไทหันมาพูดกับข้าพเจ้า
 ว่า “ทำไมท่านจึงหายไปไม่เห็นมาหาข้าง บาทหลวงพูดว่าอย่างไร
 บ้าง” ข้าพเจ้าจึงตอบว่า บาทหลวงคาซาฯยังคงยืนคำอยู่ตามเดิมนั่นเอง
 เพราะบาทหลวงเชื่อมั่นในพระราชโองการที่ให้ไปเชิญบาทหลวงมา เพราะ
 คนบาทหลวงคาซาฯจึงมีความปลื้มใจที่ไท มาฟังไทยปฏิเสศขอที่ รบรอง
 ไว้ทั้งปวง เพราะขอรับรองเหล่านี้เท่ากับปล่อยให้บาทหลวงมายังเมืองไทย
 บาทหลวงคาซาฯจึงเร่งขอให้ ไทยจัดการส่งให้บาทหลวงกลับไป หรือ

มีคนนั้นก็ขอให้ออกมาโดยเร็วว่าไทยจะคิดการอย่างไรต่อไป

ออกญาพิพัฒน์ไต่ถามตรองอยู่สักครู่หนึ่งจึงพูดกับข้าพเจ้าว่า “ท่าน
จงไปหาบาทหลวงคาซา ก็ที่อ่านพยายามพูดจาอย่างใดที่จะให้บาทหลวง
คาซาขอมลภพอิสรยพระราชสาสน์ ครองรัชมองซิเออร์เคอโซมองลงเสียบ้าง
และข้างฝ่ายเราที่จะเพิ่มอิสรย ครองรัชมองซิเออร์ฟรังซัวลาตูซันบ้าง”
ข้าพเจ้าได้ถือออกขอตัว โดยบอกกับออกญาพิพัฒน์ว่า ถ้าจะให้ฟรังซัว
แปงเฮโรไปก็พอแล้ว แต่ออกญาพิพัฒน์ไม่ยอมจะบังคับให้ข้าพเจ้าไป
ให้จึงไต่และกำชับด้วยว่า ในเรื่องนี้อ่าให้บาทหลวงคาซารู้ว่า ออก
ญาพิพัฒน์ใช้ให้มา แต่ให้เป็นที่ว่า ความคิดนี้เป็นความคิดของข้าพเจ้า
เอง ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องบอกให้ออกญาพิพัฒน์
รู้ตัวเสียแต่ชั้นต้น ว่าในข้อที่เกี่ยวกับพระราชสาสน์นั้น คนอื่นจะรับ
ไม่ได้เป็นอันขาด แต่จะต้องถวายตรงต่อพระหัตถ์ เพราะฉะนั้นในข้อ
นี้ทำอย่างไร ๆ ก็จะไม่ไหวไม่ได้ ออกญาพิพัฒน์จึงตอบว่า “ไปเถิด
แต่ขอให้ไปจัดการอย่างดีที่สุดที่จะทำได้ เพราะไม่ควรจะให้พระราช
ไมตรีซึ่งไทยคบคิดต่อกันมาหลายปีแล้ว ขาดลงไต่เพราะเหตุที่มากแตก
ร้างกันเช่นนั้น”

ข้าพเจ้าจึงไต่ไปหาบาทหลวงคาซา และได้แนะนำให้บาทหลวง
ย่อความในพระราชสาสน์สั่งให้ไทยทราบ ส่วนการที่จะรับรองบาทหลวง
คาซาจะควรมีพิธีใหญ่โตหรือเล็กน้อยสักเพียงไร ควรมอบให้เป็นพระ
กฐินของเจ้ากรุงสยามดีกว่า ตามความแนะนำของข้าพเจ้าเช่นนี้บาทหลวง

คาซาคเห็นด้วย เมื่อขาดหลวงได้รบปากว่าจะทำตามคำแนะนำของ
 ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ยกขบวนทัพและขาดหลวงก็เห็นชอบด้วย ข้าพเจ้า
 จึงได้ลาขาดหลวงคาซาคและได้พามองซีเออร์แวงซังแยงเฮโร เพื่อไปหา
 ออกญาพิพัฒน์ด้วย ไปตามทางข้าพเจ้าได้อธิบายให้แวงซังแยงเฮโรเห็น
 ถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นจากการที่จะแตกร้างกันนี้ ซึ่งจะเป็นการทำให้
 ขาดหลวงเคอตาเซซและขาดหลวงคาซาคเสียชื่อ และทำให้พระเจ้ากรุง
 ฝรั่งเศสหมดศรัทธาในคนทั้งสองนี้ และได้อธิบายต่อไปว่า พระ
 เจ้ากรุงฝรั่งเศสมีอำนาจมาก เพราะฉะนั้นไม่ควรจะทำให้กริ้ว และ
 ถ้าจะต้องการให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสรับพระราชสาสน์คอบของไทยโดยดี
 แล้วก็ไม่ควรจะใช้คนสนิทขาดหลวงคาซาค ข้อต่าง ๆ เหล่านี้ข้าพเจ้าได้
 แนะนำให้แวงซังแยงเฮโร อธิบายชี้แจงให้ออกญาพิพัฒน์เข้าใจโดย
 เลือดยศ

รุ่งขึ้นเวลาเช้า ข้าพเจ้าก็ขยับแวงซังแยงเฮโร ได้ไปยังห้องว่าราชการ
 การของออกญาพิพัฒน์ แวงซังแยงเฮโรจึงได้อธิบายชี้แจงให้ออกญา
 พิพัฒน์ฟังตามข้อความต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้แล้ว แวงซังแยงเฮโร
 จึงส่งเรื่องราวของขาดหลวงคาซาคให้แก่ออกญาพิพัฒน์ ๆ ได้อ่านแล้วก็
 ทรงเรื่องราวลงกบพนแล้วพูดว่า เรื่องราวฉยชนกมีแต่ใจความซ้ำกัน
 อยู่นั่นเอง ข้าพเจ้าจึงได้เล่าให้ออกญาพิพัฒน์ฟังถึงความที่ข้าพเจ้าได้
 ไปตกลงกับขาดหลวงคาซาค ออกญาพิพัฒน์จึงตอบว่า “ก็แล้ว ให้

ท่านเขียนมาเป็นตัวหนังสือเช่นชื่อของท่าน ให้เขียนมาโดยละเอียดให้
 แน่แจ่มแจ้ง และจะเอาข้อความในเรื่องราวของบาทหลวงตาซาแทรกลงไป
 บ้างข้างชอกก็ได้” แล้วออกญาพิพัฒน์ก็ให้ข้าพเจ้าคิดว่าจะควรเอาข้อความ
 ของบาทหลวงตาซาลงข้อใดบ้าง ข้าพเจ้าก็ไตร่ตรองกลับมาและได้
 จดการเขียนข้อความที่ตกลงกันนั้นอย่างคดสลับที่จะเขียนได้ ฟรังซัวแปง
 เขโรจึงนำหนังสือไปส่งให้ออกญาพิพัฒน์ฯ ได้ อ่านแล้วดูพอใจมาก แต่
 พุดว่า น้ากสิ่วพระเจ้ากรุงสยามจะไม่โปรดทำไรนัก แล้วออกญา
 พิพัฒน์ก็ส่งหนังสือไปให้เจ้าพระยาพระคลังฯ เจ้าพระยาพระคลังก็
 ส่งให้น้าชนถวาย ฟรังซัวแปงเขโรเห็นเป็นโอกาสจึงสีกิตเจ้าพระยา
 พระคลังให้รู้สึกในกำลังและอำนาจของประเทศฝรั่งเศส เจ้าพระยา
 พระคลังจึงได้ให้ฟรังซัวแปงเขโรกลับไปหาออกญาพิพัฒน์ และพุดว่า
 “ท่านจงไปเล่าให้ออกญาพิพัฒน์ฟังถึงอำนาจและกำลังของประเทศฝรั่งเศส
 บ้าง เพราะชอนเป็นเรื่องที่สำคัญมาก”

บาทหลวงตาซาเข้าเฝ้า

รุ่งขึ้นเวลาเช้า ออกญาพิพัฒน์ได้เข้าไปยังพระราชวัง เพื่อนำ
 หนังสือของข้าพเจ้าชนถวายพระเจ้ากรุงสยาม ทรงเห็นชอบด้วยและ รับผิดชอบ
 ว่า “เหตุที่บาทหลวงจึงไม่พูดเช่นนั้นแต่เช่นนั้นก็แล้ว” แล้วรับผิดชอบ
 ในเคยวนนเองให้ จดการรับรองราชทูตต่อไป

ส่วนตัวข้าพเจ้าก็ไปยังบ้านออกญาพิพัฒน์แต่เช้าเหมือนกัน เพื่อ
 ฟังข่าวว่าหนังสือของข้าพเจ้าได้เกิดผลอย่างไรบ้าง เมื่อไปพบออกญา

พิพัฒน์นันทน์ท่านปลมอย่างที่สุด และทเล้าอะไรต่ออะไรต่าง ๆ นนคเหมือน
 พวกเราจะได้ช่วยให้ออกญาพิพัฒน์ได้พ้นจากความลำบากอย่างสาหัสและ
 พควว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานเงินหมื่นหรือยี่หมื่นก็จะไม่ยินดี
 เท่ากับที่ยินควาเรื่องนี้เป็นทคกลางกันแล้ว แล้วออกญาพิพัฒน์ได้บอกให้
 ข้าพเจ้าไปหาบาทหลวงคาซาแจ้งให้ทราบว่า ฟรังซิสพระเจ้ากรุงสยาม
 จะได้โปรดให้ไปทำความตกลงกับบาทหลวงคาซาถึงการที่จะเช่าเฝ้า ใน
 วันนั้นเองตอนกลางคืน ออกญาพิพัฒน์ได้ให้คนมาบอกให้ข้าพเจ้าไปรอ
 อยู่ทประตูเมืองในวันพรุ่งนี้เวลาเช้า ๒ โมง (๘ ก.ท.) พร้อมด้วยฝรั่ง
 ชั่วแปงเฮโร เพื่อจะได้ไปหาบาทหลวงคาซาที่คานาณั ในคราวนี้
 ออกญาทั้งสองได้ทำท่าทางถวิลยากกว่าครั้งก่อน ๆ มาก และได้
 ตั้งต้นพูดโดยอ้างพระราชโองการว่า บาทหลวงคาซาอย่าได้คิดว่าไทย
 จะยอมทำให้ผิดประเพณี เพราะกลัวกองทัพเรือ ถึงจะมีกองทัพเรือ
 หลายกองก็จะได้ไม่ทำให้ผิดธรรมเนียมไปได้ และการที่ได้ออกเรือเสีย
 เวลาตั้งแต่บาทหลวงคาซามาถึงนั้นเป็นความผิดของบาทหลวงเอง และ
 เมืองารพธิในวงได้ทำเสร็จแล้วเมื่อใด ก็จะได้เสด็จออกแขกเมืองให้
 บาทหลวงเฝ้า

แล้วออกญาพิพัฒน์จึงได้อธิบายถึงวิธีที่จะเชิญพระราชสาสน์และ
 ระเบียบที่จะเช่าเฝ้า ตามระเบียบขนบาทหลวงคาซาไม่ยอมอยู่สามหรือสอง

๑ คือพิธีโสกันต์พระราชบุตรของพระเจ้ากรุงสยาม พิธีนี้ทำ
 กันใหญ่โตมิ่งารถึง ๘ วันจึงได้เสร็จ

และขอเพิ่มเติมอีกหลายอย่าง ออกญาทั้งสองรับรองว่าจะนำข้อความ
เหล่านี้ไปกราบทูลให้ทรงทราบ ภายหลังก็โปรดให้เป็นไปตามประสงค์
ของบาทหลวงคาซาทุกประการ

แล้วบาทหลวงคาซาจึงได้นำหนังสือสัญญามาให้ออกญาทั้งสองดู
สองฉบับ ๆ ๓ เป็นสัญญาเกี่ยวด้วยการค้าขาย อีกฉบับหนึ่งเป็นหนังสือ
สัญญาทางพระราชไมตรี สัญญาทั้งสองฉบับนี้เป็นหนังสือสัญญา
ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ได้พระราชทานมอบไปกับบาทหลวงคาซา และ
พระราชทานอนุญาตให้บาทหลวงคาซาแก้ไขเพิ่มเติมครอนได้ตามแต่จะ
เห็นควร หนังสือสัญญานี้ได้ประทับพระราชลัญจกรของพระเจ้ากรุงสยาม
และเซ็นพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และบาทหลวงคาซากก็ได้ส่ง
สำเนาคำที่บาทหลวงคาซาจะกราบบังคมทูลให้ออกญาทั้งสองดู คำกราบ
บังคมทูลนั้นกล่าวถึงเหตุผลที่บาทหลวงคาซามาในคราวนี้โดยยืดยาวมาก
และได้เอาหัวข้อในพระราชสาส์นโดยย่อส่งให้ออกญาทั้งสองด้วย แต่ใน
ครั้งนั้นทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายบาทหลวงมิได้กล่าวถึงศรัทธาของสิ่งที่ย่า
ย่าในครั้งที่ ๓๓ เลยจนคำเดียว และศรัทธาฉบับนี้บาทหลวงคาซาก
ได้เชิญมาด้วยเหมือนกัน

ได้สังเกตว่าการที่บาทหลวงคาซามอบการรับรองอยู่ในพระราชระ
ของพระเจ้ากรุงสยามแล้วแต่จะทรงโปรดประการใดนั้น เช่นการที่
พระเจ้ากรุงสยามและข้าราชการทั่วไปขลิบใจเป็นอันมาก เพราะเข้าใจ
กันว่าบาทหลวงคาซาได้ทำความยอมแล้ว แต่จะอย่างไรก็ดีเป็นกรณีที่

แน่นอนว่าในเรื่องน่ายไทยมีความร้อนใจเป็นอันมาก โดยที่ไทยได้
 ดำเนินการในทางผิดในชั้นต้นมาแล้วอย่าง ๑ โดยกลัวว่าฝรั่งเศสจะ
 ทำการแก้แค้นอย่าง ๑ กลัวว่าในที่สุดจะต้องจำเป็นจำใจรับพระราชสาสน
 เท่ากับถกขังคดียังจะเป็นการอับอายแก่นานาประเทศอย่าง ๑ เพราะ
 ฉะนั้นเมื่อไทยได้ผิดพลาดต่าง ๆ จนที่สุดแล้วจึงจำเป็นต้องรับพระราชสาสน
 ที่จริงถ้าไทยได้ตกลงใจรับพระราชสาสนเสีย โดยที่แต่ชั้นต้นแล้วจะดีกว่า
 แต่หากว่าต้องผิดพลาดไปก่อนเพื่อให้ศัตรูของเราได้รับความอับอายเท่านั้น

เมื่อได้ทำพิธีเสกนักษัตรเสร็จแล้วก็ยังรอกันต่อไปอีกสามหรือสี่วัน ใน
 ระหว่างสามสี่วันนี้ก็มีคนล่อข่าวอนันนาเกลียดชังหลายอย่าง ครั้นมาเมื่อ
 ๒๘ เดือนมกราคม ได้มีหมายคำสั่งมาให้บรรดาชนต่างภาษา
 ทุกชาติทุกภาษาไปกระทำความเคารพต่อท่านราชทูตฝรั่งเศส และสั่ง
 บรรดาข้าราชการที่มีหน้าที่เห็นพระราชสาสนและนำขาศลวงเข้าเฝ้านั้นให้
 ไปรวมพร้อมกันที่สถานภายในตอนกลางคืน ครั้นเมื่อเดือน ๒๘ เดือน
 มกราคม พอพระอาทิตย์ขึ้น ได้มีกระบวนแห่พระราชสาสนไปตาม
 ลำนำตลอดจนถึงพระราชวัง กระบวนแห่มีเรือเล็กใหญ่เป็นอันมาก ตาม
 ลำนำทั้งสองฝั่งเต็มไปด้วยผู้คนยกยอกันคอยคู้ท่านราชทูตซึ่งมีเสียง
 พุดกันต่าง ๆ นา ๆ มาแต่ชั้นเดิม ครั้นมาถึงประตูพระราชวังก็ได้ขึ้น
 จากเรือ เจ้าพนักงานจริงใจเชิญพระราชสาสนขึ้นวอบกทอง และขุนนาง
 ผู้ซึ่งเคยมีหน้าที่ห้ามพระราชยานของพระเจ้าแผ่นดินก็ได้มาห้ามวอบุญ
 พระราชสาสนต่อไป ท่านขาศลวงท้าวขาศลวงเตอหลายเรือได้

เกิดคิดทำยพระวอ ข้าพเจ้ากับมองซีเออร์ยาโรเซย์และสามเนรมารีเซต์
 ได้ติดตามบาทหลวงตาซา ครั้นเค็รมาถึงเชิงขัฒจันท์ห้องพระโรงซึ่ง
 เป็นที่ประทับนั้น เจ้าพนักงานโตเชญพระราชสาสนลงจากพระวอขัฒจุลง
 ในพานแว่นฟ้าทองคำ บาทหลวงตาซาจึงได้ไปเชิญพานเค็รเข้าไปยัง
 ห้องพระโรง มีแต่บาทหลวงเคอလာบเรอย์เค็รตามเข้าไปด้วยคนเค็ยว
 เท่านั้น บาทหลวงตาซาเค็รปลางถวายค่านั้ปลางเป็นทอด ๆ ไปครบ
 ๓ ครั้งแล้วจึงได้ส่งพานพระราชสาสนให้บาทหลวงเคอလာบเรอย์เชิญไว้
 บรรดาขุนนางข้าราชการหมอบเฝ้าอ่รอบไป บาทหลวงตาซาได้ยื่น
 กราบบังคมทูลข้อความแต่สนั้ ๆ จึงได้เชิญพระราชสาสนส่งถวายพระเจ้า
 กรุงสยามแล้วได้ถอยหลังมาสองก้าวจึงไค่นั้ลงกับพรม พระราชโองการ
 ที่พระเจ้ากรุงสยามจะคั้ว่าอย่างไร และคั้กราบบังคมทูลคอบของ
 บาทหลวงตาซากั้ได้เขียนไว้เป็นตัวอักษรพร้อมแล้ว พระเจ้ากรุงสยาม
 มีพระราชคั้ว่าอย่างไร มีข้าราชการผู้ใหญ่คน ๑ รับพระราชโองการ
 มาบอกกับบาทหลวงตาซา และบาทหลวงตาซาคอบว่าอย่างไร ขั้
 ราชการผู้นั้เองก็นำคั้คอบของบาทหลวงขนกราบทูล
 ครั้นเสร็จพิธีออกแขกเมืองแล้ว บาทหลวงตาซากั้ออกมาจากที่
 เฝ้า พวกเรากั้ได้ไปสมทบกับบาทหลวง ในระหว่างที่เสด็จออกแขก
 เมืองนั้น ข้าพเจ้ากับมองซีเออร์ยาโรเซย์และสามเนรมารีเซต์ได้ไปนั่ง
 คอบอ่อยู่ในห้องคั้กับห้องพระโรงพร้อมด้วยข้าราชการชั้นที่ ๒ เพราะ
 เจ้าพนักงานไม่ยอมให้พวกข้าพเจ้าเข้าไปในที่ ๆ เสด็จออกแขกเมือง ถึง

บาดหลวงตาซาจะขอร้องอย่างไรเจ้าพนักงานก็หาขอมไม่ บรรดาชน
 ชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในเมืองไทยทุกคนได้ไปพร้อมกันอยู่ในถนนเพื่อคอยเข้า
 กระจับจ่อ แต่พวกฝรั่งเศสเหล่านั้นหาได้เข้าไปในบริเวณพระราชวัง
 ได้ไม่ ครั้นบาดหลวงตาซาออกจากที่เผ่าจึงได้ตรวจดูทั่วไป กล่าวคือ
 ตรวจดูจำนวนช้างม้า จำนวนขนนางข้าราชการและทหาร แล้วจึง
 พูดว่า การรับรองในเขตพระราชวังคราวนี้ใหญ่โตยิ่งกว่าครั้งราชทูต
 ก่อน ๆ เข้าเฝ้าหลายเท่า และบาดหลวงตาซาได้เล่าให้พวกข้าพเจ้า
 ฟังว่า พิศภุพระเจ้ากรุงสยามเคยเป็นทองทั้งพระองค์ และถ้าจะเปรียบ
 ก็คล้ายกับเป็นพระเจดีย์ยอดทอง และเล่าต่อไปว่าท้องพระโรงนั้นงดงาม
 มากประดับด้วยกระจกเงาที่โกลิ้งมาแต่ฝรั่งเศส ท้องพระโรงองค์
 พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันนี้โกลิ้งสร้างขึ้น แล้วเจ้าพนักงานได้นำ
 เสือขาวสองเสือมาพระราชทานบาดหลวงตาซา เสือนั้นเหมือนกับที่ได้
 พระราชทานแก่พวกเรา เว้นแต่เสือกพระราชทานบาดหลวงตาซาชนิด
 ก้นที่เป็นสีม่วงเท่านั้น เมื่อได้ออกจากพระราชวังแล้ว พวกเราก็ได้ตาม
 ทานบาดหลวงลงเรือ ๆ ได้ไปตามทางเดิมที่มานั้นเอง พวกเราก็เข้า
 ราชการไทยหลายคนได้ ไปส่งท่านบาดหลวงจนถึงที่พักซึ่งเจ้าพนักงานได้
 จัดเตรียมไว้ในถนนพวกแขกมัวร์

บาดหลวงตาซาไปหาเจ้าพระยาพระคลัง

ครั้นรับประทานอาหารค่ำเสร็จแล้วเจ้าพนักงานได้มาตามพวกเราให้
 ไปยังพระราชวังเพื่อไปแปลพระราชสาสน์เป็นภาษาไทย ข้าพเจ้าจึงได้

ไปพร้อมกันมองซีเอร์ยาโรเซียและฟริชัวแปงเฮโรและเจ้าพนักงานไร่
พาไปยังห้อง ๆ หนึ่งซึ่งเต็มไปด้วยขุนนางแก่ ๆ นั่งบนพรมเปียเซียตาม
ลำดับยศ เจ้าพนักงานไร่ไคเนาโคะเล็กซึ่งคลุมด้วยแผ่นเงินมาตั้งแล้ว
เจ้าพนักงานไร่ก็บอกให้พวกเรานั่งลงข้างโต๊ะเล็กนั้น ในทันทีนั้นเจ้า
พนักงานไร่เชิญพระราชสาสน์เข้ามาวางบนโต๊ะ วิถีที่เชิญพระราชสาสน์มา
นั้นคือเอาพระราชสาสน์ขว้างบนย่าและมิกสองและเคอร์องม ไทร้นำมาด้วย
พวกเราจึงไคเบศพระราชสาสน์ออกแปล เมื่อแปลเสร็จแล้วเจ้าพนักงาน
ไร่ไคเอาข้อความย่อที่ขาดหลงตาซาไคให้ไว้นั้นมาเทียบทาน ครั้นเห็น
ว่าข้อความตรงกันข้าราชการไทยก็แสดงความยินดี แล้วเจ้าพนักงาน
ไร่เชิญพระราชสาสน์ยกคำแปลกลับเข้าไปข้างในไคยังมีวิธให้อย่างเทียบ
กับเมื่อเชิญออกมา แล้วพวกเราไคลากลับมาย่าน

พระเจ้ากรุงสยามไครับสั่งไว้กับขาดหลงตาซาว่า ถ้าจะต้องการ
พูดอะไรไค ๆ ก็ให้ขาดหลงไปพบกับเจ้าพระยาพระคลัง แต่ห้าม
ของเราทั้งพ่อและลูกไคชดชองต่าง ๆ ไคอย่างว่าเกรงจะเป็นการรบกวน
เจ้าพระยาพระคลัง เพราะฉนั้นขาดหลงตาซาจึงไม่ได้ไปหาเจ้าพระยา
พระคลังถึงหวงไวเพื่อจะไคไปพูดจาถึงการต่าง ๆ ให้เป็นการเสร็จไป
เวลาไคล่วงไปสองสามวันก็ยังมีหาไคจัดการอย่างไคไม่ อยู่ไค ๆ ไค
ไม่ทันรู้ตัวเจ้าพนักงานไร่ก็มาตามพวกเราให้เข้าไปยังพระราชวัง เพื่อไป
แปลพระราชสาสน์ที่พระเจ้ากรุงสยามจะไคตอบไปยังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
เป็นภาษาฝรั่งเศส ที่จริงพระราชสาสน์ฉบับนั้นในชั้นเดิมไทยก็ไคตั้งใจจะให้

ฝรั่งเศสแปลเฮโรแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส ข้าพเจ้ากับมองซีเออร์ยาโรเซียบ
 จึงได้เข้าไปยังพระราชวังและได้แปลพระราชสาสนเป็นภาษาฝรั่งเศส ร่าง
 ที่พวกเราเขียนไว้นั้นเจ้าพนักงานเรียกเอาไว้หาคนให้เราไม่ แต่ข้อความ
 ที่หลายนั้นเราก็จำไว้ขึ้นใจทั้งหมดแล้ว เมื่อพวกเราได้ออกจากในวัง
 แล้วก็ได้เลยไปรับประทานอาหารว่างกับยาศหลวงคาซา การที่ไทย
 ได้เขียนพระราชสาสนตอบโดยยังไม่ทันได้พูดว่าอย่างไรกันเช่นนั้นก็ต้อง
 ชมเชยสักขัญญาอยู่ข้าง ครั้นภายหลังยาศหลวงคาซาได้หาเวลาและ
 โอกาสไปหาเจ้าพระยาพระคลังจึงได้ แต่พวกเราหาได้ไปด้วยไม่ เมื่อ
 ได้พูดทักทายปราศรัยแสร้งไมตรีซึ่งกันและกัน และเจ้าพระยาพระคลัง
 ได้เลยเสร็จแล้ว ยาศหลวงคาซาก็จะเอ่ยพูดถึงการงารักยท่านเสนาบดี
 เจ้าพระยาพระคลังจึงตอบว่า พระราชสาสนของพระเจ้ากรุงสยามที่จะตอบ
 ไปยังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้นได้เขียนเสร็จแล้ว ในพระราชสาสนนั้นได้
 กล่าวถึงข้อความทุกอย่างแล้ว และอีกสองวันก็จะไปทูลให้ยาศหลวงคาซา
 เขาเฝ้าเพื่อทูลลา เพราะจะต้องการให้ยาศหลวงได้รีบกลับไปโดยเร็ว
 เพื่อจะไม่ต้องให้กองทัพเรือคอยเสียเวลาทั้งจะได้ทันลมมรสุมด้วย ใน
 ขอนยาศหลวงคาซาไม่มีคำตอบจนคำเดียว และไม่กล่าวพูดถึงเรื่องอื่น
 นอกจากจะขอให้บุตรของชาวฝรั่งเศสสองคนได้พ้นโทษ เจ้าพระยา
 พระคลังรับรองว่าในเรื่องนี้จะได้นำความขึ้นกราบทูล แต่ก็ได้ล่วงเวลา
 มาถึง ๓ เดือนแล้วก็ยังไม่เห็นเจ้าพระยาพระคลังได้กราบทูลว่าอย่างไร
 เลย

รุ่งชนบาทหลวงได้มาเยี่ยมพวกเราที่โรงเรียนสามแถว เราได้
 จัดหาอาหารเลี้ยงอย่างกตจะหาได้ ครั้นรยประทานอาหารเสร็จแล้ว
 ภรรยาของซีเออร์คอนซตันซ์ได้มาหาบาทหลวงตาซา การทมาคราวนี้
 ต้องมาโดยเงียบ ๆ ไม่ให้ใครทราบเลย ภรรยาของซีเออร์คอนซตันซ์
 ได้ร้องไห้มากมาย แต่เวลาที่มาทำคอนซตันซ์จะปรียทุกข์กับบาทหลวง
 ตาซาไม่พอ เพราะได้มีเจ้าพนักงานมาเร่งให้บาทหลวงตาซาไปยังบ้าน
 เจ้าพระยาพระคลัง เพราะท่านผู้นั้นอยากจะทราบว่าการที่บาทหลวงจะเคิร
 ทางกลับไปคราวนี้จะต้องการเงินสักเท่าไร บาทหลวงตาซาจึงได้คอย
 เจ้าพระยาพระคลังว่าไม่ต้องการเงินหรือไม่ต้องการของอย่างใดเลย ขอ
 แต่ให้ ใช้เงิน ๒๐๐ รูเบียซึ่งบาทหลวงตาซาได้ให้ข้าราชการไทยยืมที่เมือง
 เบงกอลเป็นแล้วกัน เพราะเงินรายนี้ไทยไม่มีใครจะยอมใช้ให้เลย แล้ว
 ก็ได้ตกลงกันต่อไปว่าในพระราชสาสนที่จะตอบไปยังพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น
 จะได้เติมข้อความลงไปอีกเพื่อทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทรงทราบว่าไทย
 ได้จัดส่งบาทหลวงตาซาให้กลับไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วยประการ
 อย่างใด

บาทหลวงตาซา กลับจากเมืองไทย

ครั้นวันที่ ๔ เดือนกุมภาพันธ์ ภายหลังวันที่เสด็จออกแขกเมือง
 ๗ วัน เจ้าพนักงานได้มาพาบาทหลวงตาซาไปเฝ้าเพื่อทูลลา แต่
 พวกเราก็กตไปด้วยไม่ มีแต่สามเดนมอริเซ็คตามไปด้วย และ

ความใดเข้าไปจนถึงหน้าที่นั่ง ฝ่ายเจ้าพระองค์ใหญ่ ซึ่งทรงแก่
 พระองค์ต่าง ๆ โดยไม่ยอมให้ขาดหลวงตาซาได้เข้าโดยฉเพาะนั้น ได้
 ประทับอยู่ที่พระแกลข้างหลังพระเจ้ากรุงสยามและมีเจ้านายเล็ก ๆ อีก
 หลายองค์ประทับอยู่ณที่นั้นด้วย พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีรับสั่งแก่
 ขาดหลวงตาซาว่าในพระราชสาสนที่จะตอบไปนั้นมิขอความทุก ๆ อย่าง
 ตามความต้องการอยู่แล้ว และที่โปรดให้ขาดหลวงตาซาได้รีบกลับไป
 โดยเร็วนั้นก็เพื่อให้ถูกใจขาดหลวง เพราะขาดหลวงได้พูดไว้แต่เดิม
 แล้วว่าจะต้องการกลับไปโดยเร็ว และรับสั่งให้ขาดหลวงตาซาไปทูล
 พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ว่าทรงหวังพระทัยว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้
 ทรงพระราชสำราญและทรงพระเจริญทุกประการ ขอพระราชโองการ
 ที่จะทำรับแก่ขาดหลวง และคำตอบที่ขาดหลวงจะตอบนั้นได้เขียน
 เสร็จเรียบร้อยแล้ว และคำตอบของขาดหลวงก็ง่ายอย่างที่สุดเพราะ
 ไม่ต้องการอะไรนอกจากว่า “ดีแล้ว” ครั้นเสด็จขึ้นแล้ว เจ้า
 พนักงานไท้เชิญพระราชสาสนลงเรือซึ่งได้จัดการเตรียมไว้แล้ว ขาดหลวง
 ตาซากได้ลงเรือลำที่เชิญพระราชสาสนนั้น เจ้าพนักงานจึงได้เคลื่อน
 กระบวรมีการแห่และพิธีต่าง ๆ เหมือนนกยเมือครั้งเชิญพระราชสาสน
 ฝรั่งเศสมา ครั้นขาดหลวงตาซาได้มาถึงหน้าโรงเรียน พวกเขาก็
 ได้เลยเข้ากระบวรด้วยและได้ไปส่งจนถึงค่านภายใน

ขาดหลวงได้ร้ออยู่ที่ค่านภายในสองสามวันเพื่อเตรียมการให้เรียบร้อย
 พระเจ้ากรุงสยามก็ได้ส่งเข้าสารและของต่าง ๆ มาพระราชทาน ของที่

พระราชทานดูแลเพาะแก่ข้าทูลหวงตาชานนี้ ให้คำนวณค่างเงินและเครื่อง
 ลายครามกัญชงอื่น ๆ รวมเป็นราคาราว ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ เทียบญ เมื่อ
 ได้เตรียมเสร็จแล้ว ท่านข้าทูลหวงก็ไต่ลงเรือไปยังเมืองพิพลี (Piply)

ข้าทูลหวงตาชานนี้ไต่ไปถึงเมืองมริคเมอรันท์ ๓ เดือนมีนาคม และ
 เรือรบลาที่พาข้าทูลหวงมานั้นไต่มาคอยอยู่ที่เมืองมริคไต่ ๖ วันแล้ว ครั้น
 รุ่งขึ้นเจ้าพนักงานได้เชิญพระราชสาสน์ลงเรือ แต่พวกไทยไม่กล้าขึ้นไป
 บนเรือไต่ให้พระราชสาสน์ไปเพียงส่งเท่านั้น ในพวกไทยมีแต่ยกกรบตรี
 เมืองมริคคนเคียวเท่านั้นที่กล้าขึ้นไปบนเรือรบพร้อมทั้งฝรั่งขับเฮโร
 บนเรือรบนั้นไต่จอดไว้อย่างสะอาดเรียบร้อย และเมื่อพระราชสาสน์มาถึงเรือ
 นั้นก็ไต่ ยิงทั้งปืนใหญ่และปืนเล็กกรบ ครั้นพระราชสาสน์และข้าทูลหวง
 ตาชานนี้ไต่ลงเรือเสร็จแล้วอีกสองชั่วโมง เรือก็ไต่ถอนสมอแล่นไปยัง
 เมืองปอนคิเชรี ข้าทูลหวงตาชานนี้มีหนังสือลงข้าพเจ้ามีใจความอยู่
 สองคำเท่านั้น ส่วนตัวข้าพเจ้าเองเชื่อว่าข้าทูลหวงตาชานนี้ไต่ไปนั้นเสีย
 เช่นนั้นคงจะเบาใจเป็นอันมาก และเมื่อยังไม่ไต่ถึงเรือรบฝรั่งเศสก็ยังไม่
 หมกหวากว่าจะมีอันตรายขึ้น ข้าทูลหวงตาชานนี้ไต่ร้องอยู่ว่าต่อไป
 จะไม่มาไต่โดยง่าย ๆ อย่างนี้อีก ขอให้พระเป็นเจ้าไต่พาท่านข้าทูลหวง
 ไปสู่ที่ที่ไต่เกิด

ตำนานพระราชาสนพระเจ้ายุทธสยาม

ถวายพระเจ้ายุทธฝรั่งเศส

ทุกพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงอำนาจและอำนาจอย่างสูง ซึ่งพระ
 อธิษฐานวิงวอนกล้าหาญได้กระทำให้พระนามได้เลื่องลือตลอดทั้งทวีปยุโรป
 และซึ่งเป็นผู้ที่พระเจ้าได้โปรดให้ ได้ ชยชนะแก่พระเจ้าแผ่นดินผู้
 เป็นข้าศึกนั้น ข้าพเจ้าขออ้อนวอนต่อพระเป็นเจ้าองค์เองซึ่งปกครอง
 ทินฟ้าอากาศในโลกนี้และโลกโน้น ขอได้ โปรดให้พระองค์และ
 พระราชวงศ์ของพระองค์ได้มีพระชนมพรรษายืนยาว ขอให้พระองค์ได้มี
 อำนาจแผ่ไพศาลออกไปอีก และขอให้พระองค์มีพระเกียรติยศยิ่ง ๆ ขึ้นไป
 ตลอดถึงชาติหน้านั้นด้วย

ด้วยพระองค์ได้ทรงเห็นแก่พระราชไมตรีที่ได้ มีไว้แก่พระเจ้าแผ่นดิน
 ที่เสด็จสวรรคตแล้ว และพระองค์ทรงพระราชดำริที่จะให้พระราชไมตรี
 อันนี้ได้ ติดต่อกันตามเดิม จึงได้ โปรดจัดให้ข้าทูลวงศาชาเชิญพระราช
 สาส์นมา ซึ่งเราได้รับทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อวันพุธ แรม ๑๓ ค่ำ เดือนย
 ปี ๒๒๔๒ ข้อความในพระราชสาส์นที่ ได้ทรงมอบมากับข้าทูลวงศาชา
 ข้าพเจ้าได้เข้าใจความ โดยตลอดแล้ว และข้าพเจ้ามีความยินดีและ
 ปลื้มใจเป็นอันมาก ข้อความในพระราชสาส์นนี้เต็มไปด้วยพระปรีชาของ
 พระองค์ซึ่งมีแสงสว่างทั้งพระอาทิตย์และพระจันทร์อันส่องแสงสว่างไปทั่ว
 โลก สวมกับพระมหากษัตริย์ซึ่งมีอำนาจยิ่งกษัตริย์ทั้งปวงฝ่ายทิศตะวันตก
 และซึ่งปกครองประเทศอันใหญ่ด้วยพระปรีชาสามารถอันสมบูรณ์ กระทำให้
 ไฟฟ้าพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าแผ่นดินทั่วโลกสรรเสริญนิยมทั่วไป ความรัก
 และไมตรีนั้นเกิดจากน้ำใจและการที่จะให้ ไมตรีนี้ได้ส่องสว่างชั่วกาลนาน

ครุฑวงพระอาทิตย์และพระจันทร์นั้น ก็อยู่ในน้ำใจของพระองค์คนเดียว
 เท่านั้นที่จะให้เป็นเช่นนี้ใดเมื่อพระหทัยอันรวมกัน ครุฑทองคำอันมีเนื้อ
 บริสุทธิ์ ได้ติดต่อกันเป็นอันเดียวกัน เช่นพระราชไมตรี ในระหว่างเราทั้งสอง
 แล้ว ถ้าเช่นนั้นเมื่อพระองค์จะมีพระราชประสงค์ของสิ่งใดในพระราช
 อาณาเขตของข้าพเจ้าซึ่งจะทำให้พระราชไมตรีอันนี้ได้สนิทเช่นนั้น ก็ขอ
 ให้พระองค์วางพระทัยเสียเถิดว่าข้าพเจ้าจะตั้งใจไปถวายด้วยความเต็มใจ
 และยินดี และถ้าแม้ว่าข้างฝ่ายข้าพเจ้าจะต้องประสงค์สิ่งใดในประเทศ
 ฝรั่งเศสซึ่งจะทำให้พระราชไมตรีสนิทเหมือนกันนั้น ก็สมควรที่
 พระองค์จะต้องพระราชทานตามความประสงค์เหมือนกัน

ข้าพเจ้าได้ตั้งใจให้ขาดหลวงตาซาเชียวพระราชสาสน์ฉบับมาถวาย
 ต่อพระองค์ และข้าพเจ้าขอรับรองต่อพระเป็นเจ้าผู้ มีอำนาจอันใหญ่ยิ่ง
 ทั่วโลก ได้โปรดให้พระองค์ได้ มีพระชนมายุยืนยาวหลายปี ขอได้
 โปรดให้พระองค์ได้อยู่ในราชสมบัติด้วยสิริสวัสดิพิพัฒน์มงคลทุกประการ
 และขอให้พระองค์ได้ มีไชยชนะแก่หมู่ศัตรูทุกเมื่อ เพื่อพระองค์จะได้
 ปกครองราชอาณาจักรฝรั่งเศสและกรุงนาวา ด้วยความสุขและ
 สวัสดิภาพทุกประการ

เขียนที่พระราชวังกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันอาทิตย์ ชน ๒ ค่ำ เดือน ๓
 (๑)
 ปี ๒๒๔๒

(๑) วันแรม ๓๓ ค่ำ เดือนยี่ ปี ๒๒๔๒ นั้น ตรงกับวันที่ ๒๘ เดือน
 กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๘ และวันชน ๒ ค่ำ เดือน ๓ ปี ๒๒๔๒ นั้น
 ตรงกับวันที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๘

สำเนาจดหมายมองซิเออร์ โบรด์
ถึงผู้ อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๔ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๕๕ (พ.ศ. ๒๒๔๒)

ในเวลาเดียวกันพวกเราก็คงยังอยู่ปรกติอย่างเดิม จะพูดเรื่องอะไร
กับใครก็ได้ ผู้คนซึ่งต้องกักขังอยู่ในวังสำหรับรับใช้ข้าราชการนั้น
คงจะต้องทนทุกข์ช้อย่นานจึงจะพ้นออกไปได้ ถ้าหากว่าจะต้องการให้
จัดการกักขังไทยให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ก็ควรจะมอบธุระให้แก่ท่านผู้
อำนวยการของราชบริษัทแห่งอินเดียจึงจะเป็นการสำเร็จ เพราะท่าน
ผู้ อำนวยการเหล่านั้นมีความพอที่จะจัดการชนตนได้ เพราะไทยต้องการแต่
บุคคลที่จะมาพูดด้วยการค้าขายเท่านั้น ถ้าแม้ว่าท่านขาดหลวงตาชา
ไตกลับมายังเมืองไทยแต่ตัวคนเดียว ข้าพเจ้าสงสัยว่าการทั้งหลาย
คงจะไม่เปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นได้ และน่ากลัวจะต้องตั้งตนกันใหม่อีก

พวกไทยยังคงมีความนับถือมองซิเออร์ เตอเมเตโล โปลิคัมมิ ถึงแก่
กรรมและพวกมิชชันนารีอยู่เสมอ ถ้าพวกไทยพวกนี้เองและเรียกพวก
เราว่าเป็นขาดหลวงของ พระทานมาสะกู ^(๑) (Pratannasacou) แล้ว
ก็นับว่าไทยขกย์ของสรรพเสวีญพวกเราจริง ๆ และหมายความว่าพวกเรา
เป็นคนดี เมื่อสองสามเดือนมานี้เราได้นำคนไทน้ำทำด้วยเงินสลักลาย
ไปร้องซึ่งเป็นของมาแต่เมืองจีน ถวายแก่พระเจ้ากรุงสยามและได้ ไปรค
รับไว้แต่พระราชทานเงินให้เป็นค่าคิดเป็นราคาแพงมาก เพราะเป็นของ

(๑) ชื่อนเป็นชื่อที่ไทยเรียกมองเซนเยอลาโน

ที่ไปรคมากและเป็นของที่พวกเราถวายเป็นถวาย แล้วได้พระราชทานเสื่อ
ยาวทำด้วยแพรดำให้แก่ข้าพเจ้าและมองซีเออร์ยาโรเซย์คนละครว เสด็จ
ข้าพเจ้าได้สวมไปเป็นเวลาที่เขากระบวนแห่พระราชสาส์นของพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศส เข้าไปยังพระราชวัง

จดหมายบาดหลวงตาซา

ถึงมองซีเออโบรต์

เขียนที่ด่านภาษี วันที่ ๖ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๕๕ (พ.ศ. ๒๒๔๒)
การที่ข้าพเจ้าเขียนจดหมายฉบับนี้ซึ่งมีแต่เนื้อความสามส้นบทกั้น
ก็เพื่อความประสงค์จะลาท่านและจะขอยใจในการที่ท่านได้มีความเอื้อเฟื้อ
ต่าง ๆ ขอพระเป็นเจ้าได้ให้ข้าพเจ้ามีโอกาสได้คอยขณคุณของท่าน
เจ้าพระยาพระคลังได้บอกให้ข้าพเจ้าขอรุ้ไว้กับท่านในเรื่องที่จะขอยศ
สองคนของฝรั่งเศสให้พ้นโทษ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะต้องอรนวอนท่าน
ขอให้ท่านหมั้นไปเคื่อนเจ้าพระยาพระคลัง ในการที่ใคร่ขากไว้แล้วว่า
จะได้ปล่อยหญิงทั้งสองนี้ให้พ้นโทษ และขอให้ท่านบอกฝรั่งเศสแบ่งเฮไร
ให้คิดอ่านจัดการในเรื่องนี้ซึ่งจะเป็นการที่พระเป็นเจ้าและพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสจะไปรคมาก

จดหมายมองซิเออร์โบร์ดี ถึงบาทหลวงตาซา

วันที่ ๑๔ เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๖๕๕ (พ.ศ. ๒๒๔๒)

การที่ท่านได้แสดงกิริยาอันซื่อตรงต่อข้าพเจ้า ในเวลาที่ท่านอยู่ในเมืองไทยนั้นได้ทำให้ข้าพเจ้าเชื่อใจในท่านมาก เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะทำอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะบอกความในใจให้ท่านทราบว่าข้าพเจ้ามั่นใจแล้วว่าถึงท่านจะไม่คิดถึงประโยชน์ของพวกเราและของตัวท่านเองสักเพียงไรก็ตาม แต่ท่านได้คิดถึงประโยชน์ของพระเจ้าและของพระเจ้าแผ่นดินซึ่งแต่พระนามอย่างเดียวก็นำให้พวกศัตรูครั้นคร้ามมากรุนยิ่งกว่าอย่างอื่น

เพราะเหตุฉะนั้นเมื่อท่านได้มีโอกาสเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเมื่อใดขอท่านได้ระมัดระวังความตั้งใจของท่านเมื่อระหว่างท่านยังถูกกักอยู่ที่นั่น ภาษี ว่าท่านจะต้องการพยายามแต่จะทำการสำหรับให้ศาสนาของเรา และให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้รบเกียรติยศยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะตามการที่ใดเป็นไปแล้วซึ่งท่านคงจะไม่มีเวลาฉมแลย จะเชื่อในถ้อยคำของคนอื่นคนใดละหรือ ในราชสำนักชนิคนั้นจะพุดจาถงการงารอย่างใดก็ได้ เพราะในราชสำนักนั้นใครจะพุดเกินกว่าที่เขาสั่งให้พุดก็ไม่ได้ ถ้าจะพุดจาถงการงารอย่างใด ๆ ก็ต้องพุดกับเสนาบดี และเสนาบดีก็ไม่กล้าทูลอะไรต่อพระเจ้าแผ่นดินนอกจากสิ่งที่ทศวุธู้สึกว่าจะเป็นที่พอพระทัยของ

พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น และเสนาบดีอาจจะทูลสิ่งต่าง ๆ ที่ตรงกันข้าม
 กับความเป็นจริง และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินจะริบสั่งว่าอย่างไร เสนาบดีก็
 อาจจะมากลยความเสียตามพอใจแล้วภายหลังปฏิเสธคำของตัวก็ได้ เมื่อ
 การเป็นอย่างนี้ถ้าแม้ว่าจะต้องเปลี่ยนรัฐบาลเวลาใด การต่าง ๆ ที่ตก
 ลงไว้แล้วก็ต้องกลยตั้งคนใหม่อีกหรือ

แต่ข้าพเจ้าเกรงว่าท่านจะหลงเชื่อในพระราชไมตรีที่ไทยตั้งคนใหม่
 นี้ โดยที่ไทยได้มีพระราชสาสน์อย่างไรเพราะไปยังประเทศฝรั่งเศสนั้น
 เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอเตือนว่าเป็นการที่ไทยแก่งท่าเท่านั้น เมื่อท่านได้
 ออกเรือไปแล้วไปประมาณ ๓๕ หรือ ๕๐ วัน ไทยเกิดเรื่องขึ้นที่โรงเรียนเรื่อง ๓
 และทั้งตามที่ไทยพูดว่าไทยได้ทำอุบายไว้สำหรับให้ท่านไปที่เมืองมริคินั้น
 เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นได้ชัดจนเห็นว่าไทยไม่ไทยเจตนาคืออย่างไร แต่ในเรื่องนี้
 ขอให้ท่านถามขาดหลวงเคอบริชาเชยคุเถิด ถ้าแม้ว่าอุบายของไทย
 เป็นการที่ทำได้สำเร็จ ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าไทยคงจะฆ่าพวกเราทั้งหมด
 และคงจะทำลายโรงเรียนลงเหลือแต่พินดิน เพราะฉะนั้นบ้านที่พวกเรา
 พักอยู่ในเวลานี้จะมีประโยชน์อันใด นอกจากจะเป็นสถานที่สำหรับให้
 ไทยฆ่าพวกเราตายทั้งหมด ถ้าจะตั้งอยู่ที่แห่งใดแล้วก็ควรจะ
 ตั้งอยู่ในที่ซึ่งจะรักษาไว้ได้ต่อไป แต่ถ้าจะมาตัวคนเดียวและถอยหนึ่งสี่
 มาฉวยตัวเกี่ยวกับทั้งซอริงอะไรต่ออะไรต่าง ๆ แล้ว ทำอย่างไร ๆ ก็
 จะไม่ได้ตามความปรารถนาจนอย่างเดี๋ยวนั้น เพราะพวกไทยไม่ต้องการพวก
 ฝรั่งเศสเลย ขอพระเจ้าทราบบอกโดยแน่นอนว่าพวกเราได้ถูกหลอกมา

มากต่อมากแล้ว เพราะฉนั้นควรจะตั้งระวางอย่าให้เป็นเช่นนั้นใดอีก ใน
ที่สุดข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องขอร้องต่อท่านขอท่านอย่าได้ ลืมพวกข้าพเจ้าเลย
และขอท่านได้ โปรดกราบทูลความจริงให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ทรงทราบ
ทั้งหมดคงที่ท่านได้มุ่งหมายไว้เมื่อท่านยังอยู่ที่เมืองไทย ที่จริงจะต้อง
กลัวอะไรเพราะพระเจ้าแผ่นดินของเราทรงพระปรีชาสามารถและมีอำนาจ
มากพออยู่แล้ว

การเจรจาของมองเซินเยอร์เคเมอเน
จดหมายบันทึกเป็นคำสั่ง ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศส
ให้ไว้แก่สังฆราชเดอซูร์

ค. ศ. ๑๖๕๘ (พ. ศ. ๒๒๔๑)

พระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเรื่องเมืองมวคินน กคือ
จะต้องการทอนเหมาะสำหรับสร้างข้อม และให้มีท่าเรือสำหรับให้เรือรบ
และเรือฝรั่งเศสจอดได้ เพื่อเกิดสงครามขึ้นกับประเทศใหญ่ ๆ ที่มีกำลัง
หรือจะเกิดโจรสลัดขึ้น ซึ่งมักมาทำร้ายในแถบเหล่านี้บ่อย ๆ เรือเหล่านี้
จะได้มีที่พักพินอนตราายได้ ทั้งจะได้เป็นที่พักสำหรับเรือรบสยาม
และเรือพ่อค้าไทยด้วย และถ้ามีเหตุการณ์ข้อมก็จะได้ ของกันให้
เรือไทยได้พินอนตราายเหมือนกัน ส่วนทหารที่จะรักษาอยู่ที่ข้อมนั้นก็จะ
ได้เป็นกระคอยจับกุมพวกโจรสลัด และถ้าหากว่าจะมีศัตรูของประเทศ
สยามมาเข้าเมืองไทยแล้ว ทหารเหล่านี้ก็จะช่วยไทยต่อสู้กับ

ข้าศึกใดด้วย พระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมิได้มุ่งหมาย
จะไปยึดที่ดินในเมืองมริคหรือเมืองใด ๆ ที่เป็นส่วนพระราชอาณาเขต
ของพระเจ้ากรุงสยามเลย เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้เคยเก็บภาษีอากร
อย่างใด และคนไทยได้เคยทำการค้าขายอย่างใดก็คงให้เป็นไปตาม
เดิมนั่นเอง และส่วนราชบริพารของประเทศฝรั่งเศส ก็ให้คงมีอำนาจ
ที่จะทำการค้าขายได้ตามความพอใจ และจะรับส่งสินค้าอย่างใดก็ได้
แล้วแต่จะเห็นควร

การเก็บภาษีจากพ่อค้าแขกมัวร์และพ่อค้าอื่น ๆ ซึ่งจะผ่านมาทางนี้
ก็คงให้เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยามเก็บที่เมืองตะนาวศรี และที่
เมืองตะนาวศรีก็คงจะต้องมีที่ทำการสำหรับเก็บภาษานั้น ๆ แต่ส่วนภาษี
ที่จะเก็บได้ในเมืองมริคนั้น จะต้องพยายามจัดการเอาเงินนั้น ๆ มา
สำหรับบำรุงซ่อม เพราะการที่จะรักษาซ่อมนั้นจะต้องเปลืองค่าใช้จ่ายมาก
แต่ในขณะในขณะนั้นไม่ควรจะพุดถึง ข้อได้ทำหนังสือสัญญาเสร็จแล้ว
และไทยได้ยกท่าเมืองมริคให้แล้ว หรืออย่างท่าไทยได้อนุญาตให้
ฝรั่งเศสสร้างขอมท่าเมืองมริคแล้ว จึงควรพุดถึงเรื่องเงินรายนี้

การที่ฝรั่งเศสจะไปตั้งอยู่ที่เมืองมริคนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อพระเจ้า
กรุงสยาม ถึงข้อไปนี้ คือ

ข้อหนึ่งให้ศัตรูมาขายเมืองไทยได้ และถ้ามีศัตรูพวกใดจะมา
คิดเมืองไทยแล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะได้ขอร้องให้ศัตรูเข้ามาได้

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้พระราชทานท่าเรือเมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศส เวลาใด บริษัทฝรั่งเศสจะไต่กลับไปตั้งห้างที่กรุงศรีอยุธยาอีก แต่จะต้องให้ไทยรับรองเสียก่อนว่า อำนาจแลสิทธิที่ไทยได้ให้ไว้ตามหนังสือสัญญา ปี ๑๖๘๗ (พ.ศ. ๒๒๓๐) ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งได้ทำสัญญากันในระหว่างผู้แทนของสมเด็จพระนารายณ์ และราชทูตฝรั่งเศสนั้น คงจะไต่แก่บริษัทฝรั่งเศสตามหนังสือสัญญานั้นทุกประการ พวกฝรั่งเศสที่จะไปตั้งห้างอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา นั้น ต้องนับว่าเท่ากับเป็นประกันว่าฝรั่งเศสจะไม่ไปทำอะไรในเมืองมริค นอกจากที่ไต่กล่าวมาในข้อข้างต้นนั้นแล้ว

ในส่วนขบวนการไทยจะต้องการให้บริษัททำ และส่วนของต่าง ๆ ซึ่งเปนสมบัติของมองซิเออร์คอนซตันซ์ผู้ถึงแก่กรรม ที่ได้ส่งไปไว้ยังประเทศฝรั่งเศสนั้น เราจะบอกได้ว่าเงินที่บริษัทได้รองจ่ายไปเป็นเงินมากมาย เกินกว่าจำนวนเงินที่พระเจ้ากรุงสยามอ้างว่าติดฝรั่งเศสอยู่ ซึ่งตามเจตหมายของไทยเป็นจำนวนเงินแสนตำลึง เพราะตามขบวนการที่ห้างเมืองอกุสได้รองจ่ายเงินไปสำหรับทำของต่าง ๆ ให้พระเจ้ากรุงสยามตามขบวนการของที่มองซิเออร์คอนซตันซ์รับ ๆ สั่งพระเจ้ากรุงสยามให้ทำขนานเป็นราคาเงินกว่าสี่หมื่นเหรียญ ของต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ได้ส่งไปยังเมืองไทย เพราะเวลานั้นเป็นเวลาทำสงครามกันอยู่ ทั้งเป็นเวลาที่กำลังแตก รามัวหมองอยู่กัไทยด้วย ของเหล่านี้ได้ส่งกันไปส่งกันมาจนข้ามัวหมองและเสียหายมาก จนที่สุดเอาไปเก็บไว้ในโรง

เก็บของในเมืองออกสักใดหลายไปหมดสิ้นแล้ว แต่ก็คงได้รองเงินไป
 สำหรับทำอยู่นั่นเอง นอกจากนั้นบริษัทยังได้ส่งกระแวกเงาค่าง ๆ ไปโดย
 เรือชอ เลอกอช คิดเป็นราคาค่าเงินห้าหมื่นเหรียญ และกระแวกเงา
 เหล่านี้ก็ได้ทำตามคำสั่งของมองซีเซอร์คอนซตันซ์เหมือนกัน เรือที่
 บรรทุกกระแวกเงานั้นได้ไปถึงเมืองมริค เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๘
 (พ.ศ. ๒๒๓๑) เป็นเวลาที่กำลังเกิดการจลาจลในเมืองไทย เพราะฉะนั้น
 ในเวลานั้นจึงเอากระแวกเงาไปไม่ได้ ภายหลังเรือลำนี้ยังคงบรรทุก
 กระแวกอยู่ก็ได้อีกไปยังประเทศฝรั่งเศส ครั้นมาถึงแหลมเคปออฟุกค
 โยบ พวกซอลันตาก็ได้ขายเอาเรือลำนี้ไปเป็นเชลย จำนวนเงินที่บริษัท
 ได้รองจ่ายไปยังมีมากกว่านอกหลายอย่าง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องกล่าว
 และถ้าจะมาเพิ่มค่าใส่หีบและค่าใช้จ่ายที่ตองส่งกองทัพเรือไปนั้น
 อีกก็ได้ เพราะการที่ส่งกองทัพเรือไปนี้ ก็โดยสมเด็จพระนารายณ์
 ขอมาทงนั้น

จดหมายมองเซนเยอร์ เคเมอเน
 ถึงคณะบาทหลวงที่กรุงศรีอยุธยา
 เมืองมริควันที่ ๒๕ เดือนตุลาคม
 ค.ศ. ๑๖๘๕ (พ.ศ. ๒๒๔๒)

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะบอกข่าวมายังท่านว่า ข้าพเจ้าได้มาถึง
 เมืองมริคเมื่อวันที่ ๒๐ เดือนนี้ และได้ขยับยกเมื่อวันที่ ๒๓ เดือนนี้ ท่าน

นายพลมาแต่งโต๊ะเรือของราชบริษัทใหม่ส่งข้าพเจ้ากับข้ากหลวงอีกสาม
 คนยังบางกอก เรือพึ่งไถถอนสนมอเพอรีบกลับไปยังเมืองเบงกอล เพื่อ
 ไปทันกับเรือของบริษัทสามลำ ซึ่งได้ไปถึงเมื่อเดือนกรกฎาคม และ
 ยังมีเรืออื่น ๆ อีก ๔ ลำซึ่งไถมาถึงเมืองสทรีทแล้ว เวลานั้นบริษัทกำลัง
 มชอลเสียง โต้ตั้งในฝ่ายอินเดีย เมื่อข้าพเจ้าไถมาพบและขุขทานแล้ว
 ข้าพเจ้าจึงจะได้เล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ท่านฟังต่อไป ข้าพเจ้าไถเรือในการ
 ที่จะไปเมืองจีน ซึ่งข้าพเจ้ามีหน้าที่จะต้องไปตามคำสั่ง เพื่อจะได้รีบมา
 พบกับท่านก่อน และข้าพเจ้าได้จัดให้ข้ากหลวงสามคนลงเรือชาติ
 อังกฤษ ออกจากเมืองมีทราสตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ให้ล่องหน้า
 ไปเมืองจีนก่อนแล้ว

ข้าพเจ้าได้ส่งจดหมายที่จะมีไปถึงเจ้าพระยาพระคลังมาด้วย ๓ ฉบับ
 เพื่อเรียนให้เจ้าพระยาพระคลังทราบว่า ข้าพเจ้าไถมาถึงแล้ว และขอให้
 เจ้าพระยาพระคลังมีคำสั่งสำหรับให้ข้าพเจ้าไถเคเรือทางไปยังกรุงศรีอยุธยา
 ให้สะดวกด้วย การที่ข้าพเจ้ามาคราวนี้ ข้าพเจ้าจะเป็นบุคคลชนิดไร
 และจะมาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามในตำแหน่งอะไร เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าจะ
 เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรให้ท่านหรือเจ้าพระยาพระคลังทราบไม่ได้ เมื่อ
 ข้าพเจ้าไถถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อใดจึงจะบอกได้ ขอให้ท่านบอกเจ้าพระ
 ยาพระคลังด้วยปากก็ได้ว่า ข้าพเจ้ามาเมืองไทยคราวนี้ อยู่มาเหมือน
 เทวดาอันจะให้มีความสุข ขอให้เจ้าพระยาพระคลังจัดการทุกอย่างให้
 ข้าพเจ้าไถมาโดยง่ายและสะดวก และไม่ต้องมีการแห่หรือการรับรอง

อย่างไร การรับรองและการเซอะเซต่าง ๆ นั้นข้าพเจ้าไม่ต้องการเป็น
 อนาคต เมื่อข้าพเจ้าได้ ไปถึงแล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงจะทราบความ
 ต่อไป

ถ้าท่านเห็นควร และถ้าท่านเห็นจำเป็นจะบอกให้แวงซังแปงเฮโร
 คิวพ่อและเพื่อนเก่าของข้าพเจ้าให้ทราบ แลถ้าแวงซังแปงเฮโรยังเป็น
 พวกเราคงเป็นคนชาติเดียวกันอยู่แล้ว ก็ขอให้ท่านไปอ้อนวอนเจ้าพระ
 ยาพระคลังให้ส่งแวงซังแปงเฮโรมารับข้าพเจ้าด้วย เพราะข้าพเจ้าไม่
 มีใครที่รู้รักภาษาและแบบธรรมเนียมของไทยเลย แต่จะอย่างไร
 ก็ตามต้องขอให้มองซิเออร์ยาโรเซียมมาหาข้าพเจ้าให้จงได้ และให้
 มองซิเออร์ยาโรเซียมนำคำสั่งมาให้เป็นที่เรียบร้อยด้วย ถ้าข้าพเจ้ายัง
 ไม่ได้รับคำตอบอันเป็นที่แน่นอนมั่นใจแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่กระตือรือร้น
 จากท่านเป็นอนาคต และคำตอบกับคำสั่งเหล่านั้นขอให้รีบส่งมาโดยเร็ว
 ที่สุด เพื่อข้าพเจ้าจะไต่เขียนหนังสือฝากไปกับเรือ ๒ ลำ ซึ่งเวลานี้
 ยังจอดอยู่ที่เมืองนี้ แต่จะไต่ออกไปอย่างช้าจะถึงฝั่งชายทะเลราวนัก
 ขัฏกษัตริศมาศ แล้วหนังสือของข้าพเจ้านั้นจะไต่ฝากต่อไปยังเมือง
 ฝรั่งเศส โดยฝากไปกับเรือของบริษัทยกเมืองเบงกอล เพราะเรือของ
 บริษัทยกเมืองจะไปถึงเมืองปอนดีเชอร์ราวต้นเดือนมกราคม และจะไต่ออก
 จากเมืองปอนดีเชอร์ไปยังเมืองฝรั่งเศสราววันที่ ๒๐ ในเดือนนั้นเอง

ท่านคงจะไต่ทราบแล้วว่าพวกฮอลันดาต้องคนเมืองปอนดีเชอร์ให้แก่
 ฝรั่งเศสทั้งหมด โดยจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ได้ กล่าวคือ พวก

ซอลันกาได้ตั้งแต่งบ้านเมืองให้คงงามขึ้นมาก ทั้งได้ซื้อที่ดินใกล้เคียง
 จากพวกพญาเป็นที่ประมาณกว้าง ๒ ไมล์โดยล้อมรอบ ที่ดินและบ้าน
 เมืองซึ่งซอลันกาได้ตั้งแต่งเพิ่มเติมขึ้นอย่างไรของคนใหญ่ฝรั่งเศสตามรูป
 นั่นเอง พวกซอลันกาได้เคยยกบ้านเมืองในฝ่ายอินเดียนแต่ก่อน ๆ ไว้
 แห่งใด ก็ไม่เคยต้องคืนให้แก่ใครเลย เพราะฉะนั้นเมื่อเราได้ยกเมือง
 ปอนดีเชอร์ไว้ ไทเช่นนี้ ก็ไต่คิดจะตั้งตัวอยู่ในเมืองนี้ต่อไป จึงได้ยกบ้าน
 เมืองโดยไม่ต้องเสียค่าการใช้จ่าย ครั้นต่อมาคนเมืองให้แก่ฝรั่งเศส
 เช่นนกไต่ นกกระดาษใจเป็นอันมาก เมืองนี้จะเป็นเมืองที่สำคัญแห่งหนึ่ง
 ตามชายทะเล และเจ้าพนักงานกำลังสร้างขอมออยู่เสมอมิได้ขาด
 เวลานี้ทหารฝรั่งเศสไปประจำอยู่ ๖ กองร้อยแล้ว และไม่ช้าก็จะได้ส่ง
 ทหารออกไปอีกให้ครบกองพัน พวกแขกมัวร์และแขกฮามินเนียได้อพยพกัน
 ไปอยู่ในเมืองนี้หลายครัวแล้ว และมีคนเข้าไปอาศัยอยู่เพิ่มขึ้นทุกวัน
 ถึงยกมต ท่านนายพลมาแตงได้รับตำแหน่งหน้าที่ในบริษัทสูงชัน
 และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ได้พระราชทานเงินเคื่อนให้อย่างสูง เวลานี้
 ฝรั่งเศสได้ตั้งให้นายพลมาแตงเป็นผู้บัญชาการกองทหารแล้ว ชาวนอก
 จากนซาพเจ้าจะไต่เล่าด้วยปากต่อไปเมื่อได้พบกันแล้ว ในนามของพระ
 เป็นเจ้า ขอท่านไต่รีบเร่งให้ซาพเจ้าไต่ ไปยังกรุงศรีอยุธยาพร้อม
 ด้วยหีบขดเขาของ ไทยเร็วด้วยเถิด ขอให้ไปบอกเจ้าพระยาพระคลัง
 ว่าอย่าได้รังรองชักช้าจนนาทเดียวเลย ขอให้ท่านนึกเถิดว่าซาพเจ้า

กระหายอยากจะไปพบท่านที่สุด ข้าพเจ้ามีความเสียใจมากที่ใดทราบดีว่า
ท่านได้ รัชความเดือดร้อน และข้าพเจ้าขอขอบคุณพระเยซูเจ้าที่ได้
จัดการให้ท่านได้รอดพ้นความเดือดร้อนมาได้

จดหมายมองเซนเยอร์เคเมอเน
ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

เมืองมริค วันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๘ (พ.ศ. ๒๒๔๒)

ข้าพเจ้าได้มาจากประเทศฝรั่งเศสด้วยเรือของราชบริษัทจนถึงเมือง
สหรัคและเมืองปอนตีเซวีในชมพูทวีป ข้าพเจ้าได้ลงเรือของราชบริษัท
อีก ๓ ที่เมืองปอนตีเซวีและได้มาถึงเมืองมริคเมื่อวันที่ ๒๒ เดือนนี้ เพื่อ
จะได้รีบมายังราชธานีกรุงศรีอยุธยา โดยเร็วที่สุดที่จะมาได้ และเมื่อ
ข้าพเจ้าได้มาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้วจะได้เรียนให้ท่านทราบว่า เหตุใด
ข้าพเจ้าจึงได้ รัชร้อนมาเช่นนั้น เพื่อท่านจะได้ นำความกราบทูลสมเด็จพระ
พระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบด้วย แต่ในเวลานั้นข้าพเจ้าจะนำความต่าง ๆ
เรียนให้ท่านทราบทางจดหมายไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงต้องขอรับรองต่อท่านขอ
ท่านได้ โปรดนำความกราบทูล สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบ
และขอท่านได้ โปรดรีบมีคำสั่งมาทางราชการ เพื่อให้ข้าพเจ้าได้มา
ยังกรุงศรีอยุธยา โดยเร็วและโดยสะดวก ข้าพเจ้าจะได้ คอยคำสั่งของ
ท่านที่เมืองมริคด้วยความร้อนใจเป็นอันมาก

ในที่สุดข้าพเจ้าขอแสดงตัวว่าข้าพเจ้าเป็นข่าวอันอ่อนน้อมต่อท่าน

(เซ็น) หลุยส์ ฌ็อง ราซ เคอซัวร์

จดหมายมองซิเออร์โบรด์

ถึง ผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

กรุงศรีอยุธยา วันที่ ๑๒ เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๗๐๐ (พ.ศ. ๒๒๔๓)

เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนตุลาคมขงกลายนี้ ท่านสังฆราชเคอซัวร์ได้มา
ถึงเมืองมริคด้วยเรือลำเล็กของราชบริษัทลำ ๑ พอท่านสังฆราชได้ขึ้นบก
แล้ว เรือก็เกิดอนสมอล่นโยกลับไปยังเมืองเบงกอล ท่านสังฆราช
จึงได้ รบมจดหมายมาถึงเจ้าพระยาพระคลัง ขอให้เจ้าพระยาพระคลัง
รีบจัดการให้ท่านสังฆราชได้มายังกรุงศรีอยุธยาโดยเร็ว เพราะมีเรื่อง
ร้อนและสำคัญที่จะมาพุกกบไทยและเป็นเรื่องสำคัญจนถึงไม่ไว้ใจที่จะ
เขียนลงกระดาษได้ ท่านเจ้าเมืองตะนาวศรี ออกญาสังคโลก
(Song Clo) ซึ่งเป็นศัตรูอย่างร้ายกาจของประเทศฝรั่งเศส ได้กัก
จดหมายของท่านสังฆราชไว้ และได้มีใบบอกเข้ามาบอกข่าวถึงเหตุ
ผลที่ท่านสังฆราชมาในคราวนี้ ว่าใช้ไปใช้ให้มาสำหรับมาเทศน์ในเมือง
ไทย และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสใช้ให้มาสำหรับมาเจริญทางพระราชไมตรี
กับไทย เจ้าเมืองตะนาวศรีจึงหารอเข้ามาว่าจะควรรับของสังฆราชและ
จะควรยอมให้เรือเข้ามาในท่าใดหรือไม่

ฝ่ายข้างไทยไม่ได้รับจดหมายจากท่านสังฆราชเลย ก็ออกจะ
ไม่พอใจ แต่ถึงตงนนกได้มทองตราสั่งออกไปยังเจ้าเมืองตะนาวศรีให้รับ
รองท่านสังฆราช และถ้าท่านสังฆราชจะต้องการเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา
ก็ให้อนุญาตให้มาได้

พวกเราไท้ไปขอหนังสือเกรททาง เพื่อจะส่งออกไปให้ท่านสังฆราช แต่เจ้าพนักงานไท้ตอบว่าการที่สังฆราชมาคราวนี้ พวกเราจะต้องทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น และออกญาพิพคมก็ไ้กล่าววาจา ซึ่งทำให้เข้าใจไ้ว่าการที่สังฆราชมาคราวนี้ไม่เป็นการที่ไทยพอใจเลย ยังมีหญิงคน ๑ ไ้ไปหาขุนนางจีน เพื่อไปขอหนังสือเกรททางตามที่พวกเราต้องการ แต่หญิงผู้นั้นไ้รับคำตอบแต่อย่างเคี้ยวว่า การเรื่องนี้ไม่ใช่กิจของตัวอย่ามาเกี่ยวของตัว

ภายหลังประมาณสักเดือน ๑ จดหมายท่านสังฆราชไ้มาถึงมือ ออกญาพิพคม ไ้ส่งจดหมายนั้นมายังพวกเรา แต่ออกญาพิพคมไ้รอซักซำอยู่หลายวันจึงไ้นำจดหมายเข้าไปถวายพระเจ้ากรุงสยาม หรือจะเป็นพระเจ้ากรุงสยามรอคำริ่ซักซำอยู่หลายวันก็ทราบไ้ไ้ ท่านสังฆราชขอไ้ให้ไทยจัดคนไปรับแต่อย่าให้มีการรับรองอย่างไ้ ตามที่ท่านสังฆราชขอมาเช่นนี้ไทยก็เข้าใจเลยไป จนถึงกับไม่ยอมให้ลำนคนไ้ไปรับท่านสังฆราชที่เมืองมริค เพราะลำนทั้งสองคนนั้นเป็นหลวงคน ๑ เป็นขุนคน ๑ แต่ถ้าจะเซอคำขอกเล่าของลำนแล้ว ก็คงไ้ไ้ความว่าไทยไ้มีทองตราสั่งไปยังเจ้าเมืองตะนาวศรี ให้จดพาหนะส่งท่านสังฆราชมายังกรุงศรีอยุธยาไทยไ้ไม่ต้องคิดค่าจ้างอย่างไ้ แต่เวลานั้นมีแต่เสียงเล่าลือกันว่าจะเกิดรบกันชนทงจะหาเกรวียนกล้ายาก และท่านสังฆราชก็ไ้ไม่ไ้ใจไม่กล้าออกเกรททาง เพราะฉนั้นท่านสังฆราชจึงยังตกค้างอยู่ที่เมืองมริคจนทุกวันนี้ พร้อมกันมองซีเออร์ยาโรเซีย ซึ่งไ้หลวงหน้าออกไ้รับท่านสังฆราช

เมื่อวันท ๒๘ มีนาคม ท่านสังฆราชได้มีจดหมายมายังออกญาพิพัฒน์ฉบับ ๑ แต่ท่านสังฆราชเข้าใจผิดไปหมายเสียว่าออกญาพิพัฒน์เป็นข้าพระเจ้าพระยาพระคลัง ในจดหมายฉบับนั้นในข้างต้นมีใจความยกย่องชมเชยออกญาพิพัฒน์ แล้วจึงขอให้ออกญาพิพัฒน์ส่งล่ามคนใดคนหนึ่งให้คุมเกวียนออกไปรับท่านสังฆราช และถ้าออกญาพิพัฒน์เห็นเป็นการจำเป็นแล้วก็ขอให้นำความกราบทูลให้ทรงทราบด้วย และท่านสังฆราชก็โต้แย้งว่าเป็นการจำเป็นและสำคัญ ที่สังฆราชจะต้องมาลงกรุงศรีอยุธยาโดยเร็ว และเรื่องที่สังฆราชจะมาพบกับไทยคราวนี้เป็นเรื่องซึ่งจะมีจดหมายมาไม่ทัน จดหมายฉบับนี้ฝรั่งเศสัวแปงเซโรเป็นผู้นำไปส่งออกญาพิพัฒน์ และถ้าจะเชื่อตามคำบอกเล่าของฝรั่งเศสัวแปงเซโรแล้ว ก็คงได้ความว่าออกญาพิพัฒน์ได้ตอบว่าล่ามทั้งสองคนจะไปไม่ได้ ส่วนข้ออื่น ๆ นั้นจะต้องนำความกราบทูลให้ทรงทราบเสียก่อน เมื่อได้กราบทูลแล้ว ออกญาพิพัฒน์จึงจะเรียกล่ามไปส่ง เวลานั้นยังรอให้เรียกล่ามอยู่

การที่ท่านสังฆราชขยับขึงในข้อที่มากราวนั้น น่าจะทำให้ไทยกระหายอยากให้ท่านสังฆราชมาอย่างที่สุด แต่ที่ก่อกวนไทยบริวารอื่นที่จะรู้ความลับอันนี้สักปานใด นิสัยของไทยเป็นนิสัยตรงกันข้ามกับพวกเรา หนังสือและเรื่องต่าง ๆ ซึ่งพวกเราเห็นว่าควรจะมีตบยงไม่ให้ใครรู้ นั้น ไทยก็เอาออกอ่านทั้ง ๆ และเอาเรื่องนั้นไปเที่ยวพุกกลางประชุมชนสิ่งที่พวกเราเห็นว่าเขียนเป็นกวีหนังสือไม่ทัน จึงต้องพูดเป็นคำอรรถ ๆ

นัย ๆ นั้น ไทยเห็นว่าเป็นการอวดดีและเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่แก๊ง
 ทำให้เป็นเรื่องใหญ่ขึ้น ถ้าพวกเราเห็นว่าไทยเป็นคนที่ไม่จริงและเป็น
 คนโกง ฝ่ายไทยก็เห็นว่าพวกเราเป็นพวกที่พดกตและไม่มีจริงเหมือนกัน
 มองเช่นเขอร์ดอร์ริงรุ๊กนิสัยของไทยได้ คิทเคียว และท่านผู้น
 ไท้เคยมีจดหมายมายังข้าพเจ้า อธิบายนิสัยอย่างของไทยถูกต้องก็ แต่
 มองเช่นเขอร์ดอร์ริงรุ๊กนิสัยไทยไม่ และมองซีเออร์ยาโรเซย์ก็
 ู๊กเหมือนกัน เพราะท่านผู้นได้ มีจดหมายมายังข้าพเจ้าบอกว่า ถ้า
 ไทยไค้เชื่อใจท่านสังฆราชเขอร์ดอร์ริงแล้ว ท่านสังฆราชก็คงจะจัดการให้
 การต่าง ๆ ไท้ทำเนืออย่างไ้ แต่ส่วนข้าพเจ้าอาจจะปรึกษาปรึกษาไ้ว่า
 ถ้าท่านสังฆราชใหม่คนนั้นเชื่อในถ้อยคำและคำสัญญาของไทยแล้ว ก็
 คงจะต้องถูกหลอกเหมือนกยทมองเช่นเขอร์ดอร์ริงเมเตโลโปลิศ และมอง
 ซีเออร์เฟเรอไค้เคยถูกมาแล้ว ในซอนข้าพเจ้ารู้ไ้จริงเป็นการแน่นอน
 และวิธทำเนือการของไทยก็ทำให้เห็นปรากฏอยู่แล้วด้วย ถ้าฝรั่งเคสจะ
 ต้องการตั้งอัยกมวิทแล้วจะอยู่ไ้ไ้เป็นอันขาดนอกจากจะไ้ใช้กำลัง ควร
 ปรึกษาปรึกษาในความคิดที่จะตั้งอัยกมวิทในแผ่นดินรัชกาลนี้ ถ้าไม่มี
 กองทัพเรือมาช่วยด้วยแล้ว ปรึกษาปรึกษาไ้ไ้ในเมืองมวิทเป็นอันขาด
 และถ้าหากว่าไ้ไ้เอากำลังกองทัพเรือมาช่วยด้วยแล้ว ถึงจะตั้งอยู่ในเมือง
 มวิทไ้ ๒๐ ปี ผลประโยชน์ที่จะไ้ไ้ก็ไ้ไ้ไม่คุ้มกับไ้เสียที่จะไ้ไ้ไ้ไป
 เมอวันที่ ๒๘ เดือนพฤษภาคม มีคนเร็วถอนหนังสือท่านสังฆราช
 มา หนังสือนั้นลงวันที่ ๔ พฤษภาคม มีใจความว่า ขอให้ไทยจักส่ง

ล่ามของเราคนใดคนหนึ่งให้คุมเกวียนไปที่ พิปลี่ (Piply) ปราน
 (Pran) กุย (Cayl) และถลาง (Jalingue) ๒๕ เล่ม ตั้งแต่นั้นมาล่าม
 ของเราก็ตูยเที่ยวไปย่านออกญาพิพคมทุกวัน เพื่อไปอ้อนวอนขอรับรองให้จก
 การในเรื่องนี้ แต่ออกญาพิพคมขี้ตของในเรื่องเกวียนว่าเป็นจำนวนมากนัก
 บางทีก็พูดว่า จะต้องนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามเสียก่อน บางที
 ก็พูดว่า จะต้องทูลเจ้า^(๑) เสียก่อน เพราะออกญาพิพคมจะทำการโดยลำพัง
 ของตัวเองไม่ได้ บางทีก็พูดว่า ถ้าท่านสังฆราชจะมาเมื่อไรก็ได้แต่ท่าน
 สังฆราชไม่ยอมมาเองต่างหาก และออกญาพิพคมก็ตั้งปัญหาถามว่า
 ท่านสังฆราชมีอะไรสำคัญมาบ้าง ในผลที่สุดออกญาพิพคมก็อนุญาต
 ให้ข้าพเจ้าไปพูดเองได้ ในเรื่องนี้ ออกญาพิพคมจึงรับรองอย่างแข็งแรงว่า
 จะได้จัดการในเรื่องนี้ให้คลอเคลียไปเพราะไม่เป็นการยากอะไร ด้วยการ
 สงครามก็สงบลงหมดแล้ว แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่า คงจะผิดเพี้ยนไปให้ชัก
 ช้ายคยาวออกไปอีก ซึ่งข้าพเจ้าจะต้องทำนายว่าผลที่สุดคงจะไม่เรียบร้อย
 เท่าไรนัก

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้แต่คำว่า "Prince"

จดหมายบันทึกของมองเซนต์เคอเมอเน
 ทำยื่นต่อเจ้าพระยาพระคลัง
 ความเห็นของสังฆราชเคอซูร์แนะนำต่อไทย
 เพื่อจัดการให้พระเจ้ากรุงสยามและพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ได้กลับเป็นพระราชไมตรีตามเดิม

จดหมายบันทึกนี้เขียนให้แก่เจ้าพระยาพระคลัง

เมื่อวันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๐๐ (พ.ศ. ๒๒๔๓)

หลุยส์ สังฆราชเคอซูร์ ข้าพเจ้าขอโอกาสที่จะกราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงทราบว่า เมื่อ ๕๐ ปีล่วงมาแล้วพวกสังฆราชและบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งมีเจตนามุ่งหมายจะไปยังเมืองจีน ได้ผ่านมาทางเมืองไทยก่อน ในเวลานั้นสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงทราบว่าสังฆราชและบาทหลวงฝรั่งเศสได้มายังเมืองไทย จึงทรงแสร้งถามยินดีเป็นอันมาก ได้ทรงพระเมตตาการุณาเชื้อเชิญให้สังฆราชและบาทหลวงเหล่านั้นได้ตั้งอยู่ในเมืองไทย แลได้โปรดพระราชทานที่ดินสำหรับให้สังฆราชและบาทหลวงเหล่านั้นได้อยู่ต่อไปด้วย

พวกสังฆราชและบาทหลวง ได้เทศน์และสั่งสอนศาสนาคริสต์เถียนในพระราชอาณาเขตสยาม ได้กระทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชสาสน์เชื่อมติดต่อกัน จนถึงกับพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้เป็นพระราชไมตรี ทั้งปรากฏที่ต่างพระองค์ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการและแต่งตั้งราชทูตไปมาหากันทั้งสองฝ่าย ฝ่ายราชบริพารของ

ประเทศฝรั่งเศสก็ได้ออกมาตั้งค่ายในกรุงศรีอยุธยา จนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งสองประเทศได้ต่อสู้กันด้วยความสามารถอย่างเต็มที่ มีการขาดหนทางหรือจิตใจกันอย่างใด จนตลอดเวลาที่เกิดความวุ่นวายขึ้น

ภายหลังประเทศทั้งสองได้เกิดแตกร้างกันจน พอข่าวอันนี้ได้ไปถึงกรุงปารีส พวกหัวหน้าและผู้อำนวยการของโรงเรียนสามเณร ก็ได้ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า และได้กราบทูลเฉพาะแต่เหตุการณ์ซึ่งจะไม่ทำให้ชาติพระราชไมตรีได้ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้ทรงรับรองว่าจะไม่ริบสิ่งให้จัดการอย่างใดที่จะทำให้พระราชไมตรีขาดได้

เพราะเหตุฉะนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงได้โปรดให้ท่านเซอร์วาเลียเดอไซเยีย ผู้บังคับการกองทัพเรือฝรั่งเศสในสมทวิญ ไปจัดการพร้อมด้วยนายพลมาแตง ทั้งสองคนมีอำนาจเด็ดขาดที่จะพูดว่ากล่าวและทำความตกลงในกิจการต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวในระหว่างฝรั่งเศสและไทย และให้ตกลงในการงารทั่วไป ซึ่งเกี่ยวกับราชการของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเกี่ยวด้วยการค้าขายของราชบริษัทได้ โดยตลอดด้วย

เพราะฉะนั้นเพื่อจะให้การที่แตกร้างกันเป็นการสงบ และเพื่อให้พระราชไมตรีได้สนิทต่อไปอย่างเต็ม เมื่อท่านทั้งสองหรือคนหนึ่งคนใดก็ตามได้ไปกระทำความตกลงไว้ประการใด รัฐบาลฝรั่งเศสก็จะยอมรับความตกลงนั้น ๆ เป็นเท็จขาด และจะถือว่าการที่เป็นไปแล้วอย่างใดนั้นเป็นอันหมดเรื่องกันแล้ว

ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นได้ไปอยู่ที่กรุงโรมไท่ & บกยเทศอินเดีย เพื่อไป
เฝ้าใช้ไปศึกษาหาหรือในกิจการของศาสนา ครั้นกลับมาถึงประเทศฝรั่ง
เศสแล้ว ก็ได้ทำการเที่ยวทางออกมาถึงอินเดียฝ่ายตะวันออก เพื่อนำคำ
สั่งของท่านส่งตथाไปบอกแก่สังฆราชอื่น ๆ ซึ่งประจำอยู่ในเมืองจีน
และเมืองอื่น ๆ

เมื่อขกกลายเป็นข้าพเจ้าจึงได้เที่ยวทางผ่านมาทางเมืองปอนดีเชริ ไค
พบกับท่านเชอวาเลียเคอไซเยีย ผู้บังคับการกองทัพเรือของพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า ก็ได้พบกับท่านนายพลมาแตงด้วย เมื่อ
ข้าพเจ้าได้สนทนาและไปศึกษาหาหรือกับท่านทั้งสองแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้
ตกลงใจจะมายังกรุงสยามก่อน

ข้าพเจ้าทราบอยู่เต็มใจว่าพระราชดำริห์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเป็น
พระราชดำริห์ที่ซอตรง และข้าพเจ้าก็ทราบในความคิดของท่านทั้งสองคือ
ท่านเชอวาเลียเคอไซเยียและท่านนายพลมาแตง ซึ่งตั้งใจพยายามจัด
การทั้งปวง ให้ต้องด้วยพระราชดำริห์ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของ
ข้าพเจ้า เพราะฉนั้นในส่วนตัวข้าพเจ้าถือว่า เป็นเพื่อนช่วยกันทั้งสอง
ฝ่าย และไม่ประสงค์อื่นใดนอกจากอยากให้เห็นพระราชไมตรีได้ คิดต่อ
กันอย่างเต็มและให้ประเทศทั้งสองได้ติดต่อดังกัน จึงหาโอกาสเพื่อ
แนะนำหนทางให้ราชสำนักสยามทราบ

ราชบริษัทเต็มใจและพร้อมอยู่ที่จะให้ยานุชิตที่ติดค้างอยู่ยกย เจ้าพนักงาน
จากรห้องพระคลังหลวงเป็นอันยุติเลิกแล้วแก่กัน และถ้าพระเจ้ากรุง

สยามจะทรงยอมให้การเป็นไปตามสัญญาและสิทธิ ซึ่งสมเด็จพระ
นารายณ์ได้ โปรดพระราชทานไว้เมื่อครั้ง มองซิเออร์ไซเบเรต์ และมอง
ซิเออร์โคสลาลูแบ เอกอรรคราชทูตฝรั่งเศสมาเจริญทางพระราชไมตรีใน
กรุงสยามนั้น เพราะถ้าราชบริพารคงได้บริสุทธิเหล่านั้นแล้ว บริพารก็
ยินดีและเต็มใจที่จะกลับออกมาต่งห่างที่พระราชธานีกรุงศรีอยุธยาอีก

ราชบริพารซึ่งในพระนามของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสผู้เป็นนายของ
บริพาร ให้ไปมาต่งการค้าขายอยู่ที่ท่าเรือเมืองมริค เพื่อจะได้รวบรวม
ของทั้งปวงซึ่งจำเป็นสำหรับใช้ในเรือรบหลวง และใช้ในเรือและห้างของ
บริพาร เช่นว่าจะซ่อมแซมเรือ หรือจะต่อเรือขึ้นใหม่ก็ได้ แต่เพราะเหตุ
ว่าท่าเรือเมืองมริคนี้หาได้อยู่ทางทิศตะวันตกไม่ ทั้งไม่ได้ขยับริมชายทะเล
หรือขยับริมฝั่ง เพราะฉนั้นการที่เรือรบหลวงจะมาพักจอดในที่นี้ หรือ
สินค้าของบริพารซึ่งจะเอาขึ้นไว้ในที่นี้ จะไม่พ้นอันตรายได้ เพราะฉนั้น
บริพารจึงขออนุญาตจัดทำท่าเรือให้คุ้มครองเรือต่าง ๆ และทรัพย์สินของ
ประเทศทั้งสองได้ ทั้งจะได้คุ้มครองเรือและสมบัติของพ่อค้าชาวต่าง
ประเทศซึ่งจะมาค้าขายในที่นี้ ได้ด้วย ถ้าได้จัดทำเช่นนั้นได้แล้วจะเป็น
ประโยชน์แก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งสองประเทศเป็นอันมาก

ถ้าแม้ว่าจะมีพวกศัตรูหมุ่ข่มขู่อย่างจำพวก ซึ่งมีความ
อิจฉาริษยาประเทศฝรั่งเศสระนำความต่าง ๆ มาพูดซึ่งอาจจะทำให้พระราช
ไมตรีแตกร้ายบาดหมางกันแล้ว ข้าพเจ้าต้องขอร้องขอให้พระเจ้ากรุง
สยามทรงเชื่อเถิดว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้า และราช

บริษัทไม่ได้มีพระราชประสงค์หรือมุ่งหมายอย่างอื่น นอกจากจะหาทำ
 ไร่สำหรับให้เรือออกพักให้พ้นอันตรายในเวลามีพายุ หรือในเวลาพายุซึ่ง
 เรือจะเดินไม่ได้เท่านั้น ถ้าแม้ว่าฝรั่งเศษได้มีความมุ่งหมายอย่างอื่น
 แล้ว ใหนเลยบริษัทจะคิดไปตั้งห้างในราชธานีกรุงศรีอยุธยา เพราะพนักงาน
 ภารและคนใช้ของบริษัทไปตั้งอยู่ในกรุง ก็เท่ากับเป็นประกันอยู่ในตัวแล้ว
 พวกฝรั่งเศษจะไม่คิดทำร้ายอย่างใดเลย แต่จะไต่ต่งใจปฏิบัติให้ถูก
 ครองกับข้อสัญญาซึ่งจะไต่ตกลงกัน ในระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุก
 ประการ

เมื่อราชบริษัทไต่มาตั้งอยู่ที่เมืองมริทแล้ว เจ้าพนักงานของ
 พระเจ้ากรุงสยามจะไต่เกี่ยภาษีอากรจากพ่อค้าอื่น ๆ ตามที่เคยเก็บมา จะ
 ไต่ยกเว้นแต่เฉพาะพวกฝรั่งเศษพวกเดียวเท่านั้น ซึ่งเจ้าพนักงานฝ่าย
 สยามจะมาเกี่ยภาษีอากรอย่างใด ๆ ไม่ได้ และฝ่ายฝรั่งเศษจะต้องรับ
 เป็นหนาทรรักษาท่าเรือน และคอยขังถนนขั้ตทางมิให้ศัตรูของประเทศ
 ทั้งสองซึ่งเป็นไมตรีกันนั้น ไต่เข้ามาไต่เป็นอันขาด

ส่วนเสี้ยงอาหารและของต่าง ๆ ที่พวกฝรั่งเศษต้องการใช้
 ตลอดจนถึงการจ้างคนนั้น จะไต่ชำระเงินให้ตามราคาที่ใช้กันอยู่ใน
 เมืองนั้น ขอนกเป็นประโยชน์แก่พลเมืองเป็นอันมาก

เมื่อฝรั่งเศษไต่มาตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ข้าศึกจะมาทำร้ายอย่างใดไม่
 ไต่เลย ทั้งทางเรือแลทางบกก็ไต่มาไม่ได้เป็นอันขาด และเมื่อพระราช
 ไมตรีไต่สนธิกันถึงเพียงนี้แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศษจะไต่มี

พระราชโองการสั่งกองทหารฝรั่งเศสให้เตรียมตัวสำหรับช่วยพระเจ้ากรุง
สยามทุกเมื่อ ถ้าหากจะเกิดสงครามขึ้นและฝ่ายไทยจะต้องการกำลัง
ของฝรั่งเศสเวลาใด ก็ให้กองทหารเตรียมที่จะช่วยอยู่เสมอ และข้าง
ฝ่ายฝรั่งเศสนั้นก็จะต้องทำสงครามกับพวกในอินเดียในเวลาใด พระเจ้า
กรุงสยามก็จะไปพระราชทานกองทัพไทยให้ออกไปช่วยฝรั่งเศสทุกเมื่อทุก
เดี๋ยวนี้

เมื่อใดที่หาหนังสือสัญญาเป็นการตกลงตั้งขาดแล้ว ทั้งสองฝ่าย
จะตกลงถึงข้อขาดหมางและข้อที่เข้าใจผิดกันต่าง ๆ ซึ่งเป็นการแล้วไป
แล้ว และฝรั่งเศสกับไทยจะไปทำสัญญารบและสู้ (Offensive
Defensive Alliance) สำหรับต่อสู้พวกศัตรูของประเทศทั้งสองในฝ่าย
ซมพทวี่ต่อไป

การที่ศัตรูของประเทศทั้งสองวิษยานักและกลวณกันนี้ ก็ริษยา
และกลวในสัญญาที่จะทำกันเอง เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าได้ระฤกถึงพระ
มหากษัตริย์ของสมเด็จพระนารายณ์ผู้เสด็จสวรรคต ทั้งพระมหากษัตริย์
ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบันนี้ ซึ่งได้มีต่อพวกสังฆราชและบาท
หลวงฝรั่งเศสอยู่เนืองนิตย์ ทั้งข้าพเจ้ามีเจตนาอยากจะช่วยให้พระราช
ไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้กลมมอย่างเต็ม ข้าพเจ้า
จึงอ้อนวอนขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดมีรับสั่งว่าจะโปรดประการใด
เพื่อข้าพเจ้าจะได้นำความไปแจ้งให้ท่านทั้งสองที่ได้ออกชื่อมาข้างบน
แล้วทราบต่อไป

เจ้าพระยาพระคลังถึงมองเซนเยอร์เคเมอน

คำตอบของเจ้าพระยาพระคลังตอบความเห็นของสังฆราช
เดอ ชูร์ ซึ่งแนะนำจะจัดการให้ ไทยและฝรั่งเศสได้กลับ
เป็นมิตรอย่างเดิม ซึ่งได้ยื่นเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน

ค.ศ. ๑๗๐๐ (พ.ศ. ๒๒๔๓)

เราได้สั่งแก่หลวงวรวาท (คือล่ามแปลเฮโร) ให้ไปบอกแก่
สังฆราช ซึ่งอ้างตนว่ามาเพื่อจะจัดการให้พระราชไมตรีในระหว่างสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามและฝรั่งเศสได้คงตามเดิม นั้น ว่าเราได้ฟังคำแนะนำ
ซึ่งสังฆราชได้เขียนมาเป็นจดหมายนั้น ได้เข้าใจความโดยตลอดแล้ว

เมื่อวันทสังฆราชได้มาพบกับเราๆ ได้บอกไว้ว่า ขอได้ซึ่งสมควร
จะกราบทูลให้พระเจ้าแผ่นดินนายของเราทราบ เราก็จะได้นำกราบทูลให้
ทรงทราบ และถ้าขอได้ไม่สมควรที่จะกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว เรา
ก็จะได้บอกให้หลวงวรวาทนำความไปแจ้งให้สังฆราชทราบ

การที่สังฆราชผู้มีสติปัญญาอันเฉลียวแหลมปราถนาจะให้พระราช
ไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้เชื่อมติดต่อกันนั้นเป็นการที่เรา
มีความยินดีมาก แต่ตามคำแนะนำของสังฆราชซึ่งขอให้บริษัทฝรั่งเศส
ได้สร้างทางและโรงงารทเมืองมรคเพื่อซ่อมแซมและต่อเรือ และจะ
สร้างของอื่น ๆ เพื่อยोगกนทรพยสัมปตของบริษทให้พนอนครายนั้น ขอ
ให้เราไม่เห็นชอบด้วยเลย

เราจะนำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินนายของเราไม่ได้ด้วยตัวเอง
 เพราะเหตุว่าการต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราชไมตรี มีแจ้งอยู่ในพระราช
 สारซึ่งได้มอบไปกับบาทหลวงตาซาไว้แล้ว

อนึ่งถ้าแม้ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสซึ่งทรงพระปรีชาสามารถอาจจะ
 ทรงทราบได้ว่าสิ่งใดควรและไม่ควร จะมีพระราชประสงค์สิ่งใดซึ่งจะเป็น
 ประโยชน์ต่อพระราชไมตรี และเป็นการสมควรที่ประเทศสยามจะถวาย
 ได้แล้ว พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะต้องมีพระราชสาสนมาแสดงพระราช
 ไมตรีนั้น ๆ เป็นแน่ และเมื่อพระราชสาสนนั้นจะมีข้อความประการใด
 ฝ่ายไทยก็จะได้ตอบไปตามที่ควรแก่พระราชไมตรีนั้น ว่าจะได้หรือไม่ได้

แต่มาในเวลานี้ ก็ยังหาได้รับพระราชสาสนของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ไม่ ฝ่ายสังฆราชก็เป็นแต่มาแนะนำและพูดเอาเองทั้งสิ้นซึ่งล้วนแต่เป็นข้อ
 ความตรงกันข้ามกับใจความในพระราชสาสนซึ่งบาทหลวงตาซาเชิญไป
 เพราะฉะนั้นจะนำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินนายของเราไม่ได้ด้วยตัวเอง

อีกประการ ๓ เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเสด็จสวรรคต
 แล้วนั้น มงซิเออร์เดอเซเนเล โค้ฟคไวกับ สุนทร ราชทูต ซึ่งเวลา
 นั้นไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส ว่าราชบริพารฝรั่งเศสอยากได้เมืองมริคเพื่อ
 ตั้งห้างสำหรับทำการค้าขาย ซ่อมแซมเรือ และทำของต่าง ๆ ซึ่งจำเป็น
 สำหรับทำเรือนั้น สุนทร จึงได้ตอบว่า เมืองมริคเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่
 ในระหว่างแหลมมาลากาและทะเลอันดามัน ถ้าจะส่งเรือไปยังสันดอน
 เมืองไทยแล้ว เรือก็จะต้องเดินอ้อมแหลมนี้ ซึ่งเป็นหนทางไกลมาก

และถ้าจะเอาสินค้ายันทุกแถวขึ้นเก็บทางบกแล้วก็จะถึงราชธานีกรุงศรี
อยุธยาจะต้องกินเวลาอย่างน้อย ๓ เดือน มองซิเออร์เดอเซเนเลจึงได้
เอาแผนที่มาดู ครั้นเห็นว่าตามทศนทรไคอธิบายเป็นความจริงทางสั้นน
มองซิเออร์เดอเซเนเลก็หาไคพุดลงเรื่องนี้ออกต่อไปไม่

ครั้นราชทศนทรไคกลับมาถึงเมืองไทยแล้ว ข้าราชการผู้ใหญ่
ไคนำความเรื่องนกราบทูตต่อสมเด็จพระนารายณ์ จึงได้ มวยสั่งว่าดังนี้

“ สมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไคเป็นพระราชไมตรีอย่างสนิทกับเรา
มาก แต่ถึงตั้งนั้นมองซิเออร์เดอเซเนเลกับราชบริพารจะต้องการมาตั้ง
อยู่ที่เมืองมริค แต่พลเมือง ๆ ๓ คนาวศรีและมริคเป็นคนชาติพม่าต่าง
กันกับชาติไทย และเป็นคนชาวบ้านนอกไม่มีสติปัญญาอย่างไค จะบังคับ
บัญชาอย่างไคก็ไม่ได้ ทั้งเป็นคนไม่รู้ผิดและชอบ เพราะฉะนั้นถ้า
จะอนุญาตให้ราชบริพารไปตั้งอยู่ที่เมืองมริคแล้ว ก็น่ากลัวบริพารจะแตก
ร้างขาดหมายกันพวกพม่าซึ่งเป็นคนหัวคอกโง่เขลา และจะเป็นเหตุทำ
ให้พระราชไมตรีไคแตกร้างกันไค ” ต่อขึ้นมากการเรื่องเมืองมริคก็
ยุติกันเพียงนี้

อนึ่งเมื่อครั้งนายพลเตฟาซกบของทหารฝรั่งเศสไครักษาข้อมอยู่
ที่ทางนอก มองซิเออร์คอนซตันซกไคขอพระราชาอนุญาตต่อพระเจ้ากรุง
สยามให้มองซิเออร์เดอโยเรอากาต์ ไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองมริค และ
ให้มองซิเออร์คอรองเป็นผู้บังคับกองทหารฝรั่งเศส เพื่อบริหารรักษา

เมืองมริค ครั้นยังไม่ถึงสามเดือน พวกฝรั่งเศสไทยและพม่าก็
ได้เกิดวิวาทกันจนจนถึงไคร่ยกกัน ในครั้งนั้นทั้งพวกฝรั่งเศสและพวก
ชาวเมืองมริคได้ล้มตายเป็นอันมาก

ฝ่ายมองซีเออร์คูบร็อง และมองซีเออร์เคอโยเรอากัค เห็นว่าจะ
สู้กองทัพไทยและชาวเมืองมริคไม่ได้แล้ว จึงได้ทูลขอทูลขอสมทบซึ่ง
ยังเหลืออยู่นั้นหนลงเรือของพระเจ้ากรุงสยามและได้พาทั้งเรือและเครื่อง
ศาสตราวุธยกย่องเรือหนีไป นั้นแหละเป็นต้นเหตุที่ฝรั่งเศสคิดจะทำ
ให้ชาติพระราชไมตรี

มาบัดนี้ สังฆราชมาแจ้งว่าจะคิดอ่านจัดการให้พระราชไมตรีใน
ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้คงอยู่ตามเดิม จึงขออนุญาตให้ฝรั่ง
เศสได้มาตั้งอยู่ที่เมืองมริค แต่บิดามารดาญาติมิตรและพวกพ้องของ
กองทัพไทย และชาวเมืองมริคซึ่งตายลงในเวลาทว่ยกย่องฝรั่งเศสนั้น
ก็ยังมีชีวิตอยู่เป็นอันมาก จึงเป็นการน่าวิตกว่าพวกตนเองคงจะหาเรื่อง
หาเหตุสำหรับจะได้วิวาทกับฝรั่งเศส และน่ากลัวจะถูกถูกหมิ่นประมาท
ฝรั่งเศสจนถึงกับจะต้องวิวาทชกตีแทงฟันกัน ซึ่งจะไม่เป็นการสมควร
กับพระราชไมตรีเลย

อีกประการ ๓ สังฆราชซึ่งเป็นนักพรตใหญ่ในฝ่ายพวกคริสเตียน
และเป็นคนมีสติปัญญาไหวพริบ ได้กล่าวว่าไม่ได้มุ่งหมายอย่างอื่นนอก
จากจะช่วยจัดการเชื่อมพระราชไมตรีให้ติดต่อกัน จึงขออนุญาตให้

บริษัทฝรั่งเศสได้สร้างทางที่เมืองมริค ซึ่งเป็นแห่งที่ฝรั่งเศสเคยไปก่อ
การวิวาทครั้ง ๓ แล้ว การขอนไม่สมกับคนที่มส์ตยัญญาเลย เพราะ
เท่ากับสังฆราชปรารถนาจะจัดการให้คนที่เคยวิวาทกันมาแล้วได้ ไปอยู่
รวมกันจะได้เกิดเหตุขึ้นอีกซึ่งจะทำให้ชาติพระราชไมตรีอันจะติดต่อกันไม่
ได้อีกเลย ขอนเราเห็นว่าเป็นการไม่สมควรเลย เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่อง
ที่จะนำความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินนายของเราไม่ได้เป็นอันขาด

เพราะพระเจ้ากรุงสยามนายของเราได้ออกประกาศว่า ประเทศ
ใด ๆ จะเป็นประเทศเล็กก็ตามใหญ่ก็ตาม เมื่อได้เข้ามาในชายพระราช
อาณาเขตเพื่อทำพระราชไมตรีแล้ว ถ้าประเทศนั้น ๆ ใดทำการซึ่งควร
แก่ทางพระราชไมตรีแล้วจึงให้ผูกจารรับรองต่อไปได้ แต่ถ้าประเทศใดมา
ทำการอันไม่ต้องด้วยทางพระราชไมตรีแล้ว ก็อย่าให้ทำการค้าขายติด
ต่อกับประเทศนั้น ๆ เป็นอันขาด ส่วนในความดำริห์ของเรานั้นไม่ได้
คิดอย่างใด นอกจากจะหาหนทางที่จะให้พระราชไมตรีในระหว่างสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้คงอยู่และให้ได้เพิ่มพูนขึ้นทุก ๆ วัน แต่ที่จะให้
เราเห็นพ้องด้วยกับความเห็นของสังฆราชที่จะอนุญาตให้ราชบริษัทฝรั่งเศส
มาตั้งห้างที่เมืองมริคนั้น เราจะเห็นไปด้วยไม่ได้เป็นอันขาด เพราะไม่
ต้องสงสัยเลยว่าจะเป็นเหตุให้เกิดการแตกวิวาทซึ่งกันและกัน ซึ่งจะ
กระทำให้ชาติทางพระราชไมตรีอันจะเชื่อมติดอีกไม่ได้เป็นแน่ เพราะ
ฉะนั้นเราจึงต้องพูดว่าเราจะไม่อนุญาตให้ราชบริษัทฝรั่งเศสมาตั้งห้างและ
ทำการต่าง ๆ ในเมืองมริคเป็นอันขาด

ถ้าแม้ว่าจะมีการสั่งโทษทัณฑ์และเป็นประโยชน์ต่อทางพระราชไมตรีแล้ว ถ้าสังฆราชจะพอใจมาพูดคุยปรึกษาหารือกันก็ได้ แต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่ควรแก่ทางพระราชไมตรีแล้ว สังฆราชไม่ควรจะตกลงเลย เพราะจะเป็นหนทางให้แตกร้างกันได้

สำเนาจดหมายมองเซนเซอร์เคเมอเน

ถึงเจ้าพระยาพระคลัง

ตามข้อความในหนังสือที่ท่านได้ให้ขุนจ้านง (Kouncham Nongually) นำมาให้ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้ทราบข้อความโดยตลอดแล้ว การที่ข้าพเจ้าได้แนะนำไปโดยฐานะเป็นเพื่อนด้วยกันทั้งสองฝ่ายนั้น ข้าพเจ้าได้เห็นว่าเป็นการสมควรสำหรับให้พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสและสยามได้คงอยู่ต่อไป แต่ความเห็นของท่านกลับตรงกันข้ามมากทีเดียว แล้วแต่ท่านจะโปรด แต่ข้าพเจ้าก็คงพร้อมอยู่เสมอ ที่จะทำการฉลองพระเดชพระคุณชาติสยามตั้งแต่ก่อนทุกเมื่อ

ความเห็นสังฆราชเคเมอเนียบ

คำตอบของเจ้าพระยาพระคลังได้ตอบมาไม่ช้าเลย ได้รับคำตอบภายในวันเดียวหรือ ๒ วันเท่านั้น และถึงแม้ว่าเจ้าพระยาพระคลังไม่ได้ตอบมาทุกข้อ แต่ได้ยกความมาพูดซ้ำอีกตามแบบหนังสือของไทยกับทั้งกล่าวกันว่าไม่ได้นำความกราบทูล พระเจ้ากรุงสยามก็จริงอยู่ แต่ก็เป็นเรื่องสมควรเชื่อได้ว่าข้อใดตอบทั้งหมดนั้นได้ทำต่อพระพักตร์พระ

เจ้าแผ่นดินทงสิน และบรรดาเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่คงต้องไปอยู่ใน
พระราชวังเพื่อขุดอาหารอกัน ในเรือนตลอดครึ่งทุกคน เพราะบรรดา
เสนาบดีไม่กล้าเลขที่จะเขียนหนังสือทูลถวายการแผ่นดิน แม้แต่
บัณฑิตก็กลัวกลัวกลัวของตัวเอง แต่จะต้องไต่รับกระแสรับสั่งของพระเจ้า
แผ่นดินทุกเรื่อง จนที่สุดจดหมายโต้ตอบในระหว่างข้าพเจ้าและเสนาบดี
ในเรื่องที่ข้าพเจ้าจะมายังเมืองไทยนี้ ก็ไต่เขียนต่อหน้าทูลทุกฉบับ
แต่ั้นและเป็นนิสัยของชาติไทยทั้งนี้เอง อีกประการ ๑ เจ้าพระยาพระคลัง
คนนี้เป็นคนหนุ่มและฟังจะเป็นคนไปรักปรานชนเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ขอให้
คิดเถิดว่าเจ้าพระยาพระคลังจะมีความรู้และความคิดพอที่จะตอบมาได้
ถึงนี้ที่เดียวหรือ แต่จะอย่างไรก็ตามต้องเป็นอันเชื่อได้แน่ ว่าการ
ทั้งหลายทั้งปวงต้องดำเนินไปด้วยความรู้เห็นของพระเจ้าแผ่นดินทงสิน
และถ้าใครสงสัยในข้อนี้ก็สงสัยในสิ่งผิด

ตั้งแต่การพุกทาทเกี่ยวกับราชการเป็นอันสงบหมดไม่ได้คิด
ถึงอีกต่อไป และภายหลังมาอีกสองสามวัน เจ้าพระยาพระคลังได้
ประกาศพระราชโองการ ห้ามมิให้ล้ามไม่ว่าล้ามชาติใด ๆ เขียนหนังสือ
แทนคนชาวต่างประเทศ และห้ามมิให้ ขนหนังสือหรือเรื่องราวหรือ
จดหมายอย่างใด ๆ แทนคนชาวต่างประเทศเป็นอันขาด เว้นไว้แต่ล้าม
นั้น ๆ ไต่ทราบเป็นแน่แล้วว่าหนังสือหรือเรื่องราวนั้นจะเป็นที่พอใจเจ้าพระ
ยาพระคลัง จึงอนุญาตให้ขนได้ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนประกาศนี้จะต้องรับโทษ
อย่างหนัก

จดหมายมองเซนเยอร์เคเมอเน ถึงมองซีเออร์เดอตอรัช

วันที่ ๔ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๐๑ (พ.ศ. ๒๒๔๔)

เมอควาซาฟเจ้าจะออกจากประเทศฝรั่งเศส เพื่อไปยังชมพูทวีปนั้น
ท่านได้มีความกรุณาโปรดให้ข้าพเจ้าได้พบท่านที่เวอซาย และท่านได้
บอกกับข้าพเจ้าว่า ถ้าจะมีข่าวอย่างใดที่เกี่ยวกับการณ์แผ่นดินของประเทศ
ฝรั่งเศสแล้ว ท่านก็มีความยินดีที่จะได้รัยข่าวนั้นเป็นอันมาก

เมื่อข้าพเจ้าได้ออกจากประเทศฝรั่งเศส ก็ได้ ไปถึงเมืองสทวร์ทก่อน
จากเมืองสทวร์ทข้าพเจ้าได้ ไปยังเมืองปอนตีเซรี และได้ ไปพบกับท่าน
เซอวาเลียเคอไซเยีย ผู้บังคับการกองทัพเรือฝรั่งเศสฝ่ายอินเดีย และ
มองซีเออร์มาแตง ผู้อำนวยการใหญ่ของราชบริษัทแห่งประเทศฝรั่งเศส
เมื่อข้าพเจ้าได้ถูกข่าหารอกกับท่านทั้งสอง ถึงเรื่องเหตุการณ์ในประเทศ
สยามเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าก็เลยไปยังเมืองมริค เพราะข้าพเจ้ามีกิจธุระ
ที่จะต้องแวะไปยังเมืองไทยก่อนจึงจะเลยไปเมืองจีนต่อไป ข้าพเจ้าได้ไป
พักอยู่ที่เมืองมริคช้านานจึงได้เลยเข้าไปกรุงศรีอยุธยา ครั้นไปถึงกรุง
ศรีอยุธยาแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นที่น่าเป็นเพื่อนทั้งสองฝ่ายที่จะ
ต้องแนะนำออกความเห็นถึงวิถีที่จะให้พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ปรองดอง
เป็นพระราชไมตรีกัน และทั้งต้องการทราบความจริงถึงเรื่องพระราชสาสน
อันมีเนื้อความหลักลอย ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามได้ฝากบาทหลวงตาซาไป
ถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนายของข้าพเจ้าด้วย

ครั้นข้าพเจ้ากับท่านเจ้าพระยาพระคลังได้มีหนังสือโต้ตอบกันหลาย
ฉบับแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปพบกับเจ้าพระยาพระคลังผู้เป็นอรรคมหาเสนาบดี
ข้าพเจ้าจึงได้ขอเหตุผลเป็นข้อ ๆ สำหรับที่จะให้พระราชไมตรีได้สนิทกันเข้า
ภายหลังไม่ช้าวันเท่าไรนัก เจ้าพระยาพระคลังก็ได้ส่งคำตอบมาเป็น
จดหมาย ข้าพเจ้าได้แปลจดหมายฉบับนี้คำต่อคำตามภาษาและสำนวน
ของไทย ต้นฉบับนั้นอยู่ในห้องสมุดของคณะบาทหลวงที่กรุงศรีอยุธยา
เพราะฉะนั้นท่านหัวหน้าและผู้ช่วยการคณะต่างประเทศกรุงปารีส คง
จะได้ส่งต้นฉบับทั้งคำแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสมายังท่านต่อไป

ข้าพเจ้าได้ถือโอกาส มีจดหมายกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสด้วย
ฉบับ ๑ เหมือนกัน และในจดหมายกราบทูลนั้นได้กล่าวขอความยกยาว
และเพราะเหตุว่าหนังสือเหล่านั้นคงจะตกถึงมือท่าน ข้าพเจ้าจึงไม่เขียน
หนังสือถึงท่านโดยยกยาวเพราะเกรงว่าจะเป็นเครื่องรำคาญต่อท่าน และ
ข้าพเจ้าขอขยันทว่า ถ้าข้าพเจ้าได้ไปในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียซึ่ง
จะต้องไปตามหน้าที่แล้ว ข้าพเจ้าจะไม่ลืมเลยว่าจะต้องทำการตาม
หน้าที่ของชาวฝรั่งเศสอันซื่อสัตย์ต่อชาติ

เจ้าพระยาพระคลังคนที่ข้าพเจ้าออกชื่อมานี้ ไม่ใช่คนที่ได้เคยไป
ยังประเทศฝรั่งเศส เจ้าพระยาพระคลังคนที่เคยไปฝรั่งเศสนั้นได้ถูกเขียน
ตายเมื่อเดือนพฤศจิกายนขลุ่ยมาแล้ว ข้าพเจ้าต่าง ๆ อันน่าทุเรศของ
เมืองไทยมีอย่างใด ท่านก็คงจะได้ทราบจากพวกบาทหลวงแล้ว

จดหมายมองเซนต์เคอเมอเน กราบทูลพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

วันที่ ๕ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๐๑ (พ.ศ. ๒๒๔๔)

ตั้งแต่ข้าพเจ้าไต่เต้าทูลลาในระหว่างที่เฝ้าทางอยู่ก็ได้นึกอยู่เสมอถึงการทิ้งปวงที่จะเป็นประโยชน์ต่อพระองค์และประเทศของพระองค์ ข้าพเจ้าไต่ออกจากเมืองสุทรีไปเมืองปอนตีเวรี เมื่อปลายเดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๙๙ (พ.ศ. ๒๒๔๒) ข้าพเจ้าไต่ ไปพบบ้านที่ เซอวาเลีย เกอโซเยีย ผู้บังคับการกองทัพเรือของพระองค์ และมองซีเออร์มาแตง ผู้อำนวยการใหญ่ของราชบริษัทแห่งประเทศฝรั่งเศสที่เมืองปอนตีเวรีนั้น เมื่อข้าพเจ้าไต่สนทนากับท่านทั้งสองแล้ว มองซีเออร์มาแตง ก็ไต่สั่งให้เรือของบริษัทไปส่งข้าพเจ้ามายังเมืองมริคล่า ๓ ครั้น ข้าพเจ้าไต่ ไปถึงเมืองมริคแล้วก็ได้ รบมัจหมายไปยังราชสำนักสยาม ขอร้องให้ข้าพเจ้าไต่ ไปยังกรุงศรีอยุธยาโดยเร็ว เพราะการในหน้าที่ของข้าพเจ้าเร่งให้ข้าพเจ้าไต่ไปทันแห่งอันด้วย

แต่การที่เกควุ่นวายและจลาจลขึ้นภายในประเทศสยาม ได้ทำให้ข้าพเจ้าพักรออยู่ที่เมืองมริคและเมืองคระนาวกี ๘ เดือนเศษ ครั้นเมื่อเดือนกรกฎาคมขนนเอง ค.ศ. ๑๗๐๐ (พ.ศ. ๒๒๔๓) ข้าพเจ้าไต่ ไปถึงกรุงศรีอยุธยา ได้พักอยู่สักสองสามเวลาจึงได้จัดการทำเนิรความตามพระราชดำริห์ กล่าวคือได้ มีจกหมายเป็นที่ว่าขอความต่าง ๆ ที่จะกล่าวนั้นเป็นความคึกของข้าพเจ้าเอง โดยถือว่าข้าพเจ้าเป็นเพื่อนทั้งสองฝ่ายและเป็นผู้จะนำมาซึ่งความสุข ข้าพเจ้าจึงไต่แนะนำออกความเห็น

เป็นข้อ ๆ ตามพระราชดำริห์ของพระองค์เพื่อจะให้พระราชไมตรีเป็นสิ่งที่
แน่นหนาและถาวรต่อไป

การเรื่องนี้ได้มีจดหมายโต้ตอบกันหลายฉบับ และใจความตาม
จดหมายเหล่านั้น เจ้าพนักงานก็ได้ให้ความกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามให้
ทรงทราบโดยละเอียด ครั้นเมื่อวันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๐๐
(พ.ศ. ๒๒๔๓) เจ้าพระยาพระคลังและเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ได้ยอม
ให้ข้าพเจ้าไปพบกับท่านเหล่านั้น ข้าพเจ้าจึงได้ขออนุญาตขอการซึ่ง
ได้เขียนไว้เป็นตัวอักษร ภายหลังในไม่ช้าวันเท่าไรนัก ฝ่ายไทยก็ได้
ตอบมาเป็นหนังสือเหมือนกัน หนังสือนั้นได้เขียนเป็นภาษาไทยซึ่ง
ข้าพเจ้าได้จัดให้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสเพื่อจะได้ถวายต่อพระองค์ และส่ง
ให้กับเสนาบดีของพระองค์แล้ว

การที่เป็นเช่นนี้คงจะทำให้พระองค์ทรงเห็นได้ว่าไทยคิดการอย่างไร
และเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าในฐานะที่รู้สึกกตัญญูต่อพระองค์ ที่จะต้องกราบ
ทูลให้ทรงทราบว่าในราชสำนักไทย ยิ่งในรัชกาลปัจจุบันแล้วจะหา
ใครที่เป็นมนุษย์ไม่ได้ เพราะในเวลานี้ราชสำนักไทย ล้วนแล้วไป
ทวยลงทั้งสิ้น จะหาความจริงหรือวาจาที่จริงหรือความซื่อสัตย์ไม่ได้
เลยจนอย่างเดียว ทวยพวกไทยไม่ได้คิดการอย่างใดนอกจากจะหาทาง
หลอกลวงและปฏิบัติกรอย่างลึกลับ และเข้าใจเสียด้วยว่าการที่ประ
พฤติเช่นนั้น เป็นอย่างคนฉลาดหาตัวเปรียบไม่ได้ทั้งโลก

ไทยจะพูดว่าอะไร หรือจะเขียนจดหมายเป็นใจความอย่างไรก็ตาม
 เป็นการที่หาความจริงสักนิดก็ไม่ได้ และถ้าใครจะคอยจับคำ
 ของไทยไทยเชื่อว่าเป็นจริงแล้ว ก็เป็นการที่คิดผิดอย่างยิ่ง เพราะ
 เมื่อมีโอกาศชนเมื่อใด ไทยก็คงจะแสดงตัวให้เห็นนิสัยดังที่เคย
 เห็นมาแต่ก่อน ๆ นี้แล้ว

การที่ข้าพเจ้าจำเป็นต้องกราบทูลเช่นนั้น ก็เพราะความซอส์คัย
 กตัญญูของข้าพเจ้า จึงต้องกราบทูลให้ทรงทราบไว้ การที่ไทย
 ใ้ตอบข้อแนะนำของข้าพเจ้านั้น กระทำให้เห็นนิสัยของไทยอย่าง
 แล้ว เพราะเหตุว่าตามระเบียบราชการของไทยในเวลานี้ ไม่มี
 เสนาบดีคนใดเลยที่จะกล้าเขียนหนังสือตอบอย่างใด ๆ นอกจากจะ
 กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรงทราบเสียก่อน เพราะฉะนั้นขอให้พระองค์
 ทรงนึกเถิดว่า การที่อรรคมหาเสนาบดีใ้ตอบมาดังนี้ จะต้องกิน
 เวลากราบทูลหรือพระเจ้าแผ่นดินนานสักเท่าไร และถึงแม้ว่าอรรค
 มหาเสนาบดีจะกล่าวอย่างไม่รักษาเกียรติยศว่า ตัวไม่เห็นสมควรจะนำ
 ความกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินก็จริงแต่ก็เป็นการแน่นอนว่าอย่างไร ๆ ใน
 เรื่องนี้จะต้องกราบทูลโดยตลอดเรื่อง ข้าพเจ้าใ้มีจดหมายตอบอรรค
 มหาเสนาบดีอย่างสั้น ๆ ฉบับ ๑ ซึ่งเป็นหนังสือฉบับหลังที่สุด และ
 ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ได้พุดถึงเรื่องนี้อีกเลย

หัวหน้าและผู้อำนวยการคณะต่างประเทศที่กรุงปารีส จะได้นำข้อ
 ความต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าใ้พยายามจัดทำในเรื่องนี้จนกราบทูลให้ทรงทราบ

และจะได้ส่งไปเวียนเสนาบดีของพระองค์ ให้ทราบตามทางราชการด้วย
ตามคำสั่งของกรุงโรม ข้าพเจ้าจำเป็นจะต้องไปอยู่ที่ประเทศจีน
หลายเดือน และจะต้องไปอยู่ในเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีคณะบาทหลวง
ฝรั่งเศสเป็นครึ่งเป็นคราวด้วย แต่ถึงข้าพเจ้าจะไปอยู่ที่แห่งใด
ซึ่งพระเป็นเจ้าของจะให้ข้าพเจ้าไปอยู่ก็ตาม ข้าพเจ้าจะไม่วายเลยที่จะหา
ช่องทางสำหรับปฏิบัติภารกิจให้สมกับชนชาติฝรั่งเศสอันแท้จริง เพราะ
บรรดากฎหมายทั้งปวง ก็ยังคงยอมให้ข้าพเจ้าเป็นข้าแผ่นดินของพระองค์อัน
มีความนับถือพระองค์อย่างสัจจริง

(เซ็น) หลุยส์ ลังฆราชเคอซัวร์

จดหมายมองซีเออร์ โบรด์ถึงมองซีเออร์ ลาเบ

วันที่ ๑๖ เดือนธันวาคม ค. ศ. ๑๗๐๑ (พ. ศ. ๒๒๔๔)

พวกไทยไม่พอใจในความเห็นของมองซีเออร์เคอซัวร์ซึ่งแนะนำ
มาสำหรับทำไมตรีกับฝรั่งเศส จึงได้ตอบมาอย่างเท็จซาดว่าจะไม่ยอม
ยกเมืองมริทให้แก่ราชบริษัท และทั้งอ้างว่าจะต้องคอยให้บาทหลวง
คาซาลล์มาเสียก่อนด้วย เพื่อจะได้ทราบว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะ
มีพระราชประสงค์อย่างไร ท่านสังฆราชได้ลงเรือไปเมืองจีนเมื่อวันที่
๑๕ เดือนกรกฎาคม และได้ไปกับเรือลำเล็กของราชบริษัท ซึ่ง
ได้แวะมาที่เมืองนเพอซอมแซมเรือ

มองซีเออร์เฟเรอ — มองซีเออร์โบรด์

ค. ศ. ๑๖๕๖—๑๗๐๑ (พ. ศ. ๒๒๓๕—๒๒๘๔)

(ต่อ)

จดหมายมองซีเออร์โบรด์ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒๑ เดือนพฤศจิกายน ค. ศ. ๑๖๕๕ (พ. ศ. ๒๒๔๒)

เวลานี้การที่จะสอนและรับคนไทยให้เข้าวัดนั้นยังเป็นเวลาไม่เหมาะ พวกไทยก็ปล่อยให้พวกเราทำการในหน้าที่ของศาสนาโดยไม่ได้มาเกี่ยวข้องรบกวนอย่างใดเลย พวกขาดหลงไปไหนก็ไปได้ตามอำเภอใจ ตลอดกันไปเยี่ยมคนป่วยไข้ และรับพวกเด็กที่วิ่งกลางถนนเขารดกก็ได้ พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงแสดงพระเมตตากรุณาแก่พวกเรามาหลายคราวแล้ว

จดหมายมองซีเออร์โบรด์ ถึงมองซีเออร์เตอลาวัน

วันที่ ๑๕ เดือนธันวาคม ค. ศ. ๑๗๐๑ (พ. ศ. ๒๒๔๔)

ตามที่ท่านอยากจะทราบข่าวถึงพวกคริสตเคียนชาติญวนในเมืองไทยนั้น ข้าพเจ้าจะได้เล่าให้ท่านฟังดังต่อไปนี้ เพื่อจะทำให้พวกนมนานใจนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ให้เขาทำวัดเล็ก ๆ ขึ้นในกลางค่ายของเขา เพื่อเขาจะได้อยู่รวบรวมกันและเพื่อจะได้มีการสั่งสอนได้บ่อย ๆ แต่การที่ใด เกิดกลางชนเมือสามขมหลวงแล้วนั้น ได้ชักขวางในการที่พวกน

จะทำการไต่โดยสะดวก เพราะต้องถูกเกณฑ์ไม่อยู่บ่อยจนเลย เช่นว่า
 วันหนึ่งต้องถูกเกณฑ์ให้อยู่ยาม พรุ่งนี้ต้องถูกเกณฑ์ไปแจวเรือของเจ้า
 และถูกเกณฑ์ในการชนคนหลายอย่าง จนพวกนี้เกือบจะหาเวลา
 มาฟังสวดมนต์ในวันนักขัตฤกษ์สำคัญๆ ไม่ได้ และบางทีในวัน
 อาทิตย์ก็มาไม่ได้ก็มีบ่อยๆ เวลานี้พวกญวนเขารวมกันน้อยที่สุด
 เพราะเหตุว่าบางคนได้ไปเข้าเป็นพรรคพวกกับชาวเขมรคน๑ ซึ่งได้ผู้หญิง
 ญวนเป็นภรรยา ชาวเขมรผู้นี้คิดชอบดทเมืองจันทบุรี ได้เข้ามา
 เจ้าเมืองซึ่งเป็นคนไทยตาย แล้วตั้งตัวเป็นใหญ่ในเมืองนั้น พวก
 ไทยได้ไปจับพวกขบถได้โดยมาก บางคนต้องถูกเอาหัวเสียบกับขบถ
 ทั่วการ บางคนไทยก็ปล่อยให้ตายในคุก แต่พวกที่หนีไปได้ นั้นไทย
 ได้ไปจับยंत्रภรรยาบิดามารดาญาติเครือญาติมาทำโทษต่าง ๆ เพราะฉะนั้น
 ในเวลานี้พวกญวนต้องลงเป็นทาสไต่รับความเคียดแค้นแสนสาหัส การ
 ที่พวกญวนไต่รับความเคียดแค้นเช่นนั้น เป็นการไม่สมควรที่จะทำกับ
 คนเขารัตเลย

บุตรของล่าม คือคนที่เป็ลล่ามเมื่อครั้งท่านยังอยู่นั้นไต่รับตำแหน่ง
 แทนบิดาแล้ว แต่คนผู้นี้ไม่มีใครจะเอาใจใส่ในการศาสนาเท่าไรนัก
 เพราะฉะนั้นพวกเขารัตทั้งหลายจึงประพฤติกวักแหวะ ไม่เป็นธุระในการ
 ศาสนาโดยเอาอย่างล่ามคนนั้น

ฝ่ายพวกฝรั่งที่เขารัตนั้นเหลือแต่เพียง ๘ หรือ ๑๐ คนเท่านั้น คราว
 ๑ ก็ไม่มีคนมาก กวักคายเสียข้างและไปทอนเสียข้าง

เรื่องศึกกลางเมือง

จดหมายมองซิเออร์ โบรด์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๗๐๐ (พ.ศ. ๒๒๔๓)

พวกเราได้อาศัยเป็นสุขสบายโดยเรียบร้อยมาโดย ๑ แล้ว แต่ พวกไทยยังระส่ำระสายอยู่ เพราะได้เกิดรบกันโดยมีคน ๆ หนึ่งคิดจะชิงราชสมบัติ โดยแห้วให้รบอยู่เสมอ

ชาวทเลาลอกกันอยู่เสมอเป็นนิจนั้นลอกกันว่า ผู้ที่คิดจะชิงราชสมบัติ นั้นเป็นพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตนั้น แต่ชาวทลอนกม เลียงต่าง ๆ กันจะจับเอาอะไรเป็นแน่ก็ไม่ได้ ท่านคงจะไม่นึกเชื่อเลย ว่า ไทยได้รบราฆ่าฟันกันถึง ๑ มาแล้ว และข้าศึกก็อยู่ห่างหนทาง เพียง ๗ วัน ๑๐ วันเท่านั้น แต่ถึงถึงนั้นก็ยังไม่มีใครจะทราบได้ว่า คน ที่คิดชิงราชสมบัตินั้นจะเป็นใครแน่ และยังมีงกว่านอกซึ่งเหลือทท่าน จะเชื่อได้ คือมีชาวเลาลอกกันว่า เจ้าได้ประสูติพระโรคอย่างร้ายแรง ได้สิ้นพระชนม์มาได้ ๗ เดือนแล้ว แต่ชาวนี้ถึงจะลอบอย่างไรก็ไม่ได้อ ความแน่ว่า เจ้าของคนนี้จะได้อสิ้นพระชนม์จริงหรือไม่ ผู้ที่คิดชิงราช สบัตินั้นคงเป็นคนฉลาดรู้จากทางของกันที่จะไม่ให้ใครรู้ว่า ตัวเป็นใคร ทั้งเป็นคนทมิฬไพร่หรือจากทางล่อลวงด้วย ถ้าคนนตายเสียแล้วก็อาจ จะเอาคนอนทหน้าคารูปร่างคล้าย ๆ กันมาแทนออกก็ได้

ข้าศึกซึ่งมีทหารอยู่ ๕๐๐ หรือ ๕๐๐ คน ได้เข้าไปตั้งมั่นอยู่ในเมือง นครราชสีมา ซึ่งเป็นเมืองชายแดนติดกับเขตเขมร และข้าศึกนั้น

ล้วนเป็นคนต่างชาติต่างภาษาทั้งนั้น ไทยได้ไปตั้งลอมเมืองนครราชสีมาไว้ ๒ เดือน และได้คิดกลอุบายต่าง ๆ ก็หาดีเอาเมืองนครราชสีมาได้ไม่ ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามหาทราบไม่ว่าการที่เกิดขึ้นครั้งนี้เพราะเหตุใด ทรงเห็นว่ากลอุบายต่าง ๆ ที่คิดไว้ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ จึงทรงคิดกลศึกขึ้นใหม่อีกอย่าง ๓ คือโปรดให้สั่งว่าชวนไปอังกฤษพิ นัยว่าให้เอาดอกไม้เพลิงผูกว่าชวนไปสำหรับเผาเมืองและเผาผู้คนให้ตายหมด แต่การชักว่าชวนก็ไม่สำเร็จ ยังหาดีเมืองนครราชสีมาได้ไม่ เพราะยังกำลังทดลองที่จะเอาว่าไปเผาเมืองนั้น ก็ใดเกิดลอบชน จะจริงเท็จประการใดก็ไม่ทราบ ว่ากองทหารไทยได้หนีไปเข้ากบขาคักหมดแล้ว แต่ความจริงนี้เป็นเรื่องที่ไทยได้เกิดยากหมางกันขึ้นเองในเรื่องที่ว่า เจ้าไต่สนพระชนมแล้ว เพราะเรื่องนพตเป็นเสียงอันเดียวกันหมดว่าสนพระชนมจริง เพราะฉนั้นพระเจ้ากรุงสยามจึงต้องระวังพระองค์ ไต่มีพระราชโองการให้เตรียมการต่าง ๆ และโปรดสั่งเรียกให้ขุนนางข้าราชการซึ่งชวนไปลอมเมืองนครราชสีมา นั้น ให้กลับคนมายังกรุงศรีอยุธยาทั้งหมด

ฝ่ายขุนนางข้าราชการที่ถูกเรียกกลับนั้น ทราบอยู่แล้วว่ายุทธภรรยาและญาติพี่น้องได้ถูกจับมานานแล้ว เพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงสงสัยว่าข้าราชการเหล่านั้นจะไม่ซื่อตรง กำลังจะตรึงตรึงอยู่ว่าจะควรทำประการใดต่อไป ยังเอิญวันหนึ่งในเวลาเขามกเกิดเพลิงไหม้ขึ้นในที่พัก ข้าราชการเหล่านั้นตกใจก็ต่างคนต่างหนีทงเครื่องศัสตรา

ชาวอหังคมก็ ทยลงมายังกรุงศรีอยุธยา มาเฝ้ากราบทูลเหตุการณ์ ให้ทรงทราบ แต่ยังมีข้าราชการบางคนเช่นออกขุนชำนาญ (Channang) เป็นคนใจร้ายไป ครั้นข้าราชการเหล่านั้นเฝ้าลงมาถึงกรุงศรีอยุธยา ทอຍ ๆ กันไม่พร้อมกัน ก็ต่างคนต่างเข้าเฝ้าและก็จะเอาตัวรอดจึง ต่างคนต่างซัดกัน มีขุนนางอยู่สองสามคนหาใจตรงลงมาเฝ้าไม่ แต่ ทำท่าทางที่จะหนีจึงต้องถูกจับ

พระเจ้าแผ่นดินทรงสงสัยในพวกนี้ และจะขังกันไม่ให้พวกนี้คิด ประทศร้ายใจ จึงตั้งคนเอาเหล็กเผาไฟจนแดงมานายท้าวข้าราชการ เหล่านี้เสียก่อน แล้วจึงตั้งคนซักถามเอาความจริงต่อไป ในระหว่าง ทซักถามอยู่นั้นใจเขาไม่แหลมขยับลิ้นไว้ไม่ให้พูด เมื่อได้ซักถามและ ทำความทรมานอยู่เช่นนั้นได้สัก ๓๕ วันหรือ ๓ อาทิตย์ ก็ได้ตัดสินลง พระราชอาญารวม ๔๘ คน โดยมีใจเลือกกว่าคน ๔๘ คนนี้ จะมีอายุบรรพชา ศักดิ์หรือตระกูลอย่างใด วัลกลงพระราชอาญานั้นได้ทำกันดังนี้ คือ

ในตอนเช้าวัน ๓ เจ้าพนักงานใจเอาเหล็กไปขังไว้ในที่ประชุมชน แล้วจึงได้พาพวกนี้ไปขังไว้แน่นหนา และมีไม้อุดปากไว้ ด้วยมาดกทนนั้น เจ้าพนักงานใจยังขังให้นักโทษเหล่านี้นั่งดัดสมาธิตรงกับหลัก ๆ ละคน แล้วได้ผูกมัดตรึงไว้กับหลักอย่างแน่นหนา จึงมี เจ้าพนักงานเอามาตีศีรษะ ๗ แห่ง แล้วเอามือจับคอไว้ จึงเอามา เชือดเนื้อตึงแต่ขั้วเอวจนหัวไหล่ และได้ตัดเนื้อออกจากแขนเป็นชิ้น ๆ ขังขังให้นักโทษกินเนื้อของตัวเอง ขางคนใดถูกตัดนิ้วเท้าขวามือ ขาง

คนถูกเขาเงินบาทละลายกรอกใส่ปาก เมื่อเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานได้
เรียกผู้หญิงทั้งในเมืองและนอกเมือง ให้เอากำขันทบศิระพวกนักโทษ
เพื่อให้นักโทษได้รับความอาบ เจ้าพนักงานได้ให้นักโทษตากแดดอยู่
ประมาณ ๕ หรือ ๖ ชั่วโมง จึงได้คุมเอาตัวเข้าไปไว้ในคุก โดยไม่ให้
พบปะกับผู้ใดเลยเป็นอันขาด นักโทษเหล่านั้นได้ถูกลงอาญาถึงหกกล่าว
มาแล้วนั้นหลายครั้ง บางคนก็ทนได้ถึง ๓๐ วัน ๓๒ วัน จนที่สุดพวก
นักโทษทนอาญาไม่ไหว แล้วเจ้าพนักงานก็ประหารชีวิตเสียโดยแหะ
ท้อง แล้วเอาศพไปเสียบไว้ที่ประตูเมือง และเอาหนามไม้ไผ่ล้อมศพ
ไว้ด้วย

ทรัพย์สินสมบัติของคนเหล่านั้นได้ถูกยึดทั้งหมดจนสิ้น เจ้าพนักงาน
จึงได้คุมบุตรภรรยาและญาติพี่น้องออกจากคุกพาไปยังสวนแห่ง ๓ ซึ่งอยู่
กลางทุ่ง เพราะพระเจ้าแผ่นดินจะเสวยคนเหล่านั้นทั้งเป็น แต่เพื่อผู้มี
พระสงฆ์มากรายทูลทักท้วงไว้จึงหาได้เสวยคนเหล่านั้นไม่ แต่พระสงฆ์
เหล่านั้นได้เฝ้าอยู่รอบสวนนั้นทั้งกลางวันกลางคืนหลายเดือนเพื่อคอยขอร้อง
กนิมิให้พวกนักโทษเอาไฟเผาทั้งเป็น ภายหลังจึงได้ทรงพระกรุณาให้นักโทษให้
และได้ปล่อยตัวไปแต่ต้องไปเป็นทาสจนตลอดชีวิต คนเหล่านั้นโดย
มากเป็นพวกผู้ที่มีตระกูลเก่า ๆ อยู่ในเมืองนี้ ขุนนางซึ่งถูกลงอาญา
คราวนั้นล้วนแต่เป็นเจ้าพระยา ออกญา และหลวง และมีพวกแขกมะลายู
ที่มีบรรดาศักดิ์หลายคนยกหัวหน้าย่นสองคน พวกนักโทษถูกชำระลง
โทษฐานขบถต่อแผ่นดิน ข้าพเจ้าได้สืบรู้ว่าตามธรรมเนียมของกฎหมาย

บ้านเมือง การลงโทษขบถต่อแผ่นดินได้ทำกันอย่างไร ก็ได้ความว่า ตามธรรมเนียมก็เคยแต่เพียงลงโทษแหวะท้องและตัดศีรษะเท่านั้น เพราะ ฉะนั้นการลงโทษอย่างร้ายกาจคราวนี้ ก็คงจะเป็นด้วยพระเจ้าแผ่นดิน กริ้วมาก และมีพระนิสัยโหดร้ายด้วย

ในทันตองงกไม่กล่าวถึงเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่องไม่ฉนั้นจุดหมาย ฉยขึ้นจะยดยาวเกินไปนัก ข้าราชการบางคนก็เิกกลับมาจากเมืองนคร ราชสีมาซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเห็นว่าเป็นคนสุจริต หรือได้ทำการแก้ ทั่วได้ หรือได้รอดตัวเพราะความที่ไปรุดปรานนั้น ก็ต้องกลับขึ้นไปยัง เมืองนครราชสีมาอีกพร้อมกยขุนนางอื่นที่เิกต้องขึ้นใหม่อีกหลายคน ฝ่าย พวกมลายูที่เิกหนีไปก็เพราะจะอยู่แต่พวกเดียวไม่ได้ด้วยไทยเิกหนีไป หมดแล้ว ทั้งเป็นคนทชอัสตยจงรภกคคคพระเจ้ากรุงสยามจริง ๆ นั้นก็ ได้รบพระราชทานรางวัลเล่นนยศบ้าง รางวัลเป็นเงินบ้าง และได้กราบทูล วัรับรองต่อพระเจ้ากรุงสยามว่าจะไปเิกเอาเมืองนครราชสีมาคืนมาในเร็ววัน ใหญ่เิก จึงเิกไปรุดเิกให้พวกมลายูเหล่านั้นรีบขึ้นไปสมทบกับข้าราชการไทย พวกมลายูอื่นกล้าหาญเหล่านั้นเิกพยายามบ่นก้าแพงเมืองขึ้นไป แต่ฝ่าย ชาติเิกเิกต่อสู้อย่างสามารถ พวกมลายูล้มตายหลายคนจึงหมดอยาก ที่จะต่อสู้อีกต่อไป พวกมลายูเิกเิกพักรออยู่โดยไม่ได้ทำอะไรเลย ๔ เิกอน ครั้นเมื่อปลายเิกอนเมษายนพวกชาวเมืองเิกเิกมาเิกประตูเมือง และเิกเิกบอกพวกไทยตลอดมเมืองเิกเิกว่าพวกชาติเิกเิกหนีไปหมดแล้ว แต่

บางคนก็พูดว่าพวกชาวเมืองไท่ออกจากเมืองเพออพยพไปอยู่ที่อื่น ครั้น
เมืองนครราชสีมาได้ตกมาอยู่ในอำนาจของไทยแล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็
ทรงตั้งเจ้าเมืองให้ขึ้นไปรักษาการ เจ้าเมืองไท่ส่งพลเมืองชาวเมือง
นครราชสีมาลงมาชำระยังกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก พวกคนไท่ถูก
ประหารชีวิตไปหลายคนแล้ว

เมื่อข้าศึกไท่หนีออกจากเมืองนครราชสีมานั้นก็หาได้ไปไกลไม่
เขาพูดกันว่าพวกข้าศึกไท่เลยไปยึดเอาเมืองพิษณุโลก แต่ในเรื่องนี้
ไทยก็ยังไม่อยากให้ใครรู้และคอยพุดกลบเกลื่อนอยู่เสมอ จนถึงกับ
พระเจ้าแผ่นดินได้มีพระราชโองการให้มโง่นกขัตติยกษัตริย์เวียงตามเคย
แต่อย่างไร ๆ ก็เห็นโทษว่าการศึกยังหาสงบไม่ บางคนพูดว่าพระเจ้า
กรุงสยามคงจะมีชัยชนะ บางคนก็พูดว่าไทยเสียเปรียบมาก ความ
จริงพวกพระสงฆ์ซึ่งเป็นต้นเหตุยกให้พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ใครของ
ราชสมบัตินั้น ก็ออกจะเห็นแล้วว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ไม่ชอบตรงต่อใคร
ถ้าพูดอย่างคำสามัญก็ต้องพูดว่าเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก การประหาร
พวกขุนนางข้าราชการโดยอาการอย่างร้ายกาจ ทั้งบุตรภรรยาข้าราชการ
เหล่านั้นจะต้องเป็นทาสอีกนั้น เป็นการทกระทำให้พระสงฆ์เหล่านั้นเข้าใจ
ออกหากทุกคน ราษฎรพลเมืองอีกทั้งขุนนางข้าราชการก็เกลียดชังพระเจ้า
แผ่นดินองค์นี้ทั้งสิ้น และที่พวกนบงยังมอดย่นนกดวยยังมีความเกรง
อยู่หน่อย การที่ไม่ได้เกิดขบถชนทั้งเมืองนั้นก็โดยยังเห็นแก่พระมเหสี
และพระราชบุตรองค์เล็กของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น

เจ้าพระยาพระคลังหาได้ อยู่ในจำพวกขุนนางที่ถูกประหารชีวิตไม่ เพราะได้ตายเสียก่อนสองเดือนมาแล้ว เขาพูดกันว่าตายนั้นเพราะ ถูกเขมย่นตายทั้ง เสียใจที่ตัวเองถูกเขมย่นและถูกลงอาญาบ่อย ๆ ด้วย เพราะเมื่อ ๔ ขมาแล้วพระเจ้าแผ่นดินทรงกรวชนมา ก็ได้อาพระแสงดาบ ตัดปลายหมวกเจ้าพระยาพระคลัง ตั้งแต่นั้นมาเจ้าพระยาพระคลังก็ต้อง รัยพระราชอาญาเรื่อยมา เพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงไว้พระทัยเสียแล้ว ก่อนที่เจ้าพระยาพระคลังจะตายนั้น บุตรสาวคนใหญ่คนโต ๓ บุตรชาย สองสามคนกับภรรยาน้อยของเจ้าพระยาพระคลังได้ถูกจับไปและถูกชำระ จึงได้เกิดลอกกันว่าเจ้าพระยาพระคลังมีความเสียใจในกิจใดเอามิคแทง ชายใครงฆ่าตัวเองตาย การที่เจ้าพระยาพระคลังตายนั้นพระเจ้าแผ่นดิน ก็ออกตัวได้ ได้ทรงแถลงว่าเสียพระทัยว่าเจ้าพระยาพระคลังได้ถึง อดสูกรรมเสียแล้ว จึงได้ โทษว่าหมอนั้นซึ่งเป็นพิธีเจ้าพระยา พระคลังได้อาษาพิษให้เจ้าพระยาพระคลังรัยประทาน จึงได้พระราชทาน รางวัล โดยให้ลงพระราชอาญาเขมย่นหมอนนั้นและให้เขมย่นทั้งหลังและ ท้องด้วย เวลากลางคืนได้ยกศพเจ้าพระยาพระคลังไปฝังไว้ยังวัดหาได้ มีการทำบุญให้ทานอย่างใดไม่ และมีได้ทำการศพให้สมกับเกียรติยศ ซึ่งต้องมีการแห่ศพไปไว้ยังโรงทิมและเผาตามธรรมเนียม นี่แหละเป็น สันชื่อของอรรคราชทูตสยามที่ได้ ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศ ฝรั่งเศส และเป็นอรรคมหาเสนาบดีของพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ ๗ ขมาจนนนทวย

ออกญาพิพัฒน์ผู้ช่วยของเจ้าพระยาพระคลังซึ่งเป็นคนอธิษาศักดิ์คง
ทำการให้พระเจ้าแผ่นดินไปรตอยู่เสมอ แต่ออกญาพิพัฒน์ก็พักอยู่เสมอ
ว่ามีสามเวิ้งก็คงจะถูกเหมือนอย่างคนทั้งหลายเหมือนกัน

ในเมืองนี้พลทหารหาญเงินเดือนหรือผลประโยชน์อย่างใดไม่
เพราะฉนั้นการเคียวทางเป็นการลำบากอย่างยิ่ง ทั้งพระเจ้าแผ่นดินและ
ผู้จ่ายเงินเป็นคนทีเห็นขวแน่นอนอย่างที่สุด กองทัพจึงขาดเสบียงไม่มีข้าว
จะรับประทาน จนผู้คนไต่ตายด้วยความหิวและความไข้เจ็บเป็นอันมาก
ทั้งช่างก็ล้มตายหลายเชือกด้วย พวกในค่ายปอดแตกและพวกเงินกับ
ญวนไต่รบคำสั่งมาหลายเดือนแล้วให้ไปรักษาพนียด ซึ่งเป็นที่อยู่เหนือ
ราชธานีกรุงศรีอยุธยาเล็กน้อย พวกปอดแตกเงินและญวนก็ได้ไปรักษา
พนียดตามคำสั่งโดยต้องใช้โลหิตของตัวเองทั้งสิ้น ไทยหาได้จ่ายเงิน
ให้เงินอยู่เดียวไม่

ยังมีคนหนึ่งเป็นคนของมองซิเออร์คอนซตันซ์ฟอลคอนผู้ถึงแก่
กรรมแล้วนั้น ได้จับหนังสือมาจากนครราชสีมาซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์มา
ลงพระสงฆ์หลายรูป จนผู้คนในหนังสือที่จับได้นั้นส่งเข้าไปถวาย
ก็เกิดโปรดปรานจึงผู้นั้นมาไต่ประมาณ ๘-๘ เดือนมาแล้ว แล้วได้โปรด
คงให้ผู้นั้นเป็นออกญา แล้วภายหลังคงให้เป็นอรรคมหาเสนาบดี
แล้วภายหลังมาไม่ช้าวนนิกพระเจ้ากรุงสยามได้รบสั่งให้หา ยอด บุตร
ของมองซิเออร์คอนซตันซ์ แล้วโปรดให้แต่งตัวอย่างดี ๆ และรับสั่งให้
นายยอดเขียนภาษาไทยเสียให้รู้ ได้โปรดเอานายยอดไว้ใกล้ชิด

พระองค์ และได้โปรดเป็นครุฑด้วยพระองค์เองสอนภาษาไทยให้แก่นายยอช
 พระเจ้ากรุงสยามได้ รัชสังถามนายยอชสองหรือสามครั้งถึงโรงเรียน
 สามแถวและพวกขาดหลวงซึ่งอยู่ในโรงเรียน และได้ รัชสังใช้ให้นายยอช
 มาหาพวกเราครั้ง ๓ เพื่อมาขอตำราสร้างข้อม นายยอชได้ยอชนิช
 สนมกับพระเจ้ากรุงสยามอยู่อย่างนหลายเดือน จึงรัชสังว่า “เจ้าจงไป
 อยู่ที่หางพ่อเจ้าเคยอยู่เดิม” แล้วได้ทรงฝากฝังนายยอชไว้กับจีนผู้ที่เป็น
 ผู้คแลของหางนั้น

การที่ไทยเกิดสงครามชนคราวนี้ ได้ทำให้การค้าขายฉิบหายหมด
 พวกพ่อค้าได้ยากจนลงและมีความเดือดร้อนมาก พวกชาวต่างประเทศ
 ไม่มีเข้ามาในเมืองไทยอีกเลย ในชนได้มีพ่อค้าจนมาสามหรือสี่ราย
 เท่านั้น สินค้าที่พาเข้ามานั้นก็ไม่มีใครจะมีอะไรและจะหาคนชอกก็เกือบจะ
 ไม่ได้ พวกพ่อค้าจนได้ขายของโดยราคาอย่างถูกแต่ถึงคังนั้นก็ไม่มี
 ใครซื้อ การร้องรำทำเพลง การรื่นเริงต่าง ๆ ตลอดจนการศัพการเมรุ
 ไต่กมมาตั้งแต่เกิดศึกจน ไม่มีใครจะกล้าทำอะไรซึ่งเป็นการที่พวก
 พระสงฆ์เสียใจมาก เพราะอาหารการบิณฑบาตได้น้อยลงไปมาก

พระเจ้ากรุงสยามทรงถือว่าข้าศึกในคราวนี้เท่ากับเป็นขบถ และ
 ห้ามมิให้ใครพูดว่า ผู้คิดขบถนั้นเป็นพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินองค์
 ที่สวรรคต ใครชนพคะลงพระราชอาญาลงประหารชีวิต แต่มีคน
 บางคนสงสัยว่าผู้ที่เป็นคนเหตทำศึกในคราวนี้ไม่ใช่ชนไทยเลยเป็นพระ
 ราชนบุตรของพระเจ้ากรุงสยามนั่นเอง คือว่าราชบุตรจะคิดขบถชน แต่

พระราชบิดาทรงทราบจึงคิดขบขันความและคิดเกลี้ยกลายให้ความนั้นสงบไป การที่พระเจ้าแผ่นดินเอาไม้ยัดปากพวกขุนนางนั้นไม่ใช่สำหรับขังกันไม่ให้ร้องทမ်းไต่ แต่เป็นเครื่องสำหรับให้ขุนนางผู้รับโทษนั้น ได้ประกาศความทุกข์ยากและความผิดของตัว ยังมีคนอื่นอีกที่คิดเห็นว่าศึกคราวนี้เป็นนอบายของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะทรงคิดจะเปลี่ยนขุนนางข้าราชการทั้งหมด และจะตั้งคนที่ไม่เคยได้ทำราชการและไม่รู้จักพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สวรรคตเลยเป็นขุนนางต่อไป กล่าวคือ จะทรงคิดล้างขุนนางเก่า ๆ ซึ่งอาจจะมีความริษยาในการที่พระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติหรืออาจจะเป็นเส้นหนามแผ่นดินไต่ การที่ทรงคิดเช่นนั้นก็ได้ตั้งต้นเอาพวกเราเข้าก่อน เพราะฉะนั้นจะต้องเข้าใจว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงถือว่าพวกเราอยู่ในจำพวกที่จะต่อสู้กับพระองค์ แต่การตระเตรียมต่าง ๆ ทำกันอย่างใหญ่โตมากจึงเป็นการยากที่จะเชื่อว่า ศึกคราวนี้ไม่ไต่ประสงค์อะไรนอกจากจะเป็นนอบายสำหรับล้างพวกขุนนางเก่า ๆ เท่านั้น แต่ที่จริงอะไรช่างที่ไทยจะทำได้

เมื่อเร็ว ๆ นี้เองยังไม่ไต่เดือนหนึ่งเลยออกญาพิพัฒน์ก็ได้ถามว่า ในบ้านพวกฝรั่งเศษจะเข้ามาเมืองไทยหรืออย่างไร คุณเหมือนทุก ๆ คนหวังว่าถ้าฝรั่งเศษได้เข้ามาแล้ว การที่เขตรอนทั้งปวงคงจะไต่เขาลงไปบ้าง พวกไทยนั้นก็ลงเรื่องนออยู่ทุกคืนทุกวัน และหวังใจอยู่เสมอว่าคงจะไต่เห็นเรือฝรั่งเศษเข้ามาหลาย ๆ ลำ แต่ส่วนพระองค์พระเจ้าแผ่นดินนั้นก็ไม่ทรงต้องการไม้ครุของฝรั่งเศษเลย แต่เดิมก็ทรงครั้นคร้าม

อยู่ข้าง ครั้นมาภายหลังทรงเห็นฝรั่งเศสไม่แข็งแรงอะไร และมา
 อ่อนวอนขอร้องต่าง ๆ เช่นขาดหลวงตาชา ก็ทรงเห็นเสียว่าพวกฝรั่งเศส
 กลัวเกรงไทย และทรงเห็นว่าชาติฝรั่งเศสเป็นชาติที่อ่อนมาก พระเจ้า
 แผ่นดินจึงไม่มีพระราชประสงค์ที่จะเห็น ฝรั่งเศส เข้า มาใน พระราชอาณาจักร
 เขตเลย เพราะฉะนั้นถ้าใครยังนึกอยู่ว่า พระเจ้ากรุงสยามจะพระราชทาน
 เมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศสแล้วก็จะเป็นการที่คิดผิด ถ้าจะต้องการเมือง
 มริคแล้วจะต้องใช้กำลังเท่านั้น และถึงตั้งหนักต้องเชื่อได้ว่า ถ้า
 ไปได้พระราชทานเมืองมริคโดยซัดซันไม่ได้ ก็คงจะทรงหาโอกาสคิด
 กลอุบายอย่างใด ที่จะเอาคืนอีกให้จงได้

เมื่อวันที่ ๖ เดือนมิถุนายน ข้าพเจ้าได้ให้คนไปถามออกญา
 พิพัฒน์ว่า ข้าพเจ้าจะไปหาใครหรือไม่ เพราะข้าพเจ้ามีความเสียใจ
 มากที่ไม่ได้พบกับท่านออกญามาช้านานแล้ว ออกญาพิพัฒน์ได้ตอบมา
 ว่า ให้ข้าพเจ้าไปหาที่บ้านในวันมรณจึงจะได้พบกัน ครั้นถึงวันนัด
 ข้าพเจ้ากลับสวมแว่นข้างแปงเฮโรก็ได้ ไปยังบ้านออกญาพิพัฒน์ ท่านเจ้า
 ของบ้านได้ให้เอาพรมผืนยาวปูในห้องแลมีหมอนด้วยสองใบ เมื่อเรา
 ไปถึงนั้น ออกญาพิพัฒน์คอยเราอยู่แล้ว

ข้าพเจ้าได้แสดงความยินดีที่ท่านออกญาได้หลุดพ้นอันตรายต่าง ๆ
 ไปได้ ออกญาพิพัฒน์จึงได้พูดถึงเรื่องศึก และเล่าถึงวิถีทหารไทยบน
 กำแพงเมืองนครราชสีมาและเอาไฟเผาบ้านเมืองทั่วทุกแห่ง และได้
 เล่าถึงความกล้าหาญของบุตรท่านเอง ซึ่งได้ถูกเจ็บช่วยมา เล่าถึง

การที่ข้าศึกไทยอพยพหนีไป ถึงการที่ไทยเกิดชนบทเมืองพิษณุโลก
 แลเมืองอื่น ๆ อีกหลายแห่ง ออกญาพิพัฒน์ได้แจ้งว่า พวกชนบทใน
 ที่ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ถูกจับโดยมากแล้ว แต่ข้าศึกคือผู้คิดจะชิงราช
 สมบัติหนีไปเสียแล้วพร้อมด้วยผู้คนเป็นอันมาก จะเป็นจำนวนมาก
 น้อยเท่าใดหาทราบไม่ ล้วนแต่เป็นคนแข็งในการที่ฝึกทั้งนั้น เข้า
 ใจกันว่าพวกข้าศึกคงจะหนีไปทางเมืองเขมรหรือเมืองลาวเป็นแน่ ข้าพเจ้า
 จึงถามออกญาพิพัฒน์ว่า คนที่คิดจะชิงราชสมบัติจะเป็นใครแน่และคน
 นั้นมาแต่ไหนมาอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ได้รับคำตอบอย่างใดนอกจากว่า
 ดูเหมือนคน ๆ นั้นจะมาจากใต้ดิน และได้ความจากออกญาพิพัฒน์
 ต่อไปว่า มีมหาเศ็กของพระเจ้าแผ่นดินคิดสอยห้อยตามข้าศึกผู้
 ชิงราชสมบัติคนหนึ่ง และว่าในเวลานี้กองทัพกำลังติดตามพวกข้าศึก
 ที่ยังหนีอยู่

ถอยคำทขนนางผู้กล่าว เป็นถ้อยคำที่พอจะเชื่อได้ และ
 ถ้าจะพิเคราะห์เหตุเหตุการณ์ทั้งปวงแล้ว ก็จะต้องสันนิษฐานว่าการศึกได้
 สงบแล้ว แต่ออกญาพิพัฒน์เป็นคนไทยที่ไหวพริบคนหนึ่ง จะหาใคร
 เปรียบทั่วทั้งแผ่นดินเป็นไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงได้รักษาตัวอยู่ที่จนตลอด
 เรื่อง ทมการรณเริงถ้อยอยู่ในเวลานี้คงจะมีคนพอแก่หนาเท่านั้น
 เพราะตามศึกต่าง ๆ ก็เต็มไปด้วยนักโทษทั้งผู้ชายผู้หญิงและเด็ก และยัง
 จะมีคนที่จะต้องถูกชำระและเอาตัวไปประจานที่ประตูเมืองอีกมาก เมื่อ
 ทางราชการไทยบริพัตรสมัคมากมาเช่นนั้น ก็คงจะทำให้ท้องพระคลัง

เต็มไปหมด และการที่เกดขนคริ่งนทาทำให้พระเจ้าแผ่นดินยากจนลง
 ไปไม่ แต่จะกลับทำให้มั่งคั่งบริบูรณ์ขึ้นเสียอีก ผู้คนราษฎรพลเมือง
 ในพระราชอาณาเขตเขายางน้อยลงไปมาก แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะทำให้
 พระเจ้าแผ่นดินร้อนพระทัยอย่างไร ถ้าแม้ว่าการศึกสงครามคราวนี้
 เป็นแต่กลอุบายแล้ว ก็ควรจะเลิกเมื่อไรก็ได้ตามชอบใจของผู้ที่คิดอุบาย
 นี้ เพราะฉนั้นที่เรียกกันว่าข้าศึกนั้น ก็คงจะเป็นเงาของข้าศึกเท่า
 นั้น เปรียบเท่ากับการเพาะเห็ดๆ ยังไม่ทันขึ้นก็ไปเก็บมารับประทาน
 เสียแล้ว

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๔ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๑๒ (พ.ศ. ๒๒๕๕)

ได้เกิดไข้ทรพิษขึ้นมาได้ ๕-๖ เดือนแล้ว และเวลานี้กำลัง

เป็นกันอยู่ ผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้ล้มตายเป็นอันมาก

พวกเราได้ทำการทุกอย่างที่จะช่วยเหลือครอบครัวของผู้เจ็บซึ่งเป็น
 คนที่เกี่ยวกัยโรงเรียนนี้ พวกเราต้องออกไปตามในเมืองและหมู่บ้าน

ต่าง ๆ เป็นการพิเศษ และหมู่บ้านบางแห่งก็ไกลจากเมืองระยะทาง
 ถึง ๓-๔ ไมล์ก็มี การที่ต้องไปเช่นนั้นทำให้เปลืองค่าใช้จ่ายมากและ

ต้องมีการใช้จ่ายเพิ่มช่นอก เพราะจะต้องซื้อข้าวเลี้ยงพวกคนยากจน
 ซึ่งไม่มีกำลังจะซื้อข้าวรับประทานได้ เพราะข้าวเวลานี้ราคาแพงอย่าง

ที่สุด

๓๖๒
จดหมายมองเซนเยอร์เดออบูร์ (๑) ถึงมองซเซอร์เดอเซย

วันที่ ๑๐ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๗๑๓ (พ.ศ. ๒๒๕๖)

พวกข้าพเจ้าได้ มา ถึง เมืองไทย โดย สวัสดิภาพ เมื่อ วันที่ ๑ เดือน มีนาคม มองเซนเยอร์เดออบูร์ ได้ จดการอย่างคหะลือทว่าข้าพเจ้าจะ พรรณาได้ ข้าพเจ้ามีความปลื้มใจมากที่ได้เห็นบ้านเมืองรุ่งโรยลงไป มากทั่วพระราชอาณาเขต เมืองไทยเวลานี้ไม่เหมือนอกยเมืองไทย เมื่อครั้ง ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่พวกเราได้มาเห็นเป็นครั้งแรก ในเวลานี้ไม่ได้เห็นเรือต่างประเทศจำนวนมากมาย หรือเห็น เรือไทยไปมาค้าขายดังแต่ก่อนแล้ว ถ้าจะเทียบเมืองไทยในเวลานี้ เท่ากับเป็นป่าที่ไม่มีคนอยู่ ทว่าราษฎรพลเมืองมีจำนวนลดน้อยลงกว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อคนบนโคเกิดไข้ทรพิษขึ้น ซึ่งกระทำให้พลเมืองล้มตาย ไปครึ่งหนึ่ง ทั้งการที่ชาวแขกหมากแครงทำให้ราษฎรได้ รัยความ เดือดร้อนเป็นอันมาก ตามปรกติในยกก่อน ๆ ชาวที่เคยชอกันได้ราคา ๑ เหรียญนั้น บัดนี้ ๓๐ เหรียญก็ยังไม่พอ การที่ข้าพเจ้า ได้มาคราวนี้ ได้ ทำให้มองเซนเยอร์เดออบูร์ ได้ รัยความลำบากขึ้น มาก เพราะต้องหาเลี้ยงผู้คนจำนวนมากชน การที่ข้าพเจ้าได้ไม่ได้มีเจตนา อย่างใดที่จะทำให้ท่านสังฆราชได้ รัยความลำบาก เพราะไปเข้าใจเสียว่า

(๑) มองเซนเยอร์เดออบูร์นั้นได้เคยเป็นวิเกอาปอศคชลกทเมืองตงเกย ฝ่ายตะวันตก และเป็นผู้ที่ถูกไล่ออกมาจากเมืองนั้นแล้ว

การทথাพเจ้าไคพาชาวตงเกีย หน่ม มา ๒๐ คน หน่น จะไม่ เตอควรอน อะไร
เพราะเขาใจว่าเมืองไทยเคยเป็นเมืองทยบริบรณทงเขาของกตูก ติงไค เคย
เห็นมาแต่ก่อน ๆ ทวย แต่การทথাพเจ้าไปเขาใจเช่นน เป็นการท
เข้าใจผิดโดยแท้

เมืองมริต

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซีเซ ถึงผู้อำนวยกรการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๔ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๑๒ (พ.ศ. ๒๒๕๕)

ตงแควนทথাพเจ้าไคเขียนจดหมายฉยบน ไคเกิดเรื่องอันสำคัญ
ซึ่งควรจะเล่าให้ท่านทราบ เรื่องทสาคณุนนิกคยอมไทยคน ๑ ซึ่งอ้าง
ทว่าเป้นเชื้อของพระราชวงศ์ก่อนคิจะไปคิเมืองไทย จึงไคเกลยกล้อม
พวกมอญซึ่งเรียกกันว่าพวกทวายนั้น แล้วไปยึดเมืองมริตไว้ ชาวพเจ้า
ไม่ทราบแน่ว่าพวกทวายจะมีจำนวนคนมากน้อยเท่าใด เพราะมีพวกไทย
ไคส่มทยเข้ากับพวกทวายก็มาก บางคนก็พูดว่าพวกทวายไครวบรวม
กำลังไว้ถึง ๑๐,๐๐๐ คน บางคนก็ว่า ๑๕,๐๐๐ คน

แต่ถึงพวกทวายจะมีคนมากน้อยเท่าใดก็ตาม สิ่งทีเป้นการแน
ก็คือพวกทวายไค ยึดเมืองมริตไว้ ไคสัก ๕ หรือ ๖ เดือนมาแล้ว และ
เวลานักกำลังรุกชนไปทางเมืองตะนาวศรี เจ้าเมืองตะนาวศรีมีความกลัว
ว่าพวกทวายจะมาล้อมเมือง จึงไค มีจดหมายมายังชาวพเจ้า แต่ชาวพเจ้า
เขรก็ไม่เคยไคเห็นหน้าท่านเจ้าเมืองคนเนเลย ขอให้ชาวพเจ้าส่งปากหลวง

ไปเมืองตะนาวศรีสักคน ๓ เพื่อให้ยากหลวงไปเกลี้ยกล่อมพวกเขารัต
ซึ่งอยู่ในเมืองตะนาวศรีและหมู่บ้านใกล้เคียง ให้เขามารับราชการของ
พระเจ้ากรุงสยาม และเพื่อให้ยากหลวงไปเกลี้ยกล่อมพวกเขารัตในเมือง
มริคซึ่งอยู่ที่เมืองมริคในเวลาที่มีศึกชิงราชสมบัติโคตเมืองมริคนั้น ให้
กลับเข้ามาทำราชการของพระเจ้ากรุงสยามให้หมด หรือมีฉันทักขอให้
พวกเขารัตโคตคงควเป็นกลางอย่าได้เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือ
อย่าได้รบหนาทเป็นขี้อย่างใหญ่ เพราะเข้าใจกันว่าพวกเขารัตชำนาญ
การขี้อย่างใหญ่มากกว่าพวกพนเมือง

แต่จกหมายขี้อย่างนี้เจ้าพระยาพระคลังได้อ่านเสียแล้ว เพราะจกหมาย
ได้ผ่านมาทางเจ้าพระยาพระคลังก่อนที่จะมาถึงมือข้าพเจ้า ๆ จึงได้ส่ง
จกหมายกลับไปยังเจ้าพระยาพระคลัง ขอให้ทำความกราบทูลให้
พระเจ้ากรุงสยามทรงทราบเสียก่อน เจ้าพระยาพระคลังก็ได้ทำความ
กราบทูลในวันนั้นเอง

พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีพระราชโองการสั่งให้ยากหลวงไป
ยังเมืองตะนาวศรีโดยทันที และให้ยากหลวงทำการช่วยเจ้าเมือง
ตะนาวศรีทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ในเรื่องนั้นข้าพเจ้ามีความร้อนใจมาก
เพราะการที่จะส่งยากหลวงไปเช่นนั้นต้องเปลืองไสหุ้มมาก และจะต้องจ่าย
ค่าอาหารในระหว่างที่ยากหลวงจะต้องอยู่ที่เมืองตะนาวศรีก็เป็นเงินไม่ใช่น้อย
เพราะเขาและกบฏต่าง ๆ ในเมืองตะนาวศรีแพงอย่างที่สุด เพราะ
ฉันทักข้าพเจ้าจึงได้ไปยืมเงินจากเจ้าพระยาพระคลังเพื่อรองจ่ายในการที่

ยาคหลวงจะเดินทางไปเมืองตะนาวศรี เจ้าพระยาพระคลังจึงตอบมาว่า
 ตามธรรมเนียมของเมืองไทย ผู้ใดที่รับเกียรติยศที่จะทำราชการ
 ตลอดพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินในเวลายามศึกสงครามนั้น ก็ต้องทำ
 ราชการนั้นโดยไม่ได้คิดเอาผลประโยชน์อย่างใด เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้
 เจ้าพระยาพระคลังจึงจะให้ข้าพเจ้ายืมเงินไม่ได้ เรื่องนี้ก็เป็นอย่างนี้
 กันเพียงนี้ แต่เพื่อยาคหลวงจะได้ มีเงินเป็นค่าใส่หีบเดินทางนั้น
 จึงได้ตกลงกัน โดยไม่เค็มใจอย่างนี้จะต้องเอาเครื่องเงินเช่นไม้ยศ
 สังฆราช ซามอ่างเงิน ถ้วยเงิน ไม้กางเขนเงินและของอื่น ๆ มาขาย
 การขายเครื่องเงินเหล่านี้ก็ทำให้เราเสียใจมากเพราะทั้งหมดก็ขายได้
 เงินเพียง ๒๕๐ เหรียญเท่านั้น เพราะฉะนั้นเราจึงจำเป็นต้องยืมเงินจาก
 นายเรือชาติอังกฤชซึ่งได้มาจากเมืองเบงกอลเป็นเงิน ๑๒๕๐ รูเบีย และ
 เงินรายนี้สัญญาว่าเมื่อนายเรือได้ไปถึงฝั่ง (Côte) แล้วจะได้ใช้ให้
 ถ้ายังไม่ได้ใช้ให้ ก็จะต้องคิดดอกเบี้ยให้ ๑๐๐ ถึง ๑๐ หรือ ๑๒

เมืองภูเก็ต

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๑๘ (พ.ศ. ๒๒๖๑)

เมื่อเดือนเมษายนนี้ ท่านผู้ว่าราชการเมืองมัลลาคูได้แต่งตั้งใน
 นามของพระเจ้ากรุงสเปน ให้มาเฝ้าพระเจ้ากรุงสยาม เพื่อมาจัดการ
 ค้าขายในระหว่างประเทศสยามและประเทศสเปน พระเจ้ากรุงสยาม

ใต้ทรงรับราชทูตสะเป่นและตกลงในเรื่องที่จะทำการค้าขายให้ คิดต่อกัน
 จึงใต้พระราชทานทศคนอินเหมาะสำหรับที่จะใต้ตั้งห้างต่อไป ท่านเจ้าเมือง
 มนิลา ท่านคอกเตอร์ฟรันซิสโกราโยกับคนอื่น ๆ อีกหลายคน ได้ขอ
 ให้ข้าพเจ้าช่วยให้การเรือนใต้เป็นผลสำเร็จ ข้าพเจ้าจึงได้จัดการช่วย
 ทุกอย่างที่จะช่วยใต้ และถึงแม้ว่าพวกฮอลันดาและอังกฤษใต้คิด
 ขี้หวางต่าง ๆ นั้น การเรือนใต้สำเร็จไปสมควรปรารถนาทุก
 ประการ เพราะฉนั้นรองจากพระเป็นเจ้าแล้ว พวกสะเป่นจะต้องคิดถึง
 บุญคุณพวกเรามาก

ในเรื่องของท่านราชทูตสะเป่นลำ ๑ กับเรือใต้ตามราชทูตมาด้วย
 อีกลำ ๑ นั้น ใต้มีขากหลวงอาศัยมากับเรือ ๒ รูป ๆ ๑ เป็นพวกคณะ
 ฟรังซิสแกงและเป็นคนชาวชาติไปแล่นที่ซึ่งใต้เคยไปอยู่เมืองจีนหลาย
 ขากหลวงคนนพทภาษาจีนใต้คล่องและเคยใต้อยู่กับมองซีเออร์เคอเลียน
 และมองซีเออร์เมโกรบหนง และการที่ใต้จากท่านทั้งสองนี้ไป ก็เพราะ
 สังฆราชาโกลใต้มีคำสั่งให้ ไปอยู่กับท่านสังฆราชา ขากหลวงคน
 ยังมีความนับถ่อมมองซีเออร์เคอเลียนและมองซีเออร์เมโกรมาก จนถึง
 กับยอมตัวเป็นลูกศิษย์ของท่านทั้งสองนี้ เพราะฉนั้นจึงว่าความเรียงติดต่อ
 กับโรงเรียนซอบอน ขากหลวงคนนี้ใต้ออกจากเมืองจีนเพื่อไปทำความ
 เคารพต่อไปแล้วใต้ไปอยู่ที่เมืองมานิลาเกือบ ๓๐ ปี โดยหวังว่าการ
 ทางเมืองจีนคงจะเรียกขานคนกว่าเก่า ครั้นหมดหวังที่จะกลับไปเมืองจีน
 แล้ว จึงใต้อเข้ามาทำงานในคณะขากหลวงณกรุงสยาม ข้าพเจ้าจึงใต้อ

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซีเซ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๒๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๐๔ (พ.ศ. ๒๒๔๗)

จะต้องรับสารภาพว่าพวกไทยที่เป็นผู้ใหญ่แล้วนั้น น้อยคนที่สุดที่จะเขารัด และในระหว่างที่รัฐบาลยังกวัดขั่นอยู่เท่ากับที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้แล้ว ก็ไม่ต้องนึกเลยว่าศาสนาของเราจะเจริญขึ้นได้ พวกไทยต้องทำการหนักมากจนเกือบจะไม่มีเวลาหายใจได้แล้ว พระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่ ไปรุดแต่ในการเพลิดเพลินพระทัยเพราะทรงไล่เนื้อ หรือทรงตกเบ็ดมิไคขาดเลย หรือมีฉันทันต์เสด็จประพาสตามหัวเมืองต่าง ๆ และบางที่ข้าราชการทั้งหมัดก็ติดตามเสด็จไปด้วย เพราะฉนั้นพวกชาวบ้านต้องถูกเกณฑ์ไม่หยุกไม่หย่อนจึงต้องทำการหนักมาก การที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประพาสให้เพลิดพระทัยเช่นนั้น พวกราษฎรที่ถูกเกณฑ์นั้นไคลมตายเป็นอันมาก แลพวกที่ไม่ต้องถูกเกณฑ์นั้นก็ล้วนแต่เป็นคนทเจ็บช่วยหรือเป็นขาดแผลซึ่งไม่รู้ว่าจะรักษาอย่างไร การทมคนเจ็บช่วยเช่นนั้นเป็นเวลาที่ยาและน้ำมันของเราต้องใช้มาก เพราะใครมาขอเราก้ให้ทั้งนั้น ข้าพเจ้าไคเคยเห็นบ่อย ๆ ตามหมู่บ้าน พอชาวบ้านเห็นเรือของเราวิ่งมาเกรียวใหญ่ ทั้งผู้ชายผู้หญิงเด็กและคนแก่เพื่อจะมาขอยา เพราะพวกชาวบ้านเรียกเรือของเราว่าเรือยา และยาที่พวกชาวบ้านมาขอนั้น ก็เป็นยาทุกชนิดสำหรับรักษาแผลบ้างรักษาความเจ็บไข้ต่าง ๆ บ้าง พวกเราก้พยายามที่จะแจกยาให้ทั่วหน้ากัน และคอยให้ยาให้ตรงกับโรค ค่าใส่หุ้ยในการแจกยานั้นเป็นเงินมากไม่ใช่น้อย

แต่ความจริงก็ไม่ควรระงับ เมื่อข้าพเจ้าได้มาถ่มเมืองนักได้มีความยินดี
ที่ได้เห็นว่าระเบียบการที่มองเช่นเซอร์เทอเมเตโล โปลิคโคจกไว้นั้นคงได้
ปฏิบัติกันต่อมาจนทุกวันนี้ ระเบียบนั้นก็คือ ไม่ให้คิดค้าขายและค้ารักษา
แก่คนไทยเลย และในเวลาทข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่นั้น ข้าพเจ้าก็จะ
พยายามไม่เปลี่ยนแปลงวิธีนี้เลยเพราะเป็นการให้ทานที่ดีมาก

ผลอย่างดีของการสาสนาเวลานี้คือการที่ไปเที่ยวหาเด็กมารักนำ
มนต์ให้เขารัก เพราะได้ให้นามนตเด็กทุก ๆ ปี ๆ หนึ่ง ๘๐๐ คนบ้าง
๘๐๐ คนบ้าง บางปีถึง ๓๐๐๐ คน ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ที่มีอายุมากก็
จริง แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าป็นหน้าที่ที่จะต้องไปเที่ยวหาเด็กที่จะมา
รักนำมนต์ เพราะฉะนั้นในอาทิตย์ ๑ ข้าพเจ้าต้องไปครั้ง ๑ เสมอเป็นนิตย์
ในชั้นต้นข้าพเจ้าได้ริบความลำบากมากเพราะมีผู้คัดค้านว่าการที่ข้าพเจ้า
ทำเช่นนั้นเป็นการเสียเกียรติยศของสังฆราช แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ยอมคงถือ
ทำงานนี้ได้ มาบัดนี้ก็ได้ริบแต่ความสรวลเสรวญของคนทั่วไป แต่ก็จริงอยู่
ถ้าพระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ในเมือง ข้าพเจ้าก็ไม่ได้เข้าไปในเมืองเลย
แต่ได้ไปตามตำบลและหมู่บ้านซึ่งไกลออกไปหนทางตั้งแต่สองหรือสาม
ไมล์ และในเวลาไปเช่นนั้นก็ได้ไปอย่างนักพรตสามัญ ไม่ได้มีไม้
กางเขน หรือแหวน หรือเครื่องหมายตำแหน่งอย่างใดเลย

จดหมายมองเซนเซอร์เซ ถึงผู้อำนวยราชการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๐๖ (พ.ศ. ๒๒๔๙)

เวลานี้ได้เกิดเหตุขึ้น คือ นักเรียนญวนของเราสองคนซึ่งเราได้อิงใจไว้ว่าจะให้ไปกับมองซีเออร์เซิต ซึ่งจะลงเรือไทยไปยังเมืองญวนนั้น ได้ถูกจับไปใส่คุกเสียแล้ว การที่เป็นดังนี้จะเป็นด้วยเจ้าพระยาพระคลังไม่ได้กราบทูลว่าญวน ๒ คนนี้เป็นนักเรียน หรือจะเป็นด้วยในวันนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงกริ้ว หรือจะเป็นด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ไม่โปรดพวกฝรั่งและจะไม่โปรดชาวต่างประเทศทั่วไป หรือจะเป็นด้วยเหตุประการใดก็ตาม แต่เมื่อมีผู้ใดกราบทูลถึงเรื่องจะมีญวน ๒ คนไปกับมองซีเออร์เซิตนั้น ก็ได้ทรงกริ้วมากและได้ทรงรับสั่งทำศาสนาของเราและโรงเรียนของเราเป็นคำหยาย ๆ หลายอย่าง ข้าพเจ้าจึงได้แจ้งความไปให้มองซีเออร์เซิต เคอ คีโล โปลิศ ทราบ ถึงเรื่องที่เกิดขึ้นและได้อธิบายถึงเหตุผลอันร้ายที่อาจจะเกิดจากเรื่องนี้ได้ เพื่อจะให้มองซีเออร์เซิต เคอ คีโล โปลิศหมั่นนึกที่จะกลับมาเมืองนอก เพราะมองซีเออร์เซิต เคอ คีโล โปลิศไปเข้าใจเสียว่าทางที่จะไปเมืองญวนนั้นง่ายและสะดวกกว่าไปทางเมืองจีน ซึ่งเป็นข้อที่ข้าพเจ้าได้คัดค้านอยู่เสมอ และซึ่งมองซีเออร์เซิต เคอ คีโล โปลิศจะได้เห็นด้วยตัวเองเมื่อไปถึงเมืองกวางตุ้งแล้ว แต่เพื่อจะป้องกันมิให้เสียใจได้ ในภายหลังนั้น ข้าพเจ้าได้ขอมสละของแปลก ๆ ที่เป็นของรักเพื่อเขาไปให้เจ้าพระยาพระคลังและข้าราชการอื่น ๆ ท่านเหล่านั้นจะได้จัดการปล่อยนักเรียนของเราให้พ้นโทษ เพราะในเวลาทัศนทั้งสองคงตกทุกข์ได้ยากทั้งเสีย ยาวนาน กระทำให้พวกเราละอายใจอยู่ข้าง

แต่เจ้าพระยาพระคลังหรือข้าราชการคนใดก็ไม่กล้าที่จะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน เพราะกลัวจะถูกกริ้วและกลัวว่าถ้ากราบทูลแล้ว บางทีนักเรียนที่ติดคุกอยู่นั้น จะต้องรับอาญาหนักลงไปอีกก็จะเป็นได้ ของต่างๆ ที่เขาพาเอาไปไหนๆ ไม่ได้นำมาให้ผลอย่างใดนอกจากต้องกินไม่ให้ นักโทษสองคนต้องถูกสักหน้าและไต่รับอนุญาตให้ปลุกเรือนเล็ก ๆ ติดกับคุกสำหรับให้นักโทษสองคนนอนต่างหากเพื่อจะได้มีโอกาสมาฟังสวดในวันอาทิตย์และวันนักขัตฤกษ์เท่านั้น มองซิเออร์คองโกลังกินนอนอย่างงาม ๖ ชั่วโมง กับลกร้อยอย่างก็ ๓๐ เล่ม จากเมืองตงเกีย เพราะฉะนั้นเราจะได้อาหารของเหล่านี้ไปให้แก่ข้าราชการอีก เพื่อพยายามหานักเรียนของเราสองคนให้พ้นโทษให้จงได้ ถ้าการนี้สำเร็จตามปรารถนาเราก็จะได้ขอบพระคุณพระเจ้า ถ้าไม่สำเร็จแล้วญวนสองคนนั้นก็จะต้องเป็นทาสและเป็นนักโทษตลอดชีวิต หรือจะต้องเป็นนักโทษจนกว่าพระเจ้าแผ่นดินจะสวรรคต ในระหว่างนั้นเราก็จะต้องเลี้ยงคตลอคไป และบางครั้งบางครั้งก็ต้องให้เงินแก่ผู้คุมเพื่อผู้คุมจะได้ผ่อนน่วยบ้าง การที่จะต้องจ่ายเงินเช่นนั้น ถึงเราจะไม่ย่นก็จริง แต่เป็นการที่ต้องเพิ่มรายจ่ายขึ้น และในเวลาที่เราอดคิดอยู่เช่นนั้น จึงเป็นการไม่เหมาะเลย นอกจากที่นักเรียนของเราสองคนต้องรับความทักขเวทนาเช่นนั้นก็ยิ่งเป็นการคิดซัดที่มองซิเออร์เซ็คยังไปเมืองญวนไม่ทัน และถึงจะได้มีโอกาสที่จะให้ไปไต่หลายครั้งก็จริง แต่เราก็ยังไม่กล้าที่จะให้ไปในเวลานี้ มีขุนนางอยู่คนหนึ่งซึ่งเป็นคนฉลาดกว่าขุนนางทั้งปวง ชอบออกญาพิพัตม และเป็นคนที่ชอบพวกเรามากกว่าคนอื่น ไต่บอกกับเราว่าในเวลาอันใกล้นี้จะให้มองซิเออร์เซ็คไปเมืองญวนแล้ว จะเป็นการไม่เหมาะอย่างยิ่ง